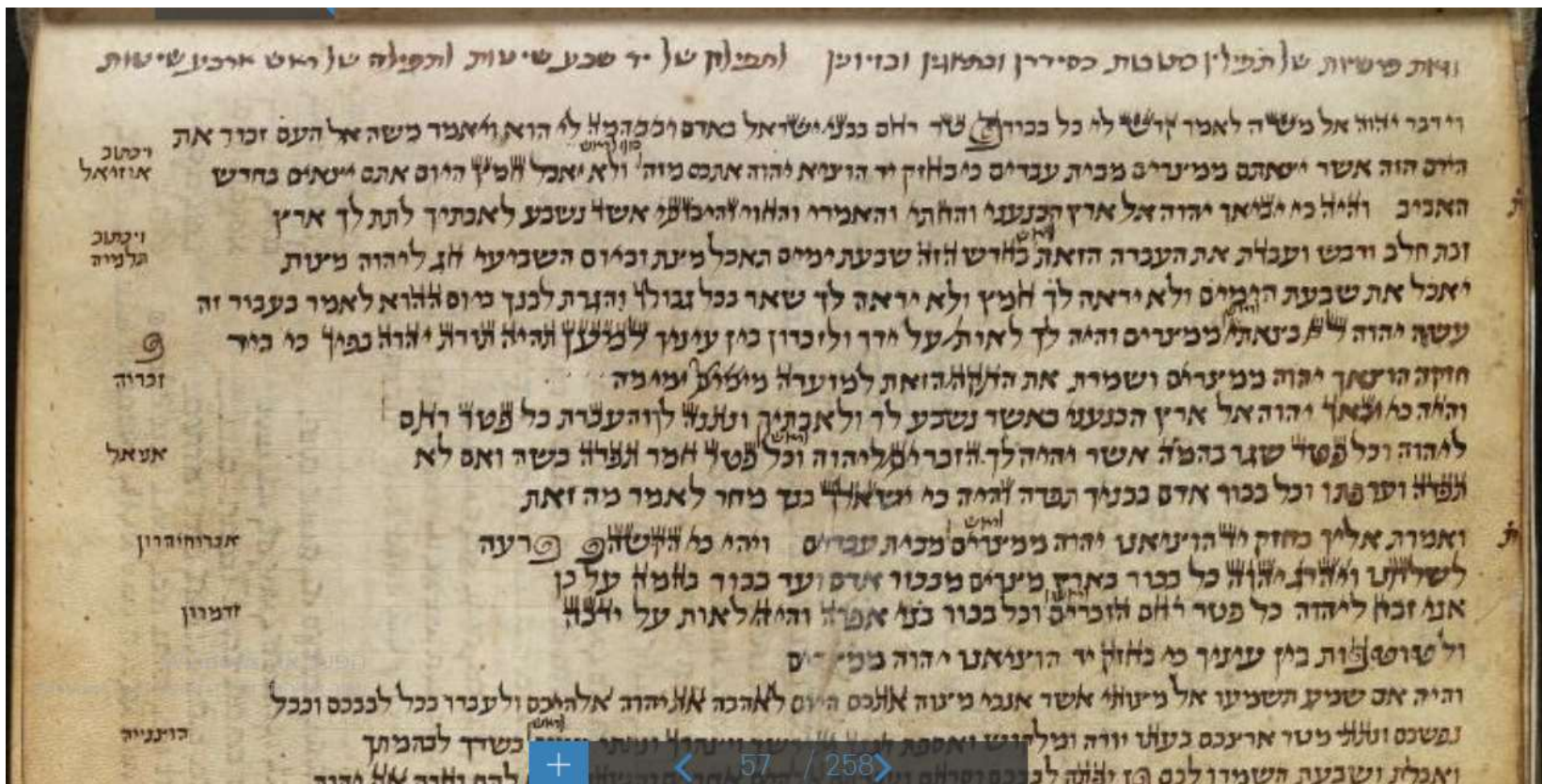

פרשיות רבינו תם

בעניין המסורת של אשכנז שבס"ת ובתפילין

לעשות ריווח בפסוקים והיה כי יביאך קמייתא, ויהי כי הקשה פרעה

~~

~~

~ לעילוי נשמת ~

מו"ר רבי זאב חיים בן רבי אליעזר זיידעל ליפשיץ ע"ה

נלב"ע בש"ק חוה"מ סוכות כ' תשרי ה' תשע"ג

~~

~~

יעקב משה שורקין

מודיעין עילית

ניסן ה' תשפ"א

yamoshuki@gmail.com

7.....	קדש - והיה כי יביאך
7.....	דרכי משה
9.....	המסורת של אשכנז צרפת ואיטליה ושאר ארצות
12.....	המצב בס"ת אשכנזיים ישנים - רשימה חלקית
14.....	חומשים מכ"י אשכנזיים
18.....	תיקון סדר תפילין
19.....	השורשים ומקורות קדומים לפרשת והיה כי יביאך קמייתא
24.....	שורשי יסודי פרשת ויהי כי הקשה פרעה
27.....	גרסת מס' סופרים בפתוחה ובסתומה
29.....	ונתתי עשב בשדך
30.....	פרשת ויאמר דראיתי את העם
35.....	~~ אגדה ומדרש במסורת כתיבים אשכנזיים במקרא ~~
37.....	ספר בראשית
37.....	וַיִּרְקֵךְ אֶת הַנִּיכּוֹ/חַנְכוֹ/חַנִּיכוֹ
38.....	וְלִבִּי הַפִּלְגָּשִׁים/הַפִּלְגָּשִׁים/הַפִּלְגָּשִׁים
40.....	ספר שמות
40.....	לטטפת/לטטפות/לטוטפת/לטוטפות
41.....	ארבע דעות
41.....	מעין רש"י
44.....	לטוטפות
46.....	לטטפות
48.....	כשיטת תוספות והרא"ש
48.....	שמע לטוטפת, והיה אם שמע לטטפת
50.....	שלושתם שוות
52.....	את/ואת כל אשר אצוה אתך
53.....	ספר ויקרא

53.....	קרנת/קרנות מזבח העלה
55.....	והנשא/והנושא אותם
56.....	ספר במדבר
56.....	כלת/כלות משה
57.....	ואתה/ואותה החייתי
58.....	יניא אתה/אותה
59.....	ספר דברים
59.....	ואשמם/ואשימם בראשיכם
60.....	מזזת/מזזות/מזוזת
62.....	שאל/שואל מעמך
64.....	ללכת/וללכת בכל דרכיו
64.....	ברדפם אחריהם
66.....	שמואל
66.....	ממערות/ממערכות פלשתים
68.....	להברות/להכרות את דוד
70.....	מלכים
70.....	ולקחתי מאתו מאומה/מומה
72.....	ירמיהו
72.....	את החתום /ואת/ המצוה
74.....	ישעיהו
74.....	כי מי/כימי נח זאת לי
76.....	מגילות מדבר יהודה
78.....	כימי נח – הגניזה הקהירית
79.....	הלא פרס/פרש לרעב לחמך
81.....	ושנת גאולי/גאלי באה
82.....	רות
82.....	הגד הגד לי /את/ כל אשר עשית

84.....	תהילים.....
84.....	במקהלת/במקהלות בָּרְכוּ אֱלֹהִים.....
85.....	ונבי/ונביא לבב חכמה.....
86.....	לישעיה נבי.....
88.....	ויבשת ידו/ידיו יצרו.....
90.....	מִצְאֹנֹה בְּשִׁדִּי/שְׂדֵה־יָעַר.....
91.....	מגילת אסתר.....
91.....	שרר/שרר בביתו.....
93.....	ויעץ העץ.....
94.....	דברי הימים.....
94.....	ולא יוסיפו בני עולה לבלתו/לכלתו.....
95.....	וְאַחֲרֵי אֲחִיתָפֶל יְהוֹדָע בֶּן בְּנֵיהוּ.....
97.....	ויחתר/ויעתר לו.....
98.....	שינויים נוספים.....
99.....	תיעשה - חדשכם.....
99.....	בני חת.....
100.....	רשימה חלקית של כ"י אשכנזיים לנביאים וכתובים בחיבור זה.....
101.....	נספח בדבר תגי התפילין.....

מאמר זה נכתב בהדרכת כבוד ד"ר מיכאל חנין¹, סופר סת"ם האחרון של האימפריה הסובייטית.
תודה לו!

קדש - והיה כי יביאך

פרשיות ראשונות שבתפילין, סוף פרשת בא פרק יג (א) וידבר יי אל משה לאמר: (ב) קדש לי כל בכור פטר כל רחם בבני ישראל באדם ובבהמה לי הוא: (ג) ויאמר משה אל העם זכור את היום הזה אשר יצאתם ממצרים מבית עבדים כי בחזק יד הוציא יי אתכם מזה ולא יאכל חמץ: (ד) היום אתם יוצאים בחדש האביב: (ה) והיה כי יביאך יי אל ארץ הפנעני והחתי והאמרי והחוי והיבוי אשר נשבע לאבתך לתת לך ארץ זבת חלב ודבש ועבדת את העבדה הזאת בחדש הזה: (ו) שבעת ימים תאכל מצת וביום השביעי חג ליי: (ז) מצות יאכל את שבעת הימים ולא יראה לך חמץ ולא יראה לך שאר בכל גבלך: (ח) והגדת לבנך ביום ההוא לאמר בעבור זה עשה יי לי בצאתי ממצרים: (ט) והיה לך לאות על ידך ולזכרון בין עיניך למען תהיה תורת יי בפיה כי ביד חזקה הוצאך יי ממצרים: (י) ושמרת את החקה הזאת למועדה מימים ימימה:

(יא) והיה כי יביאך יי אל ארץ הפנעני כאשר נשבע לך ולאבתך ונתנה לך: (יב) והעברת כל פטר רחם ליי וכל פטר שגר בהמה אשר יהיה לך הזכרים ליי: (יג) וכל פטר חמר תפדה בששה ואם לא תפדה וערפתו וכל בכור אדם בבניך תפדה: (יד) והיה כי ישאלך בנך מחר לאמר מה זאת ואמרת אליו בחזק יד הוציאנו יי ממצרים מבית עבדים: (טו) ויהי כי הקשה פרעה לשלחנו ויהרג יי כל בכור בארץ מצרים מבכר אדם ועד בכור בהמה על פן אני זבח ליי כל פטר רחם הזכרים וכל בכור בני אפדה: (טז) והיה לאות על ידך ולטוטפת בין עיניך כי בחזק יד הוציאנו יי ממצרים:

דרכי משה

דרכי משה²: מצאתי כתוב בהגהות אלפס החדשים, ולא יפסיק בפרשת קדש בין בחדש האביב בין והיה כי יביאך, שהכל פרשה אחת הוא, עכ"ל, וכן כתב בהגהות מברוך שאמר³, דלא יעשה שום הפסק פרשה אצל חדש האביב, גם אין להפסיק גבי ויהי כי הקשה פרעה, דלא כבעל ברוך שאמר⁴ עצמו, שסידר לעשות בתפילין שתי פרשיות סתומות, אחד אצל בחדש האביב, ואחד אצל ויהי כי הקשה, וכן הרמב"ם לא מנה בהלכות ס"ת, בתיקון פרשיות הפתוחות והסתומות, שיהיו אלו הפרשיות סתומות, ולכן אין להפסיק: כנסת הגדולה הגהות טור שם.

1. בהגהות אלפס החדשים, ר"ל שלטי הגבורים בהלכות תפילין⁵, לשון ריא"ז: אין מפסיקין בפרשת קדש בין בחדש האביב בין והיה כי יביאך, שהכל פרשה אחת הוא, כמו שביאר מז"ה: והוא

המופלאים

הרצאותיו

עיין

1

<https://www.youtube.com/watch?v=78heei8Eg74&list=PLscHj3NkJ78MZfcAVIUVpUotjUiJXd5Sq&index=12>, ובאתרו הייחודי <https://stamacademia.wordpress.com>

² אורח חיים סימן ל"ב.

³ ס"ק צ'.

⁴ אות עי"ן עמ' קמ"ב.

⁵ ג'.

לפנינו בפסקי ריא"ז הלכות תפילין: ואין מפסיקין בפרשת קדש בין בחודש האביב ובין והיה כי יביאך, שכל הפרשה אחת היא, כמו שביאר מז"ה.

2. העניין אכן נתפרש בפסקי רי"ד - הלכות תפילין: ויש ספרים שיש הפסקה בתוך פרשת קדש בין בחדש האביב ובין והיה כי יביאך. ונר' לי שהוא טעות, שאם כן מניין שמתחלת הפרשה מקדש לי, אינה מתחלת אלא מוהיה כי יביאך, והיא הפרשה ראשונה שכת' שם והיו לך לאות על ידך ולטוטפות בין עיניך, ולמה אנו מתחילין מוידבר י"י אל משה לאמר קדש לי, אלא ודאי אין צריך שום הפסקה בתוך פרשת קדש לי, ומשום הכי מתחלת הפרשה מקדש לי, ולא מוהיה כי יביאך. ויש ספרים שאין שם הפסקה כלל, והוא העיקר. וכ"כ פסקי רי"ד - מנחות⁶.

3. אזכור רמ"א שם: דלא כבעל ברוך שאמר [ר"ל הבסיס לחיבור זה, הוא הספר 'תיקון תפילין' מאת רבי אברהם מזונשהיים, (אמצע המאה הראשונה לאלף הששי לבריאה, בסביבות 1400). הפרטים אודותיו מעטים. הוא מציין בספרו את שמות רבותיו: מהר"ם מרוטנבורג, וכן "הקדוש הרב החסיד רבינו זוסלן" ורבי מלכאל מהגמוניא, דמות בלתי ידועה. רבי אברהם עסק באופן מעשי ביצור תפילין וכתיבתם, כפי שהוא מכנה את עצמו "אומן התפילין", ורבי שמשון בן אליעזר מעיד על מומחיותו בשטח זה: "ראש לכל כותבי תפילין שהיו בדורו, ואחריו לא קם כמוהו"]⁷, זה לשונו⁷: ופרשה סתומה, כגון בחודש האביב, ויהי כי הקשה פרעה, שלש אותיות גדולות, היינו אשר וכו'.

4. ובהגהות מברוך שאמר, שנזכר שם בדרכי משה [הם מאת רבי שמשון בן אליעזר, (תחילת המאה השנייה לאלף הששי, בסביבות 1450) שהיה מכונה "ברוך שאמר", הוסיף את הערותיו ל"תיקון תפילין": הגהת נוסח "תיקון תפילין", שהשתבש בכתבי היד, בתוספת הערות ומקורות. הערות אלו לא נחשבו על ידי מחברן לספר בפני עצמו, ולא קרא להן שם. חכמים שונים שצינו להערות אלו כינו אותן "הגהות ברוך שאמר", על שם כינויו האישי של המחבר, ובהדרגה כינוי זה דבק בספר כולו. ה"תיקון תפילין" התמזג עם הערות ה"ברוך שאמר" ומעתה הועתקו שניהם כאחד וכו'] ז"ל: אמנם הרמב"ם ז"ל היה מונה כל הפתוחות והסתומות שבכל התורה כולה שלשה פעמים, שאין לטעות כלל בפרשיות, וגם ההגהות שסביבו דקדקו הרבה בפתוחות וסתומות, ולא הזכירו כלל שום פיסוק בין האביב לוהיה, ובין מבית עבדים לויהי כי הקשה. אע"ג שנמצאו פיסוק פרשה ברוב ספרי תורות, אולי טעות סופר הוא, כאשר כתב בעל ההגהות של המיימוני על פיסוק פרשה של ויצא יעקב, וז"ל, מה שכותבין מקצת נקדנים שני פרשיות דלית פיסוק ברישיהון, כגון ויצא ויחי, לא כיונו, כי בתחלת ויצא יש פיסוק, כאשר כתוב בעמוד, וכן איתא בבראשית רבה בפרשת ויחי יעקב, מפני מה פרשה זו סתומה מכל הפרשיות שבתורה, מפני שנסתמו עיניהם של ישראל משיעבוד הגלות וכו', והרבה טעמים דורש על זה, וכן איתא במדרש תנחומא, וכן כתב רש"י, ואלו בפרשת ויצא לא הזכירו מזה כלום, וכן דקדקתי בספרי אספמיא אשר יצא להם שם במעלתם, ומצאתי גם כן שיש להיות פיסוק בפרשת ויצא יעקב, ואין לפקפק בדבר, עכ"ל.

והנה אני רואה שטעות מפורסם הוא בכל הספרים בפרשת ויצא, א"כ גם אני יכול לומר שטעות סופר הוא בשני פרשיות דלעיל, או שמא פלוגתא היא, שאין נראה לפסול כלל מכח כל הספרים, כדברי אבי הנוסחא זו, אחרי שהרמב"ם ובעל הגהותיו אומר שלא להיות שום פיסוק פרשה בין האביב לוהיה, ובין מבית עבדים לויהי כי הקשה, ודוק בדבריהם בהלכות ס"ת ותשכח כדבריי. ונ"ל שאם היה רואה אבי הנוסחא הזאת את ספר המיימוני והגהותיו, לא היה פוסל את התפילין

⁶ ל"ד א'.

⁷ בקובץ ספרי סת"ם א' עמוד קמ"ב-קמ"ד.

שהיו כתובים בלי פיסוק כדלעיל, וכן כותבים כל סופרי אושטרי"ך המומחים כדברי רבינו מב"ם ז"ל בלי פיסוק כדלעיל. ואני מצטער על התפילין הראשונים שכתבתי כדברי אבי הנוסחא זו בפיסוק שני פרשיות כדלעיל, קודם שראיתי את המיימוני והגהותיו, ושרא לי מרי על ככה למען שמו הגדול.

5. מגן גיבורים - שלטי גיבורים⁸: כגון בחדש האביב. דברי הר"א כאן אחר המחילה מעצמותיו הקדושים תמוהים, שבדה סתומה מלבו, וברמב"ם ז"ל פ"ח מס"ת מנה כל הפתוחות והסתומות שבפרשת שמות, ולא מנה שתי הסתומות האלו של בחדש האביב ושל ויהי כי הקשה פרעה, והגה"מ וכ"מ לא העירו בזה דבר, וכבר תמה בזה הב"ש בהגהותיו כאן ע"ש, ואין לומר שחסר ברבינו ז"ל הנך סתומות, דמלבד שזה לא ניתן לכתוב כלל, אף גם דהרי רבינו ז"ל מנה בכלל כל הפתוחות והסתומות שבספר שמות, וכתב שהם מאה וחמשים וארבע, ואנחנו עמדנו על החשבון, וראינו כי בשני הסתומות האלו יתוספו במנין שנים, וכה"ג כתב הש"ך ביו"ד סי' ער"ה ס"ק ו' בתשובה למוהר"א, וגם בדקנו בכל החומשים הישנים והחדשים, גם אשר הגיהו ע"י הרב הגדול מוה' מנחם דילינזאני בעל אור תורה, ואין אומר ואין דברים מסתומות האלו. אחר שכתבנו זאת הגיע לידינו ספר שתי ידות להרב מוהר"ם דילינזאני, וכתב באור תורה שלו וז"ל, והי' כי יביאך הראשון אינו תחלת פרשה, וטעה המדפיס⁹ שעשה בו פסקא עכ"ל, וכבר נודע תקפו וגבורתו במלאכת המסורות, ואולי המדפיס הזה נמשך אחר דברי הר"א כאן, אבל הוא טעות, ישתקע הדבר ולא יאמר. שוב מצאנו בד"מ בסי' ל"ב שהביא בשם הגהות אלפסי החדשים שלא יפסוק בפרשת קדש בין בחדש האביב ובין והי' כי יביאך שהכל פרשה אחת הוא, והביא ג"כ הגהות ב"ש הנ"ל שטעה ר"א כאן בזה ע"ש, ע"כ יזהרו הסופרים בזה: מנחת שי: והיה כי יביאך הראשון: אין כאן שום פיסוקא.

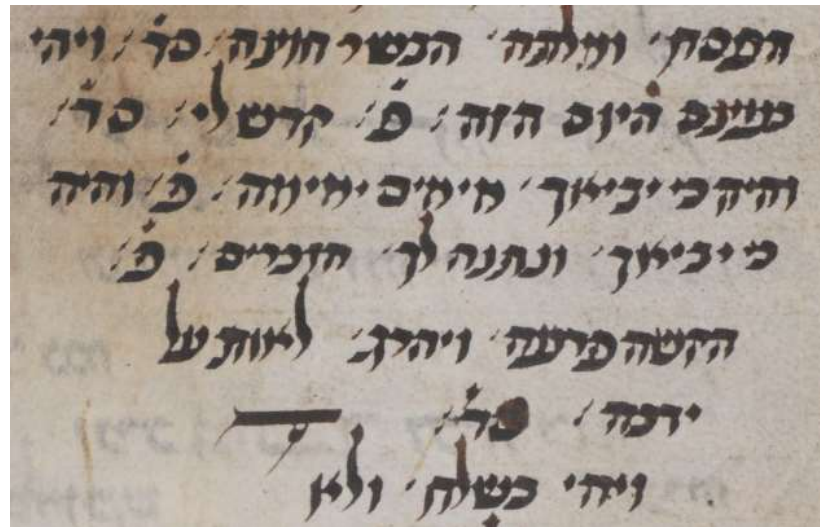
המסורת של אשכנז צרפת ואיטליה ושאר ארצות

מ"מ, יש לציין המציאות, שאעפ"י שלהלכה, הנה נדחתה הדעה הזו, הרי מדובר במסורת אשכנזית איתנה ומבוססת, ובפרט לגבי פרשת והיה כי יביאך קמיתא, שלמעשה הרוב בקהילות אשכנזיות, אכן קיימו פרשיות אלו בס"ת ובתפילין, ע"ד עדות מחבר ברוך שאמר "שנמצאו פיסוק פרשה [בין האביב לווהיה, ובין מבית עבדים לווהיה כי הקשה] ברוב ספרי תורות", משך דורות רבים, אלא שלבסוף פרשיות של הרמב"ם נתקבלו, ואלה ניצחו הפרשיות אשכנזיות.

כן נמצא מפורש בכ"י אשכנזיים רבים מאוד, וגם בחיבורי הראשונים מאשכנז ואף צרפת, מלבד הנ"ל מרבי אברהם מחבר תיקון תפילין, לדוגמא;

⁸ בהערה כ"ד.

⁹ צריך לעיין על איזה דפוס מדובר, ראה הספר כתר ארם צובה והנוסח המקובל עמ' 18-19. בתנ"ך דפוס ונציה רפ"ה, עמודים 154-155, ישנו רווח בכתוב והיה כי יביאך קמא, אף יש ריווח פחות מעט בכתוב ויהי כי הקשה פרעה, ולא ברור אם אמנם מציינים פרשיות, שכן רבו רווחים שם. אמנם בדפוס ונציה רע"ח בכתוב והיה כי יביאך קמא, ברור ריווח פרשה הסתומה וצורתה, ויהי כי הקשה פרעה ללא שום פרשה, וכן הוא בדפוס שונצינו רנ"ד עמ' 94. ושם בשנת רע"א עמ' 66 יש בכתוב והיה כי יביאך קמא סימן הפתוחה, היינו פ', ויהי כי הקשה פרעה ללא שום פרשה.

1. תיקון רבינו תם במחזור ויטרי¹⁰: סד': ויהי בעצם היום הזה: פ': קדש לי: סד': והיה כי יביאך [י"י]. מימים ימימה: פ': והיה כי יביאך. [עד] ונתנה לך. [והעברת כל פטר רחם סתומה¹¹]: הזכרים: פ': [ויהי כי] הקשה פרעה. ויהרג. [והיה] לאות על ידכה: סד' [סתומה]: ויהי בשלח. המשמעות שהכתוב והיה כי יביאך קדמייתא סדורה, והקשה פרעה הרי פתוחה. וכ"כ רבי משה זברה, המעתיק כל הפרשיות מתיקון רבינו תם, בכ"י מספרו מלאכת הסופר¹²: ויהי בעצם היום הזה סתומה. וידבר יי' דקדש לי פתוחה, והי"ה כי יביאך קדמאה סדורה. והיה כי יבאך תני', ויהי"י כי הקשה פרעה פתוחות: ויהי בשלח פרעה סתומה.

2. ובספר הרוקח¹³: וצריך לחזון לראות שיקרא בתורה ג' פסוקים, ואם בפרשה ה' פסוקים, יקרא כולן למפטיר, כשם שאין מתחילין פחות מג' פסוקים, כדאמר בפ' הקורא את המגילה עומד, כמו בפרשת בא אל פרעה, יתחיל והיה כי יבאך האחרון, כי פתוחה בויהי כי הקשה פרעה, וכן בפ' ציצית.

3. ובספר האגור¹⁴: כן סדר בפרשיות הסתומות והפתוחות שבתפילין, בפרשת קדש בין בחדש האביב ובין והיה כי יביאך הפסק כמו שלש אותיות גדולות שהם אשר. וכן בין יצאתם ממצרים ובין ויהי כי הקשה פרעה לשלחנו. אמנם בספר הרמב"ם וגם בהגהות שלו¹⁵ וגם בשאר חבורים לא נמצא כלל זה. ולכן אין לפסול התפילין אם נמצא כזה.

לשון הרי"ד והריא"ז שלעיל מלמד, כי אף באיטליה היו ספרים שיש הפסקה בתוך פרשת קדש בין בחדש האביב ובין והיה כי יביאך דווקא. אף בדקנו מספר ספרים איטלקיים, וכן נמצא בהם: והיה כי יביאך קמייתא סדורה, ויהי כי הקשה פרעה ע"ד הרמב"ם בלי פרשה, והם;

1. ספריית פלטינה, פרמה, איטליה Cod. Parm. 2007, דף 120. התמונה

2. ספריית פלטינה, פרמה, איטליה Cod. Parm. 2521, דף 71-72

¹⁰ סימן תקי"ט, ע"פ הספרייה הבריטית, לונדון, אנגליה Add. 27201 א202 = כ"י 1, התמונה, ושם 11639 142 א = כ"י 2.

¹¹ נוסח זה הנוסף בכ"י 2 מבטא לכאורה הדעה הסותמת אצל הכתוב ויהי כי הקשה פרעה, ובעצם סותר תיבות שאחריו: הזכרים פתוח'.

¹² 75 א, C249372 : Cambridge, CUL: T-S Misc.34.3.

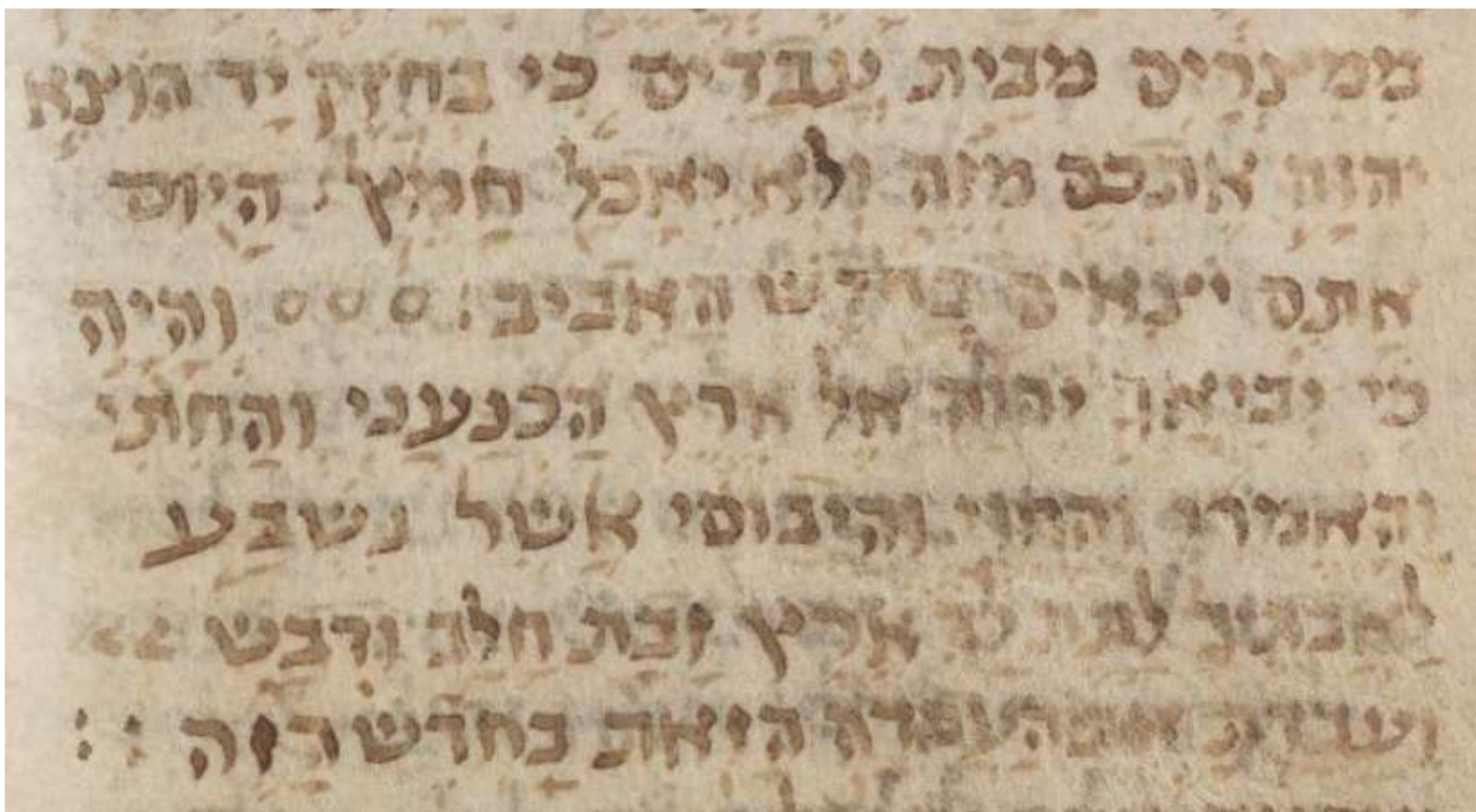
¹³ הלכות שבת סימן נ"ג.

¹⁴ בהלכות תפילין סימן פ"ג.

¹⁵ מסתמא ר"ל בהגהות מיימוניות.

3. ספריית פלטינה, פרמה, איטליה Cod. Parm. 3083, דף 84-85

4. הספרייה הבריטית, לונדון, אנגליה Harley 7621, 95ב-96א

ובכ"ז ראינו בכ"י איטלקי ג"כ פרשת כי הקשה, הספרייה הבריטית, לונדון, אנגליה Or. 2786, התאריך: קפ"ז (1427) 77א: והיה כי יביאך קמייתא סדורה, ויהי כי הקשה פרעה סתומה. הסדורה שם בצורה האיטלקית, כפי שמ"כ בחיצי גיבורים¹⁶: מקורות אחרים מגדירים את הסדורה כפרשה עם רווח קטן, ראה וכו' צורה זו קיימת גם בחלק מכתבי-היד המקראיים מאיטליה, ראה: א' קולודני, 'התורה במצחפים ובתיקוני סופרים איטלקיים בתקופת ימי-הביניים: נוסח, פרשיות פתוחות וסתומות וצורות השירות' וכו' קולודני מציינת שפרשה סדורה לפי הגדרת המאירי אכן קיימת בכ"י איטלקיים, אבל לא נמצאו מקרים שרווחים אלו סומנו כפרשה סדורה. בכ"י פרמה 2007 ופרמה 2521 קיימים מופעי פרשיות רבים המוגדרים כ'סדורה' וברוח הפרשה נרשמו שלושה עיגולים הממלאים את כולה וכו' מכאן סמך כי אכן סדורה היא שם, מפני שפרשה הזו מפורש במקורות שהיא סדורה וכן"ל.

עוד מצאנו בפירוש בקרית ספר¹⁷ - מאירי: פרשה י"ג, וידבר קדש לי וכו' עד והיה כי יביאך השני, כי הראשון אין בו פרשה, ואעפ"י שבקצת חומשים מדוייקים יש בה פרשה שהיא סדורה, ואינה מן המנין, אבל ברוב הספרים המדוייקים, וכן בספר שרמזתי עליו [= רמ"ה עפ"י הרמב"ם], וכן בכל התיקונים, אין בה פרשה כלל, עד כי יבאך השני, וזאת הפרשה פתוחה וכו'.

מכאן נשמע אשר אף בפרובנס ובספרד היו מקצת שקיימו פרשת והיה כי יביאך קמא. אמנם מצאנו בס"ת שבספריית פלטינה, פרמה, איטליה Cod. Parm. 3598: והיה כי יביאך קמייתא סדורה, ויהי כי הקשה פרעה ע"ד הרמב"ם בלי פרשה. הספר ברובו בכתובה אשכנזית מהמאה הי"ד. מספר יריעות במקומות שונים (בין השאר בסוף הספר) הוחלפו, ובמקומם הושמו יריעות בכתובה בסגנון ספרדית מהמאה הט"ו. דף בו פרשיות אלו, מן היריעות שהוחלפו היא! אף בכ"י הספרייה הלורנציאנית, פירנצה, איטליה Ms. Plut.II.01 85ב-86א: והיה כי יביאך קמייתא פתוחה, ויהי כי

¹⁶ בחיצי גיבורים י' מאמר תיקון מגילת אסתר לרבינו תם בהערה 45.

¹⁷ ב' בדף מ"ח.

הקשה פרעה ע"ד הרמב"ם בלי פרשה. ושם סגנון כתיבה היא ספרדית, מקום כתיבה הינו פרעה (איטליה). לקמן נראה הוכחות נוספות כי אכן הפרשה והיה כי יביאך קמא מופיע אף במקצת מספרי מזרח וספרד עתיקים.

מ"מ, יש לציין המציאות, שאף באשכנז נחלקו הספרים בפרטי פרשיות אלו, בין הפתוחה, הסתומה והסדורה האשכנזית. כפי הנראה, הדעה העיקרית כפי המפורש בתיקון ר"ת ועוד, היינו והיה כי יביאך קדמייתא סדורה, ויהי כי הקשה פרעה פתוחה.

המצב בס"ת אשכנזיים ישנים - רשימה חלקית

כבר ראינו העדות ממחבר ברוך שאמר "שנמצאו פיסוק פרשה [בין האביב לווהיה, ובין מבית עבדים לווהיה כי הקשה] ברוב ספרי תורות".

כן ראינו בבדיקתנו;

1. ספריית המדינה בברלין, ברלין, גרמניה Ms. Or. fol. 1215, **כי הקשה פרעה, ע"ד הרמב"ם בלי פרשה**, ספריית הכנסייה האוונגלי של ארפורט, ארפורט, גרמניה Ms. 6¹⁸: **והיה כי יביאך קמייתא, ויהי**
2. ספריית המדינה בברלין, ברלין, גרמניה Ms. Or. fol. 1216, **כי הקשה פרעה, ע"ד הרמב"ם בלי פרשה**

¹⁸ עיין על ס"ת - ארפורט בירושתנו ז' עמ' רל"א. אף במאמר The Ashkenazi Pentateuch Tradition as Reflected in the Erfurt Hebrew Bible Codices and Torah Scrolls

- ספריית הכנסייה האוונגלי של ארפורט, ארפורט, גרמניה Ms. 7, דף 16: והיה כי יביאך קמייתא
סדורה, ויהי כי הקשה פרעה פתוחה. ¹⁹התמונה
3. ספריית המדינה בברלין, ברלין, גרמניה Ms. Or. fol. 1217, **פתוחה, ויהי כי הקשה פרעה פתוחה**
- ספריית הכנסייה האוונגלי של ארפורט, ארפורט, גרמניה Ms. 8: והיה כי יביאך קמייתא
פתוחה, ויהי כי הקשה פרעה פתוחה
4. ספריית הוטיקן, קרית הוטיקן, מדינת קרית הוטיקן Ms. ebr. 2: והיה כי יביאך קמייתא סתומה,
ויהי כי הקשה פרעה פתוחה
5. ספריית מדינת בווריה, מינכן, גרמניה Cod.hebr. 487: והיה כי יביאך קמייתא סתומה, ויהי כי
הקשה פרעה פתוחה
6. ספריית מדינת בווריה, מינכן, גרמניה Cod.hebr. 488: והיה כי יביאך קמייתא סתומה²⁰, ויהי
כי הקשה פרעה ע"ד הרמב"ם בלי פרשה
7. קלין, נתן, קליבלנד, אוהיו, ארצות הברית Ms. 2²¹: והיה כי יביאך קמייתא סתומה, ויהי כי
הקשה פרעה ע"ד הרמב"ם בלי פרשה
8. ספריית המדינה בברלין, ברלין, גרמניה Ms. Or. fol. 133: והיה כי יביאך קמייתא פתוחה, ויהי
כי הקשה פרעה סתומה
9. ספריית המדינה בברלין, ברלין, גרמניה Ms. Or. fol. 134: והיה כי יביאך קמייתא סתומה,
ויהי כי הקשה פרעה פתוחה
10. ספריית המדינה של קאסל, קאסל, גרמניה fol. Ms. theol. 1: והיה כי יביאך קמייתא
פתוחה, ויהי כי הקשה פרעה פתוחה. ²²התמונה

¹⁹ ועיין הקונטרס ונכתב בספר בעמודים 28-30.

²⁰ ושם סדורה היא, ע"ש.

²¹ קטלוג: ציון פרשיות פתוחות/סתומות בכתיבה המקורית שונה מכתר ארם צובא, ומאוחר יותר הותאם לכתר בעקבות פסיקת הרמב"ם.

²² נשלח מן הסופר ד"ר מיכאל חנין.

חומשים מכ"י אשכנזיים

חוקרי ימינו בדקו ומצאו בערך כ-260 כ"י מחומשים אשכנזיים בכל העולם.²³ פה נבדקו מספר מפורסמים, מוסמכים ומדויקים מהם, אשר משקפים מצב רובם, וללמד על הכלל כולו יוצאים;

²³ ראה: התורה בכתבי יד, בתיקוני סופרים ובספרי תורה אשכנזיים בתקופת ימי הביניים, ובמאמר The Ashkenazi Pentateuch Tradition as Reflected in the Erfurt Hebrew Bible Codices and Torah Scrolls בהערה 40.

1. ספריית אוניברסיטת לייפציג, לייפציג, גרמניה Ms. B.H. fol. 1, דף 60א-60ב/123-124: והיה כי יביאך קמייתא סדורה²⁴, ויהי כי הקשה פרעה פתוחה²⁵. התמונה
2. ספריית מדינת בווריה, מינכן, גרמניה Cod.hebr. 212²⁶, דף 97: והיה כי יביאך קמייתא סדורה, ויהי כי הקשה פרעה פתוחה
3. ספריית פלטינה, פרמה, איטליה Cod. Parm. 3082²⁷, דף 36-37: והיה כי יביאך קמייתא סדורה²⁸, ויהי כי הקשה פרעה ע"ד הרמב"ם בלי פרשה, ובגיליון: ובתפילין פר' סתומ²⁹
4. ספריית הדוכסית אנה עמליה, ויימר, גרמניה Ms. Q 651, ספריית הדוכסית אנה עמליה³⁰, 350:170 – 352:171: והיה כי יביאך קמייתא פתוחה, ויהי כי הקשה פרעה סתומה

²⁴ ושם מודגש **סדורה**: ומוסיף וכותב: בתרגום שהעתקתי ממנו, לית כאן פרשה כלל:

²⁵ הצורה עצמה היא סתומה, ובריווח פ': גדולה ומודגשת, ומוסיף: **בסר"מ** [= בספר ר' מאיר] **מוג' פר' פ'**: ובס' תרג' לית כאן פר' כלל. במאמר בשם נוסח התורה בכתבי יד שכתבום חכמי אשכנז הראשונים במאות העשירית—השתים עשרה עמ' 3: נדמה שהוא ר' מאיר ב"ר קלונימוס משפירא, מן המחצית השנייה של המאה השתים עשרה וכו' דבר זה הינו מתיישב עם לשון הרוקח הנ"ל: **כי פתוחה בויהי כי הקשה פרעה**, והרי הרוקח ז"ל שייך לאותו החוג גופו.

²⁶ על מעלת כ"י הזה, עיין ספר ירושתנו ז' עמ' רל"ד.

²⁷ הוא תיקון סופרים מאת תלמיד הסמ"ג, עיין : Hebrew manuscripts in the Biblioteca Palatina in Parma catalogue

²⁸ ושם רשום: חצי וסדורה.

²⁹ בפשטות, אין הבדל מהותי שמפניו בתפילין רווח פרשה הסתומה ולא בס"ת, כ"א מפני ההכרעות והמסורות שנקבעו מצד הספק, כאשר בספר תורה התקבל לא לקיים שם פרשה, ובתפילין נתקיימה הפרשה, הכול לפי המסורה המקובלת אצל סופר זה, ואע"ג שבעצם סתירה היא ביניהם, ועיין.

³⁰ <https://haab-digital.klassik-stiftung.de/viewer/resolver?urn=urn:nbn:de:gbv:32-1-10030179824>, על <https://haab-digital.klassik-stiftung.de/viewer/resolver?urn=urn:nbn:de:gbv:32-1-10030088123> מעלת כ"י הזה, עיין ספר ירושתנו ה' עמ' ש"ב, שם ח' עמודים י"ג-ל"ו, מאמר בשם נוסח התורה של רבי יהודה החסיד.

5. הספרייה הציבורית של ניו יורק, ניו יורק, ארצות הברית JEWISH ITEMS Spencer 1, תאריך: ה'נ"ד³¹, דף 93: והיה כי יביאך קמייתא סדורה, ויהי כי הקשה פרעה סתומה. התמונה

6. הספרייה הלאומית של צרפת, פריס, צרפת Ms. hebr. 1³², עמ' 50: והיה כי יביאך קמייתא סדורה, ויהי כי הקשה פרעה סתומה³³

7. ספריית הוטיקן, קרית הוטיקן, מדינת קרית הוטיקן Ms. ebr. 437³⁴, א76-76ב: והיה כי יביאך קמייתא סדורה, ויהי כי הקשה פרעה סתומה

8. מוזיאון של המקרא, ושינגטון, די. סי., ארצות הברית Ms. 858, ד'תתקמ"ט (1189)³⁵, דף 22-23: והיה כי יביאך קמייתא סדורה, ויהי כי הקשה פרעה ע"ד הרמב"ם בלי פרשה

³¹ עי' שו"ת חתם סופר חלק ב' סימן רס"א. בספרי הרוו"ה, ותלמידו זליגמן בער בעל מחבר סידור עבודת ישראל, נקרא מקרא כ"י של שנת נ"ד וכיו"ב.

³² תנ"ך : עם ניקוד וטעמים, מסורה קטנה וגדולה, ה'מ"ו (1286), אשכנזית. ראה <https://faculty.biu.ac.il/~ofery/papers/babel%20notes.pdf> עמוד 411 המעיר שבו השפעה בבליית ניכרת.

³³ ואולי היא סדורה, ע"ש.

³⁴ תורה ומגלות. מאה י"ג. בסגנון הכתיבה היא אשכנזית. שם בציוני בעלים (בכתיבה איטלקית): "בה"א, מודה אני יהודה עסמ"י יז"י בכמ"ר שלמה ידידי' זלה"ה כמו שהיום, יום ג' שהוא כ' ימים לחדש תמוז שנת רכ"ד לפרט אלף הששי ליצירה מכרתי זה החומש שהוא העתק מספר תורה עם חמש מגלות. ראה חיצו גיבורים יו"ד עמוד תס"ד הערה 10 הכותב: פרשיות התורה של כ"י זה, נכתבו בהתאם לרשימת 'ספר תגי' וכו' ויש לציין המופיע בדף 59א שם, פלוגתא שבין סוראי - נהרדעי אשר בפרשיות. מ"מ, בכ"י שם, אכן נמצאו ברשימתנו 74 מתוך 92 פרשיות כתגי שלפנינו ממש, שהיינו מעל 80% כספר תגי, יותר קצת מתיקון ר"ת.

³⁵ עיין <http://www.sothebys.com/en/auctions/ecatalogue/2015/valmadonna-trust-library-part-i-n09443/lot.7.html>

9. הספרייה הבריטית, לונדון, אנגליה Harley 5709³⁶, 73ב-74א: והיה כי יביאך קמייתא סתומה, **ויהי כי הקשה פרעה סתומה**
10. הספרייה הבריטית, לונדון, אנגליה Add. 11639, 35א: והיה כי יביאך קמייתא פתוחה, **ויהי כי הקשה פרעה סדורה. התמונה**

11. ספריית המדינה בברלין, ברלין, גרמניה Ms. Or. fol. 1³⁷, 76א-76ב: והיה כי יביאך **קמייתא סדורה, ויהי כי הקשה פרעה סדורה**
12. תנ"ך קלונימוס, ספריית אוניברסיטת ורוצלב, ורוצלב, פולין Ms. M 1106³⁸, התאריך: ד'תתקצ"ח (1238), דף 73: והיה כי יביאך קמייתא סתומה, **ויהי כי הקשה פרעה פתוחה**
13. חומש רגנשבורג, במוזיאון ישראל, ירושלים, ישראל Ms. 180/052, 49ב: והיה כי יביאך **קמייתא סתומה, ויהי כי הקשה פרעה פתוחה. התמונה**

³⁶ עיין עליו במאמר כתב-יד ירושלמי של התורה מן המאה העשירית שהגיהו מישאל בן עוזיאל (כתב-יד ק 3) הערה 65.

³⁷ עיין עליו במאמר שם.

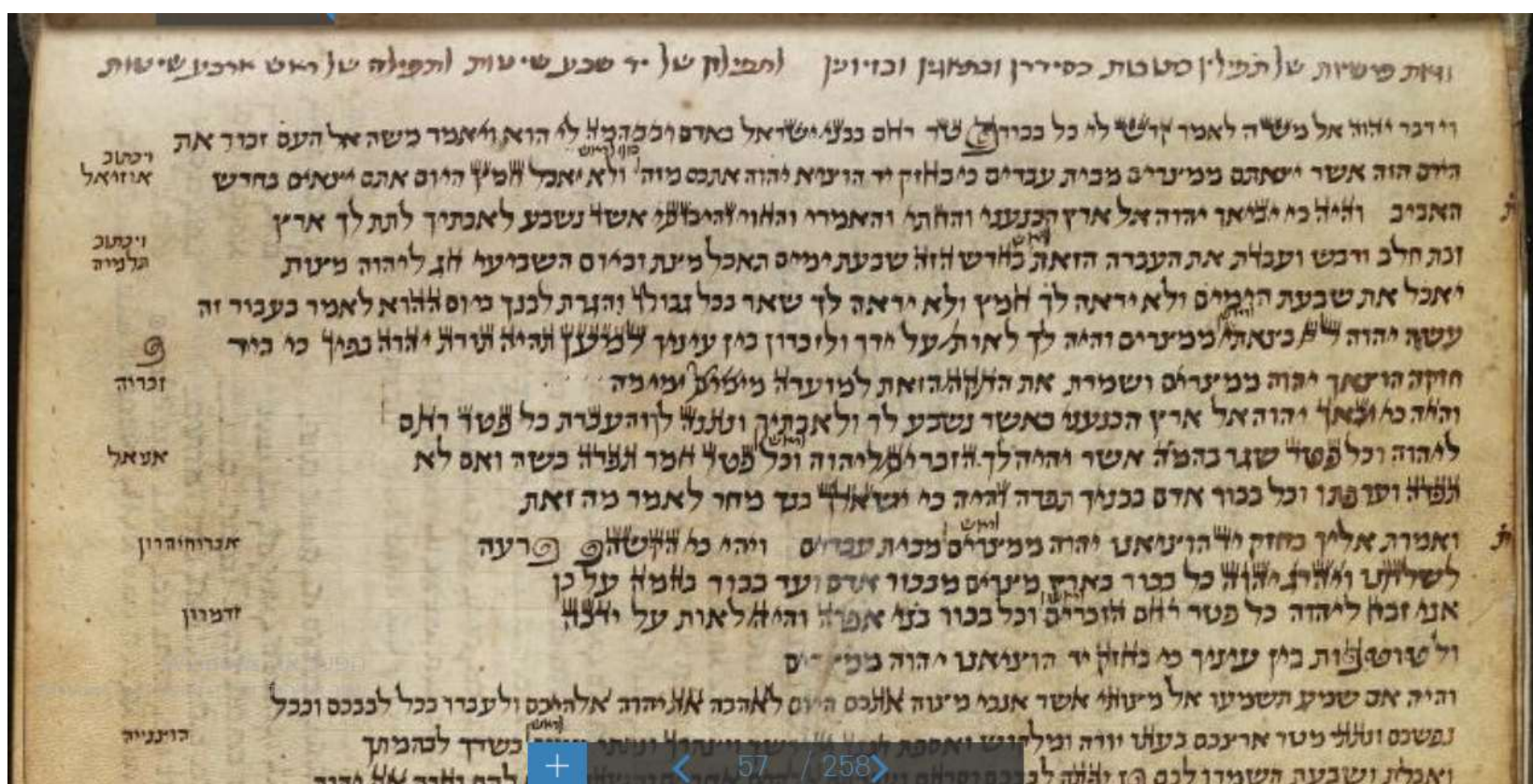
³⁸ <https://www.bibliotekacyfrowa.pl/dlibra/publication/18081/edition/54267/content>

פרשיות רבינו תם

תיקון סדר תפילין

המחזור ויטרי, מכ"י שבספריית פלטינה, פרמה, איטליה Cod. Parm. 2574³⁹, המאה י"ב-י"ג, שסגנון כתיבה היא אשכנזית-צרפתית, דף 52/57: וזאת פרשיות של תפילין כתובות כסידרן ובתאגין ובזיונין. והיה כי יביאך קמייתא סתומה, ויהי כי הקשה פרעה סתומה, וגם מפורש אצל שתיהם בגיליון: **סת'** [= סתומה]. התמונה

³⁹ עיין חיצו גיבורים ח' עמ' ת"ד, על מעלת כ"י הזה.

מאידך, יש לציין לתיקון תפילין המופיע בסוף כ"י הספרייה הבריטית, לונדון, אנגליה Add. 9403, ושם בדפים 228-א-230 ב חבורים קצרים במסורה, בכתיבות שונות של המאה הי"ג והי"ד⁴⁰, ושם 230א: **והיה כי יביאך קמייתא, ויהי כי הקשה פרעה, ע"ד הרמב"ם בלי פרשה**, ויש לציין למקור אותו ספר גופו, בחומש מהמאה י"ב-י"ג, דף 37ב-38א: **והיה כי יביאך קמייתא פתוחה, ויהי כי הקשה פרעה ע"ד הרמב"ם בלי פרשה**

השורשים ומקורות קדומים לפרשת והיה כי יביאך קמייתא

והיה כי יביאך קדמייתא, אכן נמצא בספר תגי שם⁴¹ מפורש, אשר: **והיה כי יביאך קדמייתא - סדור**. דוגמא טובה היא זאת, כיצד סדור או סדורה הבבלית, שמכוון ללא שום פרשה, וכמבואר שם⁴², נהפכה והייתה לפרשה נפרדת ונבדלת, מפני פירושה האשכנזי.

מאידך, יש לציין המסתבר, שאם ספר תגי מפרש סדור, סימן הוא שיש ספרים מקיימים שם פרשה, ולכן נצרך לציין סברתו ומסורתו החולקת. אכן לפנינו מצויים שני ספרים עתיקים מוסמכים שאינם ממסורת אשכנז, ועוד קודמים אותה, ובכ"ז רושמים ריווח פרשה והיה כי יביאך קדמייתא.

אחד הוא ספר תורה המפורסם מבולוניה, הוא לענ"ד "ספר עזרא" בפי מקצת ראשונים, דוגמת רבינו המאירי – קרית ספר ועוד. עכ"פ, כעין ספרדי העתיק נחשב, ויש שם ריווח ברור אצל הכתוב **והיה כי יביאך קמייתא שהיא סתומה, ויהי כי הקשה פרעה ע"ד הרמב"ם בלי פרשה**, וכפי שגילה הד"ר מיכאל חנין⁴³. התמונה⁴⁴

⁴⁰ תיקון מגילה לר' תם (288ב) פורסם מכאן, מ"ד וינטרויב, חצי גבורים י' (ניסן תשע"ז) עמ' תס"ב-תע"א.

⁴¹ <https://faculty.biu.ac.il/~ofery/papers/babel%20notes.pdf>

⁴² בעמ' 403 הערה 32.

הרצאותיו

ע"ן

⁴³

<https://www.youtube.com/watch?v=78heei8Eg74&list=PLscHj3NkJ78MZfcAVIUVPuotjUiJXd5Sq&index=12>, ובאתרו <https://stamacademia.wordpress.com>

⁴⁴ עפ"י המאמר Textual and Para-textual Devices of the Ancient Proto-Sephardic Bologna Torah Scroll בעמ' 83.

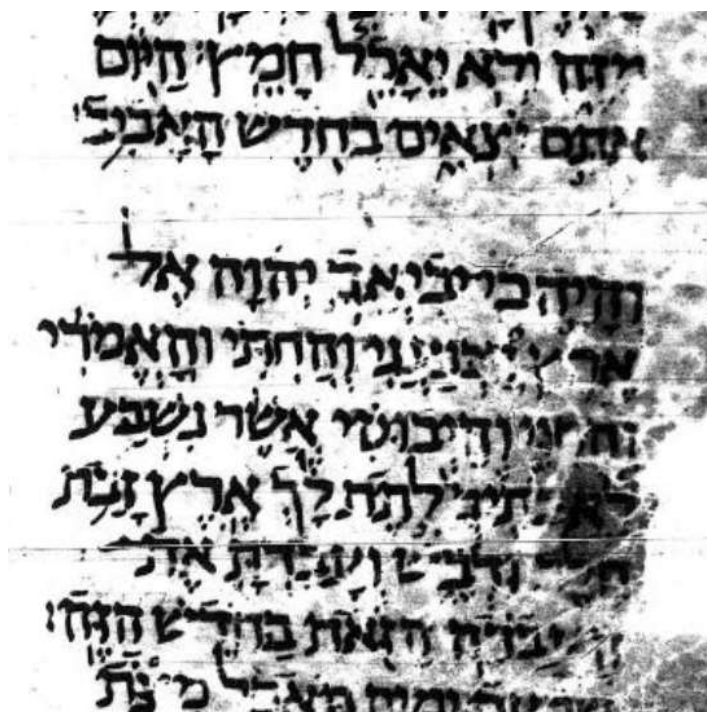
FIGURE 3.20 The column containing the text of Exodus 13, 7–15 that is probably the one with the most *tagin*

חידוש מצאנו בכ"י ששון 1051, תנ"ך קדום מזרחי מיוחס מאוד, מהמאה ה': והיה כי יביאך קמייתא סתומה, ויהי כי הקשה פרעה ע"ד הרמב"ם בלי פרשה. התמונה

Sassoon 1053 is an important Tiberian masoretic manuscript containing the entire Hebrew Bible (Torah, Nevi'im and Ketuvim). The manuscript is often referred to as "S1" or "ש1" or "ש" in scholarly works. It serves as an important resource for the reconstruction of vowels, accents and letters in missing parts of the Aleppo Codex. It's masoretic apparatus is also of importance, not only for confirming the spelling of numerous words, but also because its notes in some places are described as having been copied from the Aleppo Codex.

וכיו"ב מצא ידידי ר"ז קנופולר שליט"א בספריית אוניברסיטת משיגן, אן ארבור, משיגן, ארצות הברית Mich. Ms. 88, מאה י'-י"א, סגנון הכתיבה היא מזרחית, שם בדף 60: והיה כי יביאך קמייתא פתוחה, ויהי כי הקשה פרעה ע"ד הרמב"ם בלי פרשה. התמונה

אמנם, והיה כי יביאך קמא מעין הפרשה והיה כי יבאך בתרא, אשר מכאן הבנת טעם פרשה הזו⁴⁵. והיה כי יביאך גם לשון התחלה הוא, אעפ"י שכאן אכן הינו המשך למאמר משה: ויאמר משה אל העם זכור את היום הזה אשר יצאתם ממצרים מבית עבדים - כי בחזק יד הוציא יי אתכם מזה וגו' היום אתם יצאים בחדש האביב: - והיה כי יביאך יי אל ארץ הפנעני והחתי והאמרי והחוי והיבוסים אשר נשבע לאבתך לתת לך ארץ זבת חלב ודבש - ועבדת את העבדה הזאת בחדש הזה:

⁴⁵ ועיין ספר תכלת מרדכי מ"ז א'.

הרי"ד הקשה: ונר' לי שהוא טעות, שאם כן מניין שמתחלת הפרשה מקדש לי, אינה מתחלת אלא מוהיה כי יביאך, והיא הפרשה ראשונה שכת' שם והיו לך לאות על ידך ולטוטפות בין עיניך, ולמה אנו מתחילין מוידבר י"י אל משה לאמר קדש לי וכו' וכו"ל.

אך יש ליישב מסורת אשכנז, שהרי פרשת קדש לי פתוחה היא, אשר תחילתה וידבר י"י אל משה לאמר, שלעולם פתוחה היא בתורה. והיה כי יביאך קמא מאידך, פרשה הסדורה היא או סתומה, והן נספחות מעצם משמעותם לפתוחה המקדימה, וכבמפרשים אשר סתומות משמשות מעין חלוקה המשנית, תוך פתוחות שהם מסגרת כללותם.

אף בפרשת ויהי כי הקשה פרעה, הלא יש להקשות כרי"ד, וכאן הרי פתוחה היא לדעת רבים, אלא שעכ"פ פרשת ויהי כי יבאך בתרא בתווך בין קדש לכי הקשה, ואין להשמיטה, ועוד מאחר שעכ"פ כל אלו ד' הפרשיות כלולות תוך פרשת וידבר י"י אל משה לאמר שבראש קדש לי, אשר כולם בדיבור אחד נאמרו, וממילא מיושב גם אם פתוחה והיה כי יביאך קמא.

מ"מ, יסוד ועיקר מוסכם ומקובל בחז"ל, שתפילין הם ארבע פרשיות, כבמשנת מנחות⁴⁶: ארבע פרשיות שבתפילין מעכבות זו את זו וכו' משנה סנהדרין⁴⁷: חומר בדברי סופרים מבדברי תורה, האומר אין תפילין כדי לעבור על דברי תורה פטור, חמשה טוטפות להוסיף על דברי סופרים חייב: בירושלמי מס' סנהדרין⁴⁸: התורה אמרה ארבע טוטפות של ארבע פרשיות, עשן חמש טוטפות של ארבע פרשיות חייב. מכילתא⁴⁹. מכילתא דרבי שמעון בר יוחאי. ספרי - פרשת ואתחנן⁵⁰.

הפרשיות אשכנזיות שהם והיה כי יביאך קמא, ויהי כי הקשה פרעה, הינם ודאי טפלות אל שלפניהם, ר"ל קדש לי, והיה כי יבאך בתרא, ע"ד הנ"ל, לפיכך לא יצאו מכלל מספר ארבע פרשיות. אף במשנת שבת⁵¹: קלף כדי לכתוב עליו פרשה קטנה שבתפילין - שהיא שמע ישראל. גם בתוספתא שם⁵²: אי זהו פרשה קטנה - זו שמע. לפי ששמע פרשה הגמורה היא, בעוד הללו הנוספות נספחות, ואינם מוגדרות כפרשה בפ"ע לגמרי, ראה וילקט יוסף⁵³, הפסגה⁵⁴, בדברי יוסף⁵⁵, בתורת משה - עדס⁵⁶.

⁴⁶ ג', ז'.

⁴⁷ י"א, ג'.

⁴⁸ פרק י"א הלכה ד'.

⁴⁹ דרבי ישמעאל בא - מסכתא דפסחא פרשה י"ז, שם י"ח.

⁵⁰ פיסקא ל"ה.

⁵¹ ח', ג'.

⁵² ח', י"ד.

⁵³ ט"ז, דפים י"א ב', כ"ז ב'.

⁵⁴ ז' עמ' 66.

⁵⁵ ג'-ד' קמ"ח ב'.

⁵⁶ עמ' 120.

מכאן אכן סיוע לחידוש שביארנו במקום אחר בחלוקת תורה, המתייחס לצורת המצוות בימי הנביאים. יתכן הדבר, כי המספר מפורסם של תרי"ג, כל עיקר יסודו, מדברי חז"ל ברוח קודש קבלתם, לטעמם במדרשי ההלכה והמצווה. הלא אפילו במשנת התנאים לא מצאנו זכר תרי"ג, כ"א בתלמוד האמוראים ובאגדותיהם. אולם יראה לי כי מספר אחר של חז"ל אכן הולם יותר את הגישה של אותם הימים:

מדרש תנחומא בפרשת קרח⁵⁷: [א"ל קרח למשה רבינו, משה] בית שמלא ספרים, מהו שיהא פטור מן המזוזה, א"ל חייב במזוזה, א"ל כל התורה כולה רע"ה פרשיות יש בה, ואין פוטרת את הבית, ושתי פרשיות שבמזוזה פוטרות את הבית, וכו' וכן בשאר מדרשים המעתיקים את מאמר זה.

אכן לכאורה הינו ט"ס, וצ"ל קע"ה, וכמפורש בירושלמי - שבת⁵⁸: אמר רבי יהושע בן לוי אנא מן יומי לא איסתכלית בספרא דאגדתא, אלא חד זמן אסתכלית, אשכחית כתוב בה מאה ושבעים וחמש פרשיות שכתוב בתורה דבר אמירה ציווי, כנגד שנותיו של אבינו אברהם, דכתיב לקחת מתנות באדם, וכתוב האדם הגדול בענקים. מסכת סופרים⁵⁹. מדרש תהילים.

אף בשאר מדרשים;

1. ילקוט שמעוני⁶⁰: יפקוד ה' א-להי הרוחות, רבי יהודה אומר קע"ה פרשיות בתורה, השם קודם למשה, וכאן משה קודם להשם, כביכול הגדיל הקב"ה את משה משמו, אמר הקב"ה כשהיה משה מבקש על ישראל הייתי מקדים שמי לשמו, ועכשיו שהוא נפטר מן העולם, בדין שיקדים שמו לשמי כו'.

2. אוצר מדרשים - עקיבא, רבי: לפי שבשעה שאמר משה לפני הקב"ה הן אני ערל שפתיים, נזדעזעו כל בריות שבעולם ואמרו, ומה משה שהוא עתיד לדבר עמו שכינה במאה ושבעים וחמש מקומות, והוא מבאר כל אות ואות וכל דבר ודבר וכל פסוק ופסוק שבתורה בשבעים לשון, הוא אומר לפני הקב"ה הן אני ערל שפתיים, אנו על אחת כמה וכמה!

3. פתרון תורה - פרשת שלח לך: אמ' חכמ', דבר הק' עם אברהם שמונה פעמים, ועם יצחק שתי פעמים, ועם יעקב שמונה פעמים, ועם משה מאה ושבעים וחמש פעמים, כנגד שנותיו של אברהם.

וכ"כ בספר מגלה עמוקות על התורה - פרשת וירא: כי שנותיו של אברהם כמנין מכפלה קע"ה, שהם כנגד כל פרשיות שבתורה, הכי איתא במס' סופרים, **נמצא לפ"ז טעות נפל בכל מדרש רבה ותנחומא** גבי קרח בית מלא ספרים, מהו שיפטור מן המזוזה, כל התורה קע"ה פרשיות מבע"ל כו'.

מאמר נוסף ישנו מעניין זה, המופיע בפתיחתות של אסתר רבה: ואין קונה, למה אין קונה, רב אמר ע"י שלא הקניתם דברי הברית, שאין בכם מי קונה דברי חמשה ספרי תורה, **מנין של קונה**. יתכן הרמז אל סדרי תורה של בני מערבא, עיין עליהם.

אמנם, מן הראוי היה לחזור על כל המקרא, לשחזר את צורת המצוות המקורית. תיתכן האפשרות כי השימוש במספר קע"ה פרשיות הנ"ל, לתועלת מטרה זו היא. מ"מ דבר ברור, כי יותר ממה

⁵⁷ סימן ד'.

⁵⁸ פרק ט"ז הלכה א'.

⁵⁹ פרק ט"ז הלכה ח'.

⁶⁰ תורה רמז תשע"ו.

שפשוטו של מקרא מורידה וגורעת ממניין המצוות, אף משנה הרבה הלכות וענייני פרטי מצוות אשר קיימות אף בפשוטו.

במאמר מיוחד, הרי ירדנו והצענו ומנינו בס"ד קע"ה הפרשיות, והשיב רז"ק שליט"א: עיינתי במאמר היקר שלך. המהלך שלך הוא האמתי, באותו בלוג⁶¹ הגביל את החיפוש ללשונות אמירה ודיבור רק בתחילת פרשה. למרות שאני מבין את ההיגיון להגביל לתחילת הפרשיות, מ"מ, האמת עד לעצמו שאתה צודק. באמת, כל העניין צע"ג, מה ראו חז"ל על ככה לסכם את הפיסקאות (לא הפרשיות) המתחילות בוידבר ה' או בויאמר ה'?

המדובר במאמר משנת תשס"ז, שם מציע אני הדל במבוא, אשר זהו בעצם מעין "מניין המצוות", מלפני קביעת מספר תרי"ג, שכמדומה הוא אינו מופיע בירושלמי כלל, כ"ש לא בספרות תנאית. כבר ראינו בחז"ל שיטות שונות של מניין המצוות, כמו באגדת ויקרא רבה - פרשת קדושים⁶²: ר' יוחנן בש' ר' שמע' בן יוחי, **שלוש פרשיות הכתיב לנו משה בתורה - וכל אחת ואחת מהן יש בה מששים ששים מצות, ואילו הן, פרשת פסחים ופרשת נזיקין ופרשת קדושים תהיו. ר' לוי בש' ר' שילא דכפר תמרתא אמ', משבעים שבעים. אמ' ר' תנחומ', ולא פליגין, מן דעבד פרשת פסחים שבעים כלל עמה פרשת תפילין, ומן דעבד פרשת נזיקין שבעים כלל עמה פרשת שמיטה, ומן דעבד פרשת קדושים שבעים כלל עמה פרשת עריות. מספרים אלו, הלא לא תואמים, אפילו בקירוב בערך, לשום שיטה המוכרת אצלנו בין מוני המצוות, רמב"ם, רמב"ן, הבה"ג וכו'**

מ"מ, מכאן נלמד החידוש, שבתורה הכירו פעם פרשיות אחרות רחבות, מקיפות וכוללות, שלכאורה הלא בהם נחלקת תורה חלוקה אחרת, קע"ה הפרשיות שכתוב בתורה דבר אמירה ציווי. כך יכולים להבין הצירוף פרשיות, אף פתוחות וסתומות וסדורות כאחת, כאשר שייכות אל דבר אמירה וציווי משותף.

שורשי יסודי פרשת ויהי כי הקשה פרעה

מאידך, פרשת ויהי כי הקשה פרעה, לא מצאנו מחוץ למסורת אשכנז, וגם שם יש ספרים בלעדי ריווח פרשה הזאת. מ"מ, ראשיתה וייחוסה המפורשים לפנינו, הנה הם בתיקון ר"ת, ובכ"י לייפציג 1 בשם ספר ר' מאיר ב"ר קלונימוס משפיירא. אפשר שמוצא מקור דברי ר"מ, אמנם מתיקון ר"ת, אשר קדם לו מעט, אף גדול שבדורו היה. ועוד, הרי שם בכ"י הלשון הוא: **בסר"מ** [= בספר ר' מאיר] **מוג' פר' פ':** משמעות "מוגה" היא שמדובר בתיקון נגד הנוסח בפנים. נוכל לשער שאולי הגיה הר' מאיר מאחר שראה התיקון ר"ת.

אמנם פרשת כי הקשה, הקשה היא בשתיים. אחת שבלתי ידוע עיקרו ומקורו. רוב עיקרי פרשיות אשכנזיות, מוצאם ברשימות של בבל, כגון ספר תגי. כאן לא ראינו מקורו. וגם מסברה הדבר קשה. הלא לכאורה ויהי כי הקשה פרעה הוא באמצע עניין המענה לבנך, ככתוב: **וְהָיָה כִּי יִשְׁאַלְךָ בִּנְךָ מָחָר לֵאמֹר מָה זֶה - וְאָמַרְתָּ אֵלָיו בְּחֻזְק יָד הוֹצִיאָנוּ יְיָ מִמִּצְרַיִם מִבֵּית עַבְדִּים: וְיָהִי כִּי הִקְשָׁה פְרַעְה לְשַׁלְּחָנוּ - וַיַּהַרְג יְיָ כָּל בְּכוֹר בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם מִבְּכֹר אָדָם וְעַד בְּכוֹר בְּהֵמָה - עַל כֵּן אֲנִי זֹכֵר לַיְי כָּל פֶּטֶר רֶחֶם הַזְּכָרִים - וְכָל בְּכוֹר בְּנֵי אֶפְרָיִם:** וגם לשון הכתוב ויהי כי הוא ל"ד התחלה.

⁶¹ <https://basehasefer.blogspot.com/2020/03/blog-post.html>

⁶² פרשה כ"ד.

נוכל להציע איזה הסברים אפשריים חלקיים לחידת תופעה הפרשה הזאת. אחד הוא שהיות ושת פרשיות קדש לי והיה כי יבאך, כמו זוג פרשיות שבתפילין הם, וכיו"ב שמע והיה אם שמע. ע"כ יש מקום לטעון סברה המדמה והיה כי יבאך בתרא לקדש לי, שמאחר שפרשת קדש לי מתחלקת אל שתיים בכתוב והיה כי יבאך קמא ע"פ מסורה הזאת, ממילא אף והיה כי יבאך בתרא תתחלק אל שתיים בכתוב ויהי כי הקשה פרעה.

ועוד מפורש בהגדה של פסח: תם מה הוא אומר? מה זאת? ואמר: אליו: בחזק יד הוציאנו. ממצרים, מבית עבדים. דיבור זה הינו מתוך פרשת והיה כי יבאך בתרא, שנאמר: והיה כי יבאך בתרא לאמר מה זאת ואמר: אליו בחזק יד הוציאנו. ממצרים מבית עבדים: ויהי כי הקשה פרעה לשלחנו וגו'.

מכאן סמך לפרשת ויהי כי הקשה, היות והמגיד הפסיק כאן לפניו, והא קיימא לן גמרא ברכות⁶³: גמירי: כל פרשה דפסקה משה רבינו - פסקין, דלא פסקה משה רבינו - לא פסקין. גם בלעדי האיסור, יש ללמוד מעצם פיסוקו בזה המשמעות שהוא סוף פרשה. מ"מ, נדמה לי שכן נוסח ההגדות כולם או רובם ובמקורותיה, המכילתא עם ירושלמי, כאשר גם וגו' - וגומר אין נזכר בהם⁶⁴, אעפ"י שהמפרשים מקצתם אמנם מבארים אשר מכוון המגיד הוא להמשך ג"כ, בחזק יד הוציאנו. ממצרים מבית עבדים: ויהי כי הקשה פרעה לשלחנו וגו'.

מ"מ, פשוטו העיקרי, שלשון סוף מקרא שלפניו: ואמר: אליו בחזק יד הוציאנו. ממצרים מבית עבדים, דומה הוא לשון הכתוב בסוף ויהי כי הקשה: והיה לאות על ידכה ולטוטפת בין עיניך - כי בחזק יד הוציאנו. ממצרים: ממילא, אם בחזק יד האחרון הינו סוף פרשה, הרי אף בחזק יד הראשון הינו סיום פרשה. ודאי שלדמיון הזה הסבר מבחינת ניתוח הספרותי פה, וכלשון המפרש בדעת מקרא שכתב: וסים האב את דבריו לבן בשש המלים שפתח בהן בפסוק י"ד: 'כי בחזק יד הוציאנו ה' ממצרים'.

דבר זה עשוי גם להסביר טעם לשון חז"ל לעיל בהגדה, המקצרים ומעתיקים רק מקרא זה. הרי אפשר שמכלל כוונתם ואמרת אליו עד בחזק יד הוציאנו השם ממצרים, ושם חסר מבית עבדים, וכן נשמטו בנוסחאות שונות מן ההגדה ומקורותיה, היינו מעין המענה הנמצא שם בסמוך לבן החכם: ואף אתה אומר לו כהלכות הפסח: אין מפטירין אחר הפסח אפיקומן. לפי מקצת מפרשים ר"ל עד אין מפטירין וכו' היא אחת מן ההלכות שבסוף פסחים ממש. אמנם יש להעיר שיש עדיין הלכות מספר אחריה, ויש ליישב.

גם מאחר שבחזק יד הוציאנו השם ממצרים פותח וחותם, יש לומר שמקרא זה הוא יד כלל העניין המתמצת כולו, ואף אפשר שהכתוב ויהי כי הקשה פרעה, הינו פירוש בעלמא לחזק יד, ולא עניין נוסף בפ"ע. עכ"פ, יש מקום ללמוד ג"כ, כי יש במילים אלו משום סוף פרשה.

חידוש גדול אמנם מסתתר כאן, הנוגע לכלל מערכת של הפרשיות שבתורה. התפיסה הרווחת שעפ"י הרמב"ם, מפרשת כל עניין הפתוחות והסתומות, כמתייחסות אל התחלת וראשי כל הפרשיות, אשר ישנם פרשיות שתחילתם פתוחה, וישנם פרשיות שתחילתם סתומה. התפיסה האשכנזית,

⁶³ י"ב, ב'.

⁶⁴ אכן נראה הטעם למנהג כתיבת וגו', מלבד עניין הקיצור ושפיל לסיפיה דקרא, בשביל שלא להיכשל באיסור של כל פסוקא דלא פסקיה משה - אכן לא פסקין ליה.

כמתבטאת אף בתיקון ר"ת, מן האפשר שחולקת לגמרי, כאשר מגדירה הפתוחות והסתומות כמתייחסות לסופי הפרשיות דווקא. מכאן חיזוק האפשרות שגבול הפרשיות, תיקבע עפ"י הלשון המסיים אותם, אעפ"י שאין הכרע לפי הדיבור שמתחיל לפרשה הבאה, וכמו ויהי כי הקשה פרעה אחרי כי בחזק יד הוציאנו השם ממצרים.

מעין העניין גם שמעתי מן הסופר ד"ר מיכאל חנין⁶⁵. הסופר ביסס דעתו במפורש בתוספות מנחות⁶⁶: ועושה פרשיותיה סתומות - קצת קשה דנקט לשון רבים, ואין שם כי אם פרשה אחת, **ושמא משום על הארץ דבסוף שיטה, אף על פי שאין כתוב כלום אח"כ, מ"ר**.

כיו"ב בתשובות מהרש"ל⁶⁷ נמצאת אריכות מופלגת מחכמים רבים, מלבד מהרש"ל עצמו, המתחיל באמצע במילים דבר שהוא נפתח בגדולים וכו' מעניין הפתוחות והסתומות שבתפילין, הנוגעת אף בכלל גדרי הפרשיות. כמדומני שגם מתוך דברי הגדולים שם, ישנם ראיות אל שיטה הזו, וצריך לעיין עליהם.

אף במקום אחר ראינו מסורת אשכנזית אפשרית, שלמען ירבו ימיכם פרשה נפרדת משמשת. מעתה הביאור שהכתוב וכתבתם על מזוזות ביתך ובשעריך: בו סוף פרשת שמע, סיום משמש אף בפרשת והיה אם שמע, אע"ג שלשון "למען" הוא ל"ד עניין התחלה.

התפיסה הזאת תסביר אולי גם לשון המשונה המוקשה, הקיים בתיקון ר"ת, כאשר רושם ומונה הפרשיות, שפעמים רבות מציין הפתוחות והסתומות והסדורות אחרי הפרשיות, ולא לפני הפרשיות כקבוע ברמב"ם תמיד.

כך בפרט יוצא מלשון ר"ת שם במחזור ויטרי⁶⁸: איזהו פרשה פתוחה. **כל שהוא כתב מראש שיטה עד אמצעיתה או עד שלישייתה. או בכדי שיש שם לכתוב ג' תיבות מן ג' אותיות, דהיינו למשפחותיכם. זו היא פרשה פתוחה. ואם נזדמנה לו סילוק הפסוק בסוף שיטה פחות משיעור יניח השיטה השנייה. ויתחיל לכתוב שיטה שלישית. וגם זו פתוחה: סתומה. כל שכותב השיטה מיכן ומיכן ומניח באמצע חלק כדי לכתוב בו שם של שתי אותיות או יותר. זו היא סתומה: סדורה. כל שכותב**

הרצאותיו

עיין

65

<https://www.youtube.com/watch?v=78heei8Eg74&list=PLscHj3NkJ78MZfcAVIUVpUotjUiJXd5Sq&index=12>, ובאתרו <https://stamacademia.wordpress.com>

⁶⁶ ל"א, ב'. ספר מצוות גדול - עשין סימן כ"ג: ותימא שאומר בלשון רבים פרשיותיה סתומות, והלא אין כאן אלא כי אם הפסק אחד בין שמע לווהיה אם שמע, **וכתב רבינו שמשון**, משום דקסבר על הארץ בסוף שיטה אחרונה, וכן אני נוהג, אבל מקצת העולם נהגו על הארץ בתחילת שיטה אחרונה. הגהות מיימוניות הלכות תפילין ומזוזה וספר תורה פרק ה'. הלכות קטנות למרדכי - פרק הקומץ רבה רמז תתקס"א: ועושה פרשיותיה סתומות, וא"ת והא אין כותבין במזוזה אלא פרשת שמע והיה אם שמע ומה שייך לשון פרשיות לשון רבים ואין כאן אלא פתוחה או סתומה אחת דהיינו בין פרשה לפרשה שכותבין שתיהן זו ע"ג זו בקלף כשר, ויש לומר [דמדקדק] היה בב' הפרשיות לכותבם בצמצום כדי לעשותם סתומות, ותירוצ זה אין נראה לי כלל, דא"כ מאי סתומות דקאמר, **ועוד מצאתי בסמ"ג ובתוספות שאנץ** שהיו כותבין על הארץ בסוף השיטה, והרי חשוב כסתומה כיון שנתמלאת כל השיטה, ותימה דנהגין השתא דכתבין על הארץ בתחילת השיטה, ונראה הטעם דומיא דס"ת דלעיני כל ישראל באמצע השיטה שנראה אז שהדבר נגמר דכשמיים בסוף השיטה כמו שאר השורות נראה כאלו רוצה לכתוב יותר:

⁶⁷ סימן ל"ז. אף בספר וישם דניאל - סת"ם בעמ' קפ"ו, קצ"ח, נמצאו ראיות וביאורים בדבר זה. וע"ע במאמר פרשה פתוחה וסתומה לרבי יואל שילה: <https://forum.otzar.org/download/file.php?id=70347>

⁶⁸ סימן תקי"ט.

והולך השיטה עד חצייה או עד שלישיתה ומניחה. ומתחיל לכתוב בשיטה אחרת של מטה לה כנגד ההנחה של אותה שיטה עליונה. זו היא סדורה: זו מצאתי בסידור קדמוני:

ובמסכת סופרים שנינו, איזהו [איזו היא] פתוחה, כל שלא התחיל בראש השיטה. ואיזה [ואיזו היא] סתומה, כל שהניח באמצע שיטה [מבאמצע השיטה]. וכמה הניח בראש שיטה, ותהא קרוייה פתוחה, כדי לכתוב שם של שלש אותיות. וכמה יניח באמצע שיטה, ותהא קרוייה סתומה, כדי לכתוב שם של ג' אותיות. גמר את כל הפרשה בסוף הדף, ושייר [ישייר] שיטה אחת [למעלה], ואם שייר מלמטה [מלמטן] כדי לכתוב שם [של] שלש אותיות, מתחיל מלמעלה [מלמעלן]: צא ולמד מדברי שניהם, והברייתא עיקר במה שהיא חולקת. קסבר תנא דברייתא. בראש שיטה מיקרי פתוחה ולא בסוף שיטה ומיהו אם מניח חלק בסוף שיטה ובראשה לא גרע בהכי. וסידור קדמוני סבר דבסוף שיטה מיקרי פתוחה ולא בראש שיטה. ואם יניח בפתוחה בסוף שיטה ובראש שיטה יצא ידי שניהן: וכן נכון: ויש עוד סידור אחר לפתוחה ולסתומה ואינו נראה כלל:

גרסת מס' סופרים בפתוחה ובסתומה

בהלכות קטנות למרדכי⁶⁹: עוד נמצא במ"ס, איזו היא פתוחה, כל שלא התחיל בראש השיטה, איזו היא סתומה, כל (שלא) שהניח באמצעו, וכמה יניח בתחילת פתוחה, כדי לכתוב שלשה אותיות, ואומר ר"י דעל כרחק טעות סופר היא, שהרי כשמתחיל לכתוב באמצע השיטה, הוכחנו מיהך דמזוזה דמיקריא סתומה, וגם ה"ר יעקב מקלצון⁷⁰ אומר שמצא במ"ס מדויק כדפי' לעיל, לכן אותה שמצא ר"ת, וכן ההיא שהבאתי בסוף, הכל טעות סופר, וכן פירש"י ז"ל כאן וז"ל סתומה, היינו שמניח ריוח באמצע ויש כתב משני צדדים, אי נמי הניח חלק בראש השיטה, והיינו כדפרישית.

שיטה מקובצת - מנחות⁷¹: והר"י מאורלייניש מצא במסכת סופרים ישן כמו בסדר הקדמונים, איזה פתוחה - כל שמניח באמצע השיטה. (תוס' אחרות): חדושי הריטב"א שבת⁷²: אבל ה"ר יעקב מאורלייניש ז"ל אמר שמצא במסכת סופרים זקן [כמו] בסדר⁷³ הקדמונים, איזו היא פתוחה כל שמניח באמצע שיטה וכו' ולענ"ד מקום אולי יש להגיה הנוסח: איזה פתוחה [כל שלא התחיל בראש השיטה. ואיזה סתומה] כל שמניח באמצע השיטה, ועכ"פ מדובר באותה המציאה הנ"ל במרדכי.

הבית יוסף⁷⁴: אחר זמן בא לידי ביאור טור אורח חיים להר"י אסקנדרני ז"ל⁷⁵, וכתוב בסימן ל"ב כלשון הזה וכו' והאמת שהוא תימה כפי פירושם ז"ל, ודחקו לפרשו בפירוש דחוק, וכן מצאתי במסכת

⁶⁹ פרק הקומץ רבה - רמז תתקס"א.

⁷⁰ נראה נכון לכאורה להגיה ה"ר יוסף מקלצון, היינו רבי יוסף מקלצון איש ירושלים, מהעולים לארץ ישראל בעליית בעלי התוספות, שנזכר רבות אצל בעלי התוספות. מאידך, ראה המובא לקמן, לשון התוספות אחרות אשר בשיטה והריטב"א, משם יש יותר מקום להגיה ה"ר יעקב מאורלייניש. בסיני ס' עמ' רנ"א מציין נוסחאות: ר' יעקב מקוצי, ר"ת, ר"ת מקלצון, נוסח התומך בלשון הספר מרדכי שלפנינו, וצריך לעיין.

⁷¹ ל"ב א'.

⁷² ק"ג, ב'.

⁷³ אצ"ל: כסדר, בלי הגהת: כמו.

⁷⁴ יורה דעה סימן רע"ה אות ב'.

⁷⁵ עיין עליו, ולפעמים בלא א' אך רבי יוסף סקנדרני, מקבציאל ל"ד, לשכת הקודש ב', ספר אסף, אסופות ג', יוסף בחירי, נזר התורה כ"ח.

ממסכתות חיצוניות, ונקראת מסכת ספר תורה ברייתא וז"ל פתוחה שעשאה סתומה וסתומה שעשאה פתוחה הרי זה תגנז, איזו היא פתוחה, כל שהתחיל מראש שיטה, כמה יניח בסוף שיטה ויתחיל מראש שיטה והיא נקראת פתוחה כדי לכתוב ג' תיבות משם של ג' אותיות גמר הפרשה בסוף שיטה משייר שיטה אחת גמר בסוף הדף מניח שיטה בתחלת הדף ואם נשארה שיטה בסוף הדף מתחיל מתחלתו, ופרשה סתומה מתחלת מאמצע שיטה, וכמה יניח באמצע שיטה ריוח והיא נקראת סתומה כדי לכתוב ג' אותיות נוסחא אחרינא ג' תיבות ע"כ, עכ"ל הר"י אסכנדרני ז"ל:

כן הוא לפנינו במסכת ספר תורה⁷⁶: פתוחה שעשאה סתומה, וסתומה שעשאה פתוחה, הרי זו תגנז. איזו היא פתוחה, כל שהתחיל מראש השיטה. כמה יניח בסוף השיטה ויתחיל מראש השיטה והיא נקראת פתוחה, כדי לכתוב שם של שלש אותיות. גמר⁷⁷ כל הפרשה בסוף הדף, אם שייר שיטה אחת ופרשה סתומה היא, מתחיל באמצע השיטה, ואם פתוחה היא, מתחיל מלמעלה, ומניח את השיטה ההיא.

קרית ספר (למאירי)⁷⁸: ונשוב לדברינו בענין הפתוחה והסתומה, והוא דברים אלו לא מצאנו בהם דבר מבורר בתלמוד, אלא שבראשון של מס' סופרים מצינו שמועה אח' בנסח זה, איזהו פתוחה כל שלא התחיל בראש שטה, איזהו סתומה כל שהניח מאמצע שטה. כמה יניח בראש השטה ותהא פתוחה כדי לכתוב בו שם של שלש אותיות וכמה יניח באמצע שטה ותהא סתומה בכדי לכתוב שם של שלש אותיות גמר את כל הפרשה בסוף הדף משייר שטה א' מלמעלה ואם שייר מלמטה כדי לכתוב שם של שלש אותיות מתחיל מלמעלה, ע"כ לשון מס' סופרים, **וכל הגאונים הסכימו בדברים אלו שהם משובשים, או שאינן עולין להלכה וכו' ואף בשם תוספתא שמענוה כן וכו' ובס' שו"ת הרמ"ע מפאנו**⁷⁹. באור הגר"א⁸⁰.

אמנם, במהדורה המדויקת ממס' סופרים לפנינו, מפורש ע"ד ר"ת⁸¹, ושם במבוא⁸² מאריך בעניין הזה: וכן בדבר הפתוחות והסתומות של הפרשיות, הלך המסדר מס' סופרים בעקבי בני א"י וכו' וקשה, הלא רוב כ"י מזרחיים אשר כתר ארם צובא עליו סמך רמב"ם בראשם, טברייניים במסורת ארץ ישראל. עכ"פ, חושבני שאכן היא ט"ס ושיבוש קדום⁸³, מאחר שמלבד מס' ס"ת אשר שם אותה הברייטא בגרסה הפוכה⁸⁴, ועדות ר"י הנ"ל, שאולי התכוון ג"כ למס' ס"ת, אף עוד מצאנו;

⁷⁶ פרק א' הלכה י'.

⁷⁷ הלכה י"א.

⁷⁸ ח"א מאמר ב' חלק ב'.

⁷⁹ סימן ק"ו.

⁸⁰ אורח חיים סימן ל"ב סעיף ל"ו.

⁸¹ אף ב <https://maagarim.hebrew-academy.org.il/Pages/PMain.aspx?misyzira=608000>

⁸² עמוד 18, ע"ע במבוא שלו בשבע מסכתות קטנות, או מסכתות קטנות דף י'.

⁸³ אולי גרסה ההיא: איזו היא פתוחה, כל שלא התחיל בראש השיטה, השתרבב שגיאתו מלשון סידור קדמוני הנ"ל: איזהו פרשה פתוחה. כל שהוא כותב מראש שיטה עד אמצעיתה או עד שלישיתה וכו'

⁸⁴ ועיין <https://forum.otzar.org/viewtopic.php?t=21776>

1. בהלכות ספר תורה (גנזי מצרים): וצריך הסופר להיזהר במלאכת הפרשיות הסתומות והפתוחות המסורין אלינו, ואיתה בספר תאגי נמי⁸⁵, דגרסין בשבת פרשה סתומה לא יעשנה פתוחה פתוחה לא יעשנה סתומה, **ובבריתא דספרים⁸⁶ כתיב**, פתוחין שעשאן סתומין וסתומין שעשאן פתוחין לא יקרא בו, **ואילו הן פתוחין - כל שמתחיל מראש השיטה, סתומין - כל שמתחיל מאמצע השיטה**, וכמה יהא רווח מתחיל בשיטה וגומר בסתם כדי דבר שלחמש אותות.

2. ערכי תנאים ואמוראים - רבי יודן: **גרסין בשלהי פ"א דמסכת סופרים**, פתוחה שעשאה סתומה סתומה שעשאה פתוחה הרי זו יגנוז. **איזו היא פתוחה - כל שהתחיל בראש השיטה. איזו היא סתומה - כל שהתחיל באמצע שיטה**. וכמה יניח בראש השיטה ותהא נקראת פתוחה כדי לכתוב שם של שלש אותיות. וכמה יניח שיור באמצע השיטה [ותהא] נקראת סתומה כדי לכתוב שם של שלש אותיות. שיעור זה נראה לעכב והלכה היא וכו'.

3. ואף ברבינו מיוחס - פרשת שופטים: **והוא ששנו רבו'**, אין כותבי' ספרי' תפילין ומזז' על הפנקס על הנייר ועל הדפתרא וכו' פרשה פתוחה שעשאה סתומה, וסתומה שעשאה פתוחה יגנז, **אי זו היא פתוחה - כל שהתחיל מראש השיטה**, כיצד השלים באמצע השטה ויש בה ריוח שיעור ט' אותיות, או יותר מראש שיטה שנייה, ואם אין בה שיעור ט' אותיות מניח שיטה שלימה, ומתחיל מראש שיטה שלישי, וזו היא פתוחה, **אי זו היא סתומה - כל שהתחיל מאמצע שיטה**, כיצד השלים בתוך השטה ויש בה ריוח יותר מט' אותיות, מניח שיעור ט' אותיות ומתחיל בסוף השטה, ואם אין שם ריוח אלא שיעור ט' אותיו' בלבד מניח מראש שיט' שנייה שיעור ג' אותיו' ומתחיל, ואם חסר מט' אותיו' מניח שיעור ט' אותיו' מראש שטה שנייה וכו'.

4. בספר יסוד משנה תורה, העיד ג"כ כי ראה הגרסה הזו במס' סופרים.

אף כן הוא בש"ס וילנה - נוסחאות מכ"י, אשר באחרית דבר מפורש שהן: ע"פ מס' סופרים כ"י שהיתה בידנו העתקה מכ"י אוצר הס' בווינן, וע"פ מס' סופרים שהו"ל הד"ר מיללער ע"פ כ"י ישנים. במהדורת מילר כפי שהוא בפנים לפנינו בנדפס, וכ"י וינה הוא אולי הנרשם בספריית הקהילה היהודית של וינה, וינה, אוסטריה 4 II היום לא ידוע היכן נמצא, אין צילום במכון⁸⁷. הרי מילר סמך על כ"י וינה ההוא, עיין לשונו בשער ספרו, ובפתח דבר בראשו, ובמבוא אשר במהדורת מיכאל היגר⁸⁸. בכך, נוסח זה הנזכר שם, לא ידעתי מוצא מקורו בכ"י הידועים לנו, וכל שחיפשתי מצאתי כל שלא התחיל, כמו ברוב ראשונים מלבד הנ"ל, ע"כ יש לומר ששגיאה הקדומה היא.

ונתתי עשב בשדך

במספר ספרים אשכנזיים ישנו ריווח נוסף בפרשת והיה אם שמע בין נפשכם – ונתתי עשב בשדך לבהמתך כבתמונות שלקמן. לא ידוע לי אם רווח פרשה היא זו דווקא א"ל:

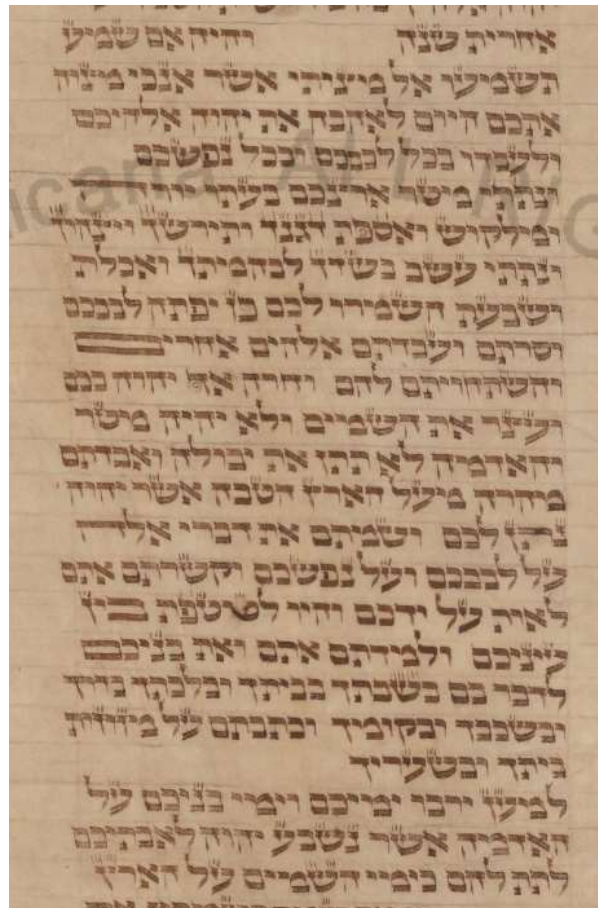
ספר תורה – ותיקן 2, 66א

⁸⁵ מכאן לספר תגי של הפרשיות.

⁸⁶ ראה המבוא למס' סופרים שם בעמ' 19 ובשאר מקורות.

⁸⁷ נותר ממנו מעט בספריית בית המדרש ללימודי יהדות, ניו יורק, ניו יורק, ארצות הברית Ms. 10484.

⁸⁸ דף 89. ע"ע <https://www.jstor.org/stable/1455394>

ספר תורה ברלין 1216 – ארפורט 7, דף 44

פרשת ויאמר דראיתי את העם⁸⁹

פרשת כי תשא פרק ל"ב (ז) וידבר יי אל משה לך רד כי שחת עמך אשר העלית מארץ מצרים: (ח) סרו מהר מן הדרך אשר צויתם עשו להם עגל מסכה וישתחוו לו ויזבחו לו ויאמרו אלה אלהיך ישראל אשר העלוק מארץ מצרים: (ט) ויאמר יי אל משה ראיתי את העם הזה והנה עם קשה ערף הוא:

⁸⁹ ראה ונכתב בספר דפים 26-28.

(י) וְעַתָּה הַנִּסָּה לִי וַיֵּחָר אִפִּי בָהֶם וְאָכְלָם וְאָעֲשָׂה אוֹתָךְ לְגוֹי גָּדוֹל: (יא) וַיַּחַל מֹשֶׁה אֶת פָּנָיו יְיָ אֱלֹהֵיו וַיֹּאמֶר לָמָּה יֵיחָר אַפֶּךָ בְּעַמֶּךָ אֲשֶׁר הוֹצֵאתָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם בְּכֹחַ גְּדוֹל וּבְיָד חֲזָקָה:

דוגמה נוספת מני רבות, שבהם פרשה הסדורה הבבלי, אשר ר"ל ללא שום ריווח פרשה⁹⁰, הפכה לפרשה הסדורה האשכנזית אצל תיקון רבינו תם וספרי אשכנז וצרפת.

תוספות מגילה⁹¹: אין מתחילין בפרשה פחות מג' פסוקים - גזירה משום הנכנסין, שלא יטעו לומר שאותו שקרא לפניו לא קרא אלא שני פסוקים, וקשה על מנהג שלנו, שאנו קורין בפרשת ויחל בתעניות, והראשון מתחיל שם, והוא לסוף שני פסוקים מפרשה שלמעלה, וכן המפטיר ביום טוב בחול המועד דפסח, שמתחיל מוהקרבתם, שהוא לסוף שני פסוקים מראש הפרשה, ויש לומר דשאני אלו הפרשיות, שהרי ידועות הן לעולם, וליכא למטעי וכו'.

ובס' שו"ת מהרי"ל⁹²: ... גם זה דנתי לפני רבינו הקדוש [בהערות: מה"ר אהרן פלומיל] הנ"ל, מה שאומר התוספות במגילה וחיבור האלפסי הביאו, מה שאנו קורין פרשת והקרבתם, ואינה שלשה פסוקי' אחר הפרשה. וראיתי בכל ספרי' המדוייקי' ותיקון ס"ת והוא ג"פ בפר' דפסח, ודסוכות אין קורין והקרבתם, וכן פרשת ויחל שפי' שהוא רק ב"פ אחר הפרשה, אם כן רוצה לומר שהפסוק ויאמר כו' הוא פרשה, ובספרים המדוייקים, וכן לפי הרמב"ם אינה פרשה. אך מזה נוכל ליישב הראשון דכשם שהיו חולקין בפרשיות כך חולקין בפסוקים.

והקדוש הנ"ל השיב לי, על הראשון כבר הוקשה קמאי, ולית עונה ואין קשב. אך היה רוצה לומר עד"ז הא דאמרינן פרק קמא דקידושין אנן לא בקיאי' בפסוקים. ועוד הביא ראייה אחרת משם הרמב"ם בנדון זה ושכחתיו. ונ"מ בזה שהביא בפרק קמא דקידושין, אם קרא חזן לאחד מתחלת הפרשה עד והקרבתם, כגון בחתונה, אם צריך לקרות יותר, או אם נוכל לומר אפילו במקום אחר אם קראו לאחד ב' פסוקים ואמר הברכה אם צריך לחזור אחרי שאין אנו בקיין בפסוקי' וכו'.

וההיא דהוקרבתם, לא שמעתי עליו תירוץ מקובל, דדוחק הוא לומר דבימי הר"י היו הפסוקים בע"א מלידין, וכל רבותינו המחברים דבתראי אינן מייתי ליה. והתו' פי' בפרק יש נוחלין דזימנין לא היו בקיין האמוראים בפסוקים, וכן משמע פרק הפרה, ואם נאמר ג"כ על רבותי' המחברי' צ"ע.

שוב נתתי אל לבי, דלמא מנהג צרפת להתחיל פס' והקרבתם בפר' מוספין. ושוב מצאתי כן בתשובת ר"ת אההיא דמפטיר עולה, וז"ל ובי"ט קרו כולהו בעניינא דיומא, והמפטיר הששי קורא והקרבתם, עכ"ל. אבל ויחל אינו קשה, דכמה פיסקי פרשיות יש בס"ת של צרפתים דלא כרמב"ם וכו'.

אכן נמצא מפורש בתיקון ר"ת⁹³: וידבר דלך רד. פ': ויאמר דראיתי את העם. סד': ערף הוא. ויפן ד':

⁹⁰ <https://faculty.biu.ac.il/~ofery/papers/babel%20notes.pdf> עמוד: 403, 417.

⁹¹ כ"ב, א'.

⁹² סימן קמ"ט.

⁹³ מחזור ויטרי סימן תקי"ט.

מסתבר ודאי כי מוצא מסורתו בספר תגי⁹⁴: **ויאמר דראיתי** «סדור?» בהערות: לפי שיטת הרשימה יש פה קושי, שהרי התווית "פת" באה פעמיים ברציפות. ולפיכך נראה שנשמטה תווית כלשהי ב"ויאמר דראיתי" וצ"ל שם "סת" או "סדור". **לפי מגיה מס"ל נאמר במקום הזה "סדור"**, וקביעה זו מתאימה גם לנוסחנו, שלפיו אין פה רווח פרשה כלל. אולם מנחת שי מביא בשם הרשימה שלנו שיש כאן פרשה סתומה. וראה בדבריו את הדיון ההלכתי על הבעיה המתעוררת לפי הדעה הזאת לגבי קריאת "ויחל".

מנחת שי: >ויאמר ה' אל משה ראיתי את העם הזה: כתוב בסמ"ג הל' תפלה אנו קורים ויחל ע"פ מסכת סופרים אף על פי שהיא לסוף שני פסוקי' מן הפרשה, ע"כ. וכן במרדכי ריש פ' הקורא את המגלה עומד תימא לר"י על מנהגנו שאנו קורין בתעניות ויחל והראשון מתחיל שם והוא לסוף שני פסוקי' מפרשה שלמעלה, והא אין מתחילין בפרשה פחות משלשה פסוקי' וכו'. ובספרי' המדוייקי' שאצלנו וגם בספר הרמב"ם ז"ל אין כאן שום הפסק פרשה. האמנם מצאתי כתוב בספר תגי שיש כאן פ' סתומה. וכת>ב בספר מטה משה סי' תשמ"ט שנשאל על זה גדול בדורו מהר"י מולן והשיב דכמה פסקי פרשיות יש בס"ת של צרפתים דלא כרמב"ם ע"כ. ועיין עו' בש"ת מהר"ר יודא מינץ סי' ח'.

באמת רואים בספרי אשכנז שסדורה היא, ע"ד תיקון ר"ת כנ"ל, עיין לקמן. הדבר משמש סמך לגרסת מגיה מס"ל לעיל בספר תגי שאכן סדורה היא, אחר שידוע בשארי פרשיות ובתוכם סדורות, כי התיקון ר"ת ושאר ספרים אשכנזיים נמשכים אחר רשימות של בבל, כגון ספר תגי.

צילום מס"ת שבספריית המדינה בברלין, ברלין, גרמניה Ms. Or. fol. 1216, ספריית הכנסייה האוונגלי של ארפורט, ארפורט, גרמניה Ms. 7, דף 21:

כיו"ב בספריית פלטינה, פרמה, איטליה Cod. Parm. 3082, דף 48:

⁹⁴ <https://faculty.biu.ac.il/~ofery/papers/babel%20notes.pdf> עמוד: 403, 417.

בס"ד

~~ אגדה ומדרש במסורת כתיבים אשכנזיים במקרא ~~

~~

~~

~~

~~

~ לעילוי נשמת ~

מו"ר רבי זאב חיים בן רבי אליעזר זיידעל ליפשיץ ע"ה

נלב"ע בש"ק חוה"מ סוכות כ' תשרי ה' תשע"ג

~~

~~

יעקב משה שורקין

מודיעין עילית

ניסן ה' תשפ"א

yamoshuki@gmail.com

ספר בראשית

וַיִּרְק אֶת חֲנִיכּוֹ/חֲנֻכּוֹ/חֲנִיכּוֹ

פרשת לך - לך: וַיִּשְׁמַע אֲבָרָם כִּי נִשְׁבְּהָ אָחִיו וַיִּרְק אֶת חֲנִיכּוֹ יְלִידֵי בֵיתוֹ שְׁמֹנֶה עָשָׂר וְשָׁלֹשׁ מֵאוֹת וַיִּרְדֹּף עַד דָּן:

נוסח רש"י אשר בדפוס רומא נוסף כאן: "חנכו כתיב זה אליעזר". המלים חסרות בכ"י מינכן 5, ברלין 1221, ויימר 651, פרמא 181, פריס 156.

מנחת שי: >וירק את חניכיו: לשון רש"י בספרי' שלפנינו חניכו כתי' (ספ' אח' חניכיו כתיב) זה אליעזר שחנכו למצות וגו'. ואין דברי' הללו אלא דברי תימא, כי לא ראיתי כהם בשום מדרש ממדרשי רבותינו ז"ל, גם לא נמצאת זאת המלה בשום ספר חדש או ישן כי אם בשני יו"דין, א' קודם לכ"ף וא' אחריו. ומי שלבו נוקפו לדבר זה, אומר לו כלך אצל הרמ"ה ז"ל, שכתב וירק את חניכיו מלא דמלא בתרין יו"דין, חד קדים לכ"ף וחד כתי' בתריה, ע"כ. וטרחתי לבקש בפירושי רש"י הקדמוני' הכתובי' בכתובת יד מכמה שני', ובא' מהם מצאתי כלשון הזה, חניכיו בעלי חניכתו ושם אברם כשמו לפי שהיו גרים. וזהו ממדרש רבה פ' מ"ג. ובספרי' אחרי' כ"י כתו' חניכיו שחינך למצות. וגם בפ' רש"י הנדפס באישובנה שנת רנ"א כתוב חניכיו שחנכן למצות. ונסחאו' הללו מאושרות בעיני, וצד שוה להן שאין בהן לשון הכתוב בספרי' שלנו וכל המוסיף גורע. וגם הרב המזרחי וזולתו ממפרשי רש"י לא כתבו בזה מאומ'. נרא' שלא היה כתוב לשון זה בספריהם. ומעניינו אנו למדין יתורו, שהרי כתב רש"י אח"כ שמנה עשר ושלש מאות, רבותינו אמרו אליעזר לבדו היה וכו', שמעין מהכא דעד השתא לא איירי מידי מהאי עניינא. [בהערות: אפשר שתוספת זו אינה מיד נורצי. אכן מדרש זה אינו נזכר במפתח המדרשים שהכין נורצי וכו'] <[חניכיו].

פסיקתא זוטריתא (לקח טוב): וירק את חניכיו. חניכו כתיב, זה אליעזר ששמו עולה למנין שלש מאות ושמונה עשר:

כתיב חניכו: ספריית קורפוס קריסטי קולג', אוקספורד, Ms. 5, המאה י"ג, בסגנון כתיבה היא אשכנזית, מקום כתיבה הוא אנגליה, ועיי"ש יו"ד תלויה

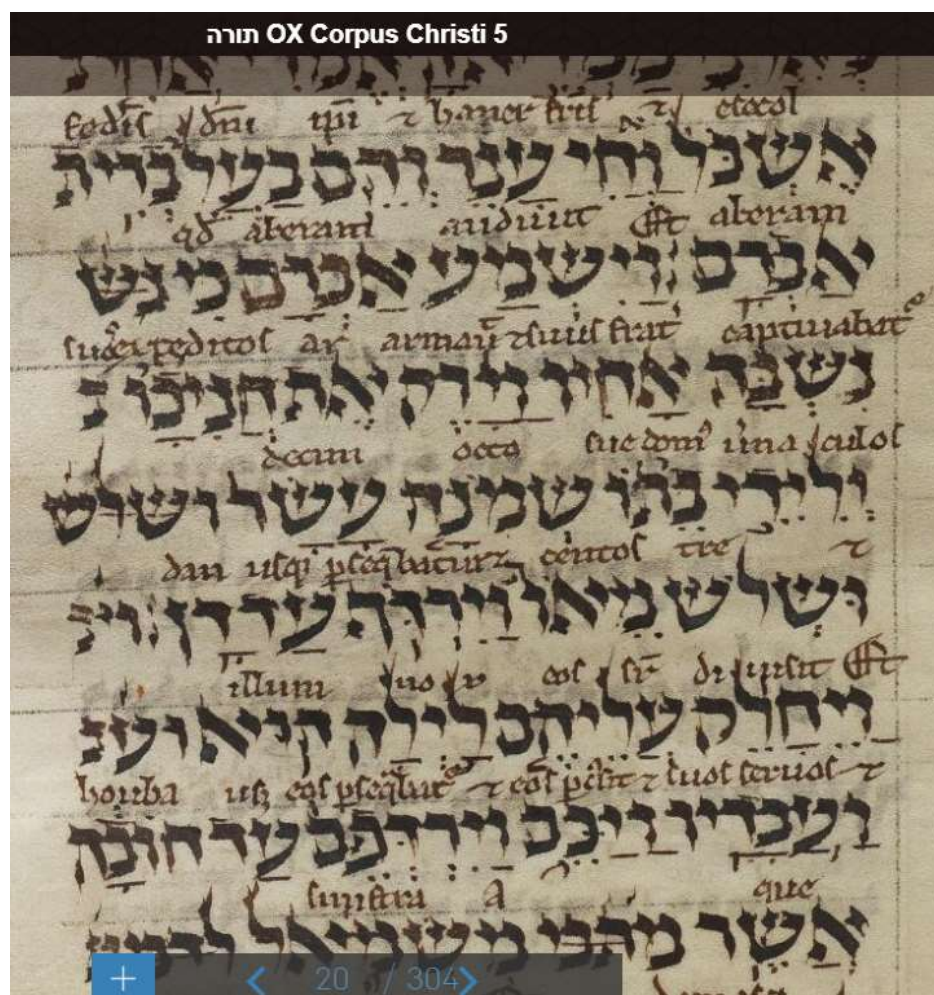
⁹⁵ תודה להר' זאב קנופולר שליט"א מברוקלין ניו יורק, אשר בסיועו ובעזרתו הרבה, נכתב מאמר זה.

⁹⁶ <https://lib.cet.ac.il/pages/item.asp?item=18503>

ראה

<http://www.yahadut.org.il/maamarim/nusach.pdf>, <http://www.daat.co.il/daat/mahshevt/broyer.htm>, <http://www.mavna.org/20a/20a9/24.pdf>, <https://lilf.ac.il/wp->, <https://asif.co.il/download/kitvey-> נוסח הפסוקים בדברי חז"ל - עיון בברכות ג ע ב -

ד_ע_א

כתיב חנכו: בתנ"ך קניקוט א' עפ"י מבוא עמ' 126, פנים בעמ' 22, מציין לכ"י שבספריית האמברוזיאנה, מילנו, איטליה Ms. C 116 Sup. המאה ט"ו, סגנון הכתיבה היא איטלקית.

ולבני הפילגשים/הפלגשם/הפלגשים/הפילגשם

פרשת חיי שרה: ולבני הפילגשים אשר לאברהם נתן אברהם מתנת וישלחם מעל יצחק בנו בעודנו חי קדמה אל ארץ קדם:

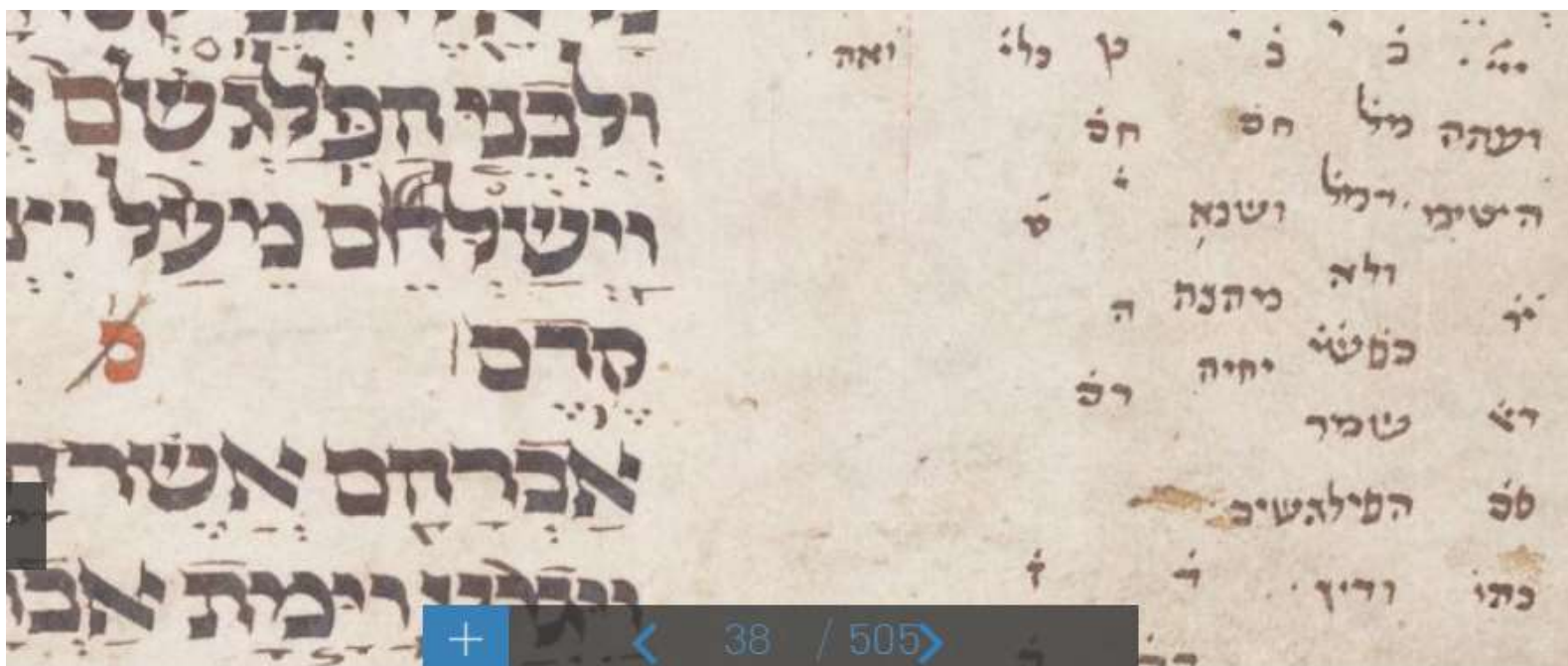
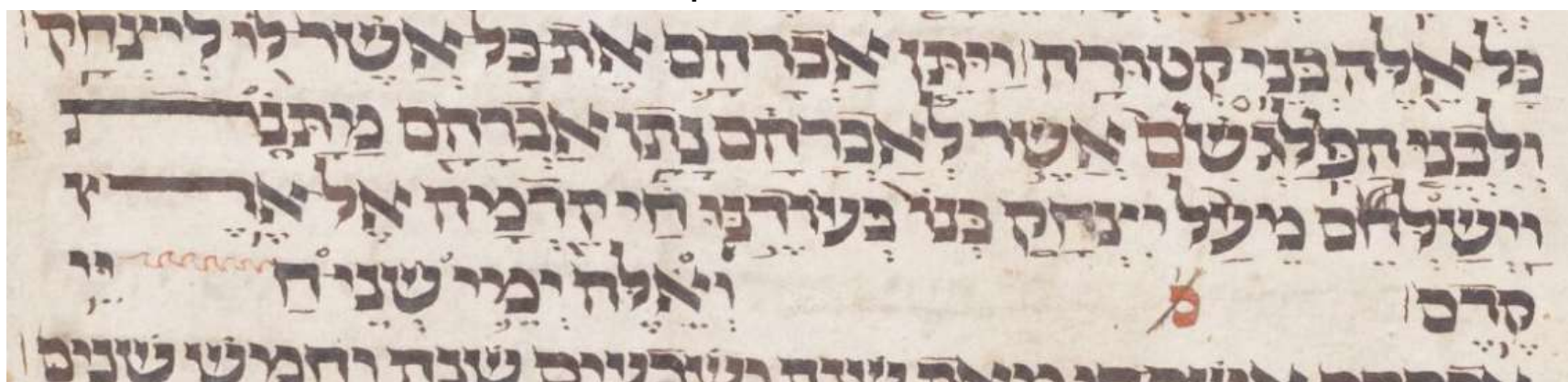
רש"י: הפלגשם – חסר כתיב⁹⁷, שלא היתה אלא פלגש אחת, היא הגר היא קטורה.

מנחת שי: ולבני הפילגשים: ב"ר פ' ס"א פילגשם כתי', אותה שישבה על הבאר ואמרה לחי העולמי' ראה בעלבוני. עיין מזרחי, וגור אריה, ויפה תוא' שם סימן ד'. ועל פי זה המדרש פי' רש"י חס' יו"ד שלא היתה אלא פלגש אחת והיא הגר היא קטורה, והקשה עליו החזקוני שהרי הוא מלא בספרי' מדוייקי' והן הגר וקטורה. ולשון המכלל יופי דרש רז"ל ידוע, ואנחנו מצאנוהו מלא ביו"ד בכל הספרי' המדוייקי', ע"כ. <ומכותלי לשונו ניכר שלשון קמחי הוא.> והרמ"ה כתב בכולהו נוסחי דיקי דאתו לידן בתרין יו"דין כתי', ומסי' עליה' ל' כותי' מלא בתורה, מיהו בדרשא דייק מינה דהגר היינו קטורה מדכתי' הפילגשם חס' יו"ד קדים למ"ם, ואגב ארחיך שמעת מינה דחס' יו"ד כתי', עכ"ל. ובהללי מל' דמל' וכן הסכימו המאירי ובעל ספר שמן ששון, ומסורת מכרזת ואומרת ב' מלאי' דמלאי', וסי' ולבני הפילגשים אשר לאברהם, שומר הפילגשים דאסתר. ועיין בש"ת הרמב"ן סי' רל"ב, ובתשובת הרשב"א הביאה הב"י בטור י"ד סוף סי' רע"ה, ומה שאכתוב בס"ד בפ' בא, על פסוק ואל שתי המזוזות, ובפ' נשא על כלות משה. [הפילגשים].

⁹⁷ מחוקרי ימינו מנו ס"ג שינויים מפורשים בס"ת של רש"י מס"ת שלנו, <http://www.kotar.co.il/KotarApp/Viewer.aspx?nBookID=93637323#108.1103.5.default>

חומש רגנשבורג דף 38

פרשת ויגש: ויפל על צוארי בנימן אחיו ויבך - ובנימן בכה על צואריו:

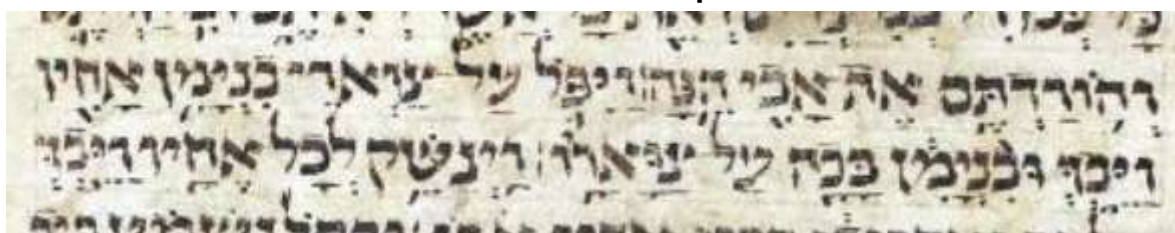
מהרש"א [חדושי אגדות] מגילה⁹⁹: כמה צוארין היו כו'. פרש"י דל"ג ליה שכן דרך המקרא לכתוב צוארי לשון רבים כו' ע"ש אבל בכל נוסחות גמרא איתא וכן בב"ר וכי שני צוארין כו' ע"ש ופרש"י שם כי צואריו לשון יחיד הוא כמו בעליו אדוניו אבל צוארי משמע לשון רבים עכ"ל ומפ' הרא"ם דשינויא דקרא קא דריש, דלגבי בנימין דכתיב צוארי בלשון רבים, וה"ל למכתב צוארו לשון יחיד כיון שאינו כינוי כו' אמרו ש"מ לדרשא, ולגבי יוסף דכתיב על צוארו, וה"ל למכתב צואריו בלשון רבים כיון

⁹⁸ הרי יש שבדקו ומצאו וגילו בערך כאלפיים חילוקים בין ס"ת אשכנזי ישן לבין ס"ת שלנו. 'המהדורה הראשונה של התנ"ך השלם המודפס ומקורותיה', עמ' 43: על פי נוסחה שהצענו בעבודתנו לחישוב אומדנה בספרים שלמים על פי בדיקות מדגם, עשויים להיות בתורה כולה למעלה מ-2000 חילופים בנוסח האותיות. 'נוסח האותיות בס"ת אשכנזיים מימי הביניים', עמ' - 336: לפי אומדנה זהירה, כמות השינויים בספר הזה, [המדובר בס"ת וט' 2], עשויה להגיע למעלה מ-2000 בתורה כולה.

⁹⁹ ט"ז, ב'.

שהוא כינוי כו' עכ"ל ועוד האריך ע"ש אבל בכל הס"ת ובחומשים כתיב הכא בכה על צואריו בלשון רבים וכן הביא רש"י הכתוב הזה בשמעתין וכו'

לייפציג 1 דף 41ב, ע"ש יו"ד תלויה

חומש רגנשבורג דף 36א בגיליון: ס"א על צואר בנימין אחיו

ספר שמות

לטטפת/לטטפות/לטוטפת/לטוטפות

פרשת בא: וְהָיָה לְאוֹת עַל יְדְכָה וּלְטוֹטַפֹּת בֵּין עֵינֶיךָ - כִּי בְחֻזְק יָד הוֹצֵאתָנוּ יְיָ מִמִּצְרָיִם:

פרשת ואתחנן: וקשרתם לאות על ידך - וְהָיָה לְטוֹטַפֹּת בֵּין עֵינֶיךָ:

פרשת עקב: ושמרתם את דברי אלה על לבבכם ועל נפשכם וקשרתם אתם לאות על ידכם - וְהָיָה לְטוֹטַפֹּת בֵּין עֵינֶיכֶם:

מנחת שי - פרשת עקב: לטוטפת: נבהלתי מראות מבוכה גדולה בין אשלי רברבי גאוני עולם על מלה זו, ועיקר מחלוקתם תלוי בגירסת ופירוש ברייתא דר' ישמעאל, <במנחו' פ' הקומץ רבה> דת"ר לטוטפת, לטטפת, לטוטפת, הרי כאן ארבע, ע"כ. והרי כאן ג"כ ארבע דעות,

א. רש"י ז"ל פי' בפ"ק דסנהדרין דבפ' כי יבאך ובפ' שמע לטטפת חס' וי"ו, אבל בוהיה אם שמע כתי' לטטפות מל', כן הגיה בעל חכמת שלמה.

ב. והתוספות כתבו שם ובהקומץ, כי בוהיה כי יבאך כתי' ולטוטפת, ובשמע ובוהיה אם שמע כתי' לטטפת חס' שני ו"וין. <עיין א"ח סי' ל"ו ובהקדמת מקרא גדול>. <וכ"כ הרא"ש ז"ל, דלא כתי' וי"ו בין פ"ה לתי"ו בשום א' מהם>.

ג. ולרבינו ישעיה הראשון מטראני ז"ל, דעת שלישית, דוהיה כי יבאך ולטוטפת מל' וי"ו קמא וחס' וי"ו בתרא, דפ' שמע לטטפת חס' שני ו"וין, ושנים אלו הם כדעת התוספות, דוהיה אם שמע לטטפות חס' וי"ו קמא ומל' וי"ו בתרא, וזה השלישי הוא כדעת רש"י ז"ל.

ד. ולריא"ז דעת רביעית, והוא כדעת תוס' ורי"ד בשנים הראשונים, אבל חלק עליהם באחרון, וכתב לטוטפת מל' וי"ו קדמא' וחס' וי"ו בתראה, וזהו ג"כ דעת הרמב"ם ז"ל וסמ"ג, ומאירי, והרמ"ה ז"ל, ומסכימי' למציאות הספרי' והמסורות שלנו. וזהו לשון ריא"ז, מז"ה אומ' שהוא חס' בוי"ו ראשונה ומל' בוי"ו אחרונה, וחפשתי כל הספרי' ולא מצאתי שום ספר כדבריו, ובכולן כתי' לטוטפת מלא בוי"ו ראשונ' וחס' וי"ו אחרונה, וכן אומר' כל הגאוני', וכן הוא בדברי רבינו משה

שהעתיק בו מן הספר המדויק הידוע להם, וכן עיקר כבקונטריס הראיות, עכ"ל. גם בעל התרומה בריש הל' תפילין אחר שהקשה קושיות רבות על רש"י ואמ' שלא דקדק בדבר, העלה בשם ר"י כדעת הרמב"ם ז"ל וסיעתו, וכ"כ בסוף ההלכות, דמתוך גמ' שלנו יש ללמוד דאין בכל השלשה וי"ו אחר הפ"א, ע"כ.

הט אזנך ושמע דברי פי חכם חן הרמ"ה ז"ל, ואלו הן, **ולטוטפת דבא אל פרעה מלא וי"ו קדמא', ודכותי דוהיה אם שמע, וחד לטוטפת דשמע חס' דחס'.** הכי כתיב בכלהו נוסחי דיקי דאתו לידן, והכי מסיר במסורתא. ואי קשיא דרשא דר' ישמעאל הרי כאן ארבע, דמשמע דתרין מנהון חסרי', איכא לפרושי דהכי קא דריש, ב' מלאין וחד חסר, הא חמש, דל חד לגופיה, פשו להו ארבע למנינא, ואף על גב דוי"ו דבין ט"תין לא משמע רבוי, אם אינו ענין לדוכתיה תנהו ענין בין פ"א לתי"ו, דמשמע לשון רבים, והאי דלא כתביה בדוכתיה בין פ"א לתי"ו, דא"כ כיון דהוה משמע בין למקרא בין למסורת לשון רבי' הוה אמינא אפי' נתן בד' עורו' נמי, ואי משום דכתי' ולזכרון, דמשמע חד, הוה אמינא אורחיה דקרא הוא, אי נמי דאי עבד חד שפיר, ואי עביד ד' שפיר דמי, כתביה רחמנא לו"ו בין תרין ט"תין, דמשמע נמי לשון יחיד לעכב, ולאפוקי בד' עורות דלא. וכ"ת א"כ ליכתביה חס' לגמרי, דמשמע חד, אי כתב הכי ה"א אפי' בבית אחד נמי, דיש אם למסורת ולא למקרא, כתביה רחמנא מלא וי"ו קדמאה, דמשמע לשון רבי' מדיתיר וי"ו, ומשמע בלשון יחיד, מדלא כתביה בדוכתיה, לאשמועינן דמצותן בד' בת' בעור א', ואם שנה פסל, עכ"ל. ובעל א"ת האריך בפ' הברייתא, ואין זה מכוונת החיבור, יעויין בספרו. **כללא דמילתא נקוט בידך מאי דכייל בעל מנחת כהן, כל אורייתא חס' וי"ו בתראה, בר מן א' חס' דחס', דשמע ישראל.** [לטוטפת].

ארבע דעות

1. רש"י: **ולטוטפת, לטוטפת, לטוטפות.**
2. תוספות, רא"ש: **ולטוטפת, לטוטפת, לטוטפת**¹⁰⁰.
3. רי"ד: **ולטוטפת, לטוטפת, לטוטפות.**
4. רמב"ם, רמ"ה: **ולטוטפת, לטוטפת, לטוטפת.**

מעין רש"י

מ"מ, מן הממצאים אשר בידינו מסתבר שמלבדם ישנם שיטות נוספות אחרות. מקורות אשכנזיים מספר, מלמדים אשר שיטתם: **ולטוטפת, לטוטפת, לטוטפת**, כדלקמן. לכאורה, הם דלא כמאן. לענ"ד מן האפשר שכן נוסח הקדום ברש"י, שלא ע"ד הגהת מהרש"ל, עיין ס"ת - ותיקן 2, 24א, 64א, 66א ביד הראשונה:

¹⁰⁰ ראה המופיע בכ"י פרמה 3082 דף 99.

הַיְצִיאֵי יְהוָה מִבְּיָעִים מִבְּיָעִים
 עֲבָדִים
 וַיְהִי כִי הִרְשָׁה פְּרֻקָּה לְשֹׁלֹחַ י
 יְהוָה יְהוָה כֹּל כְּבוֹד בְּאֶרֶץ מִצְרָיִם
 מִכְּבוֹד אֲדָם וְעַד כְּבוֹד הַחַיָּה לֹא כֹ
 אֵין זֶכֶךְ לַיהוָה כֹּל כִּסְדֵי יְהוָה הַזֹּכֵרִים
 וְכֹל כְּבוֹד בְּנֵי אֶפְרַיִם וְהָיָה לְאוֹת
 עַל יְדֵכָהּ וְלִטְעָמָהּ כִּי עֲבָדִים מִבְּיָעִים
 הַיְצִיאֵי יְהוָה מִבְּיָעִים
 וַיְהִי כִּסְלָח
 פְּרֻקָּה אֶת הַקֶּסֶם וְלֹא נָחַם אֱלֹהִים

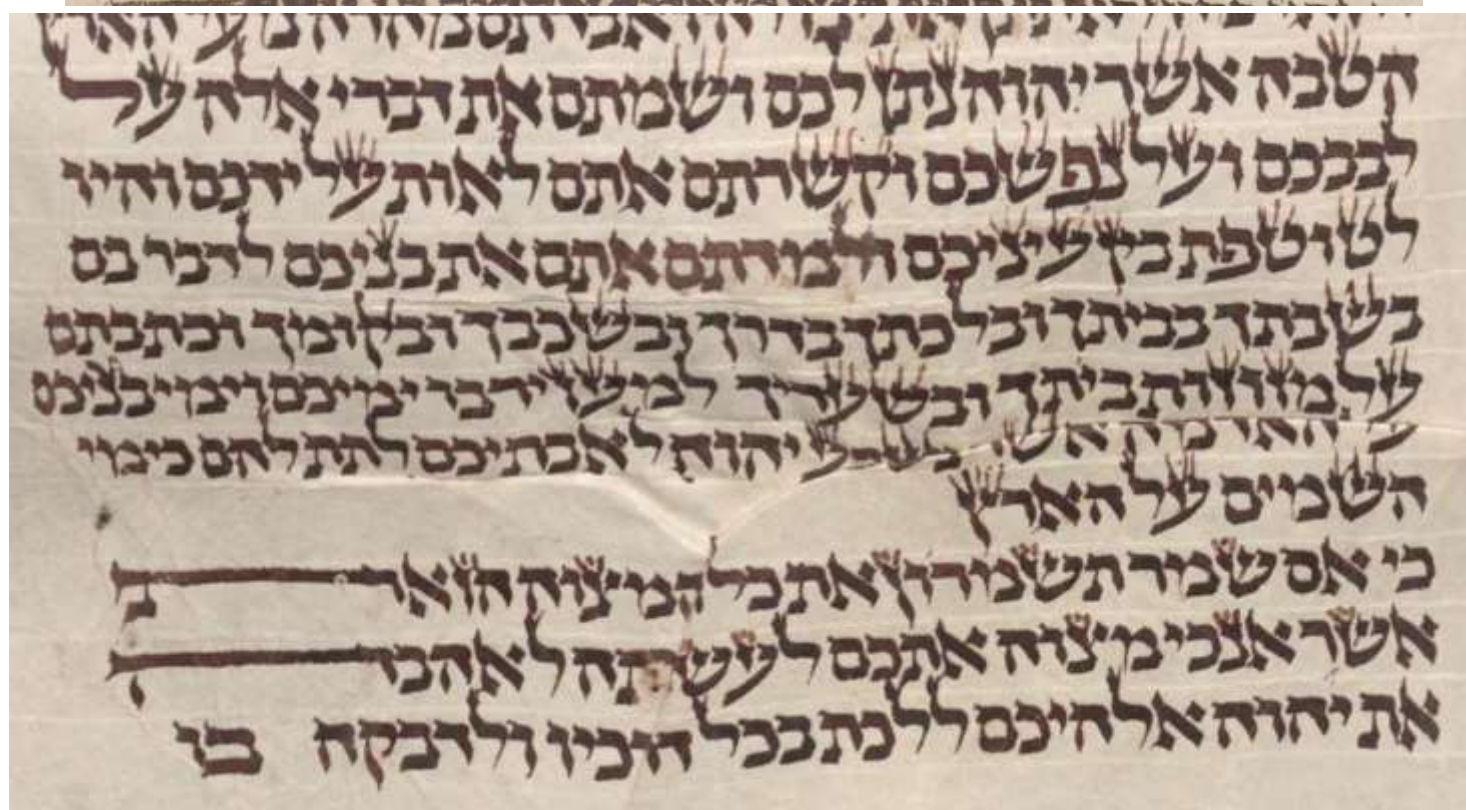
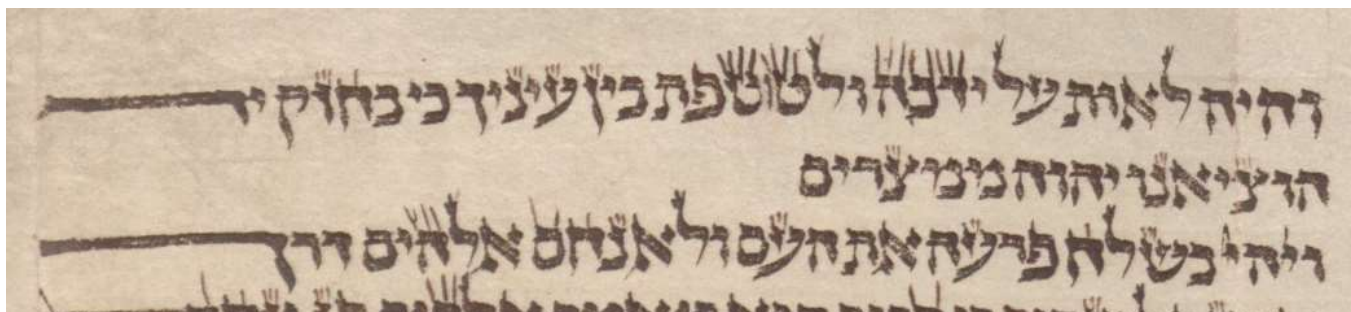
וְיִשְׁבְּתֶם אֶת דְּבַר אֱלֹהֵי
 עַל לִבְכֶּם וְעַל צַפְסִיכֶם וְקִשְׁדֹּתֶם אֲנִים
 לְאֵת עַל יְדֶכֶם וְהָיָה לְשִׁטְפֹת בְּיָד
 אֲנִיכֶם וּלְמִידֹתֶם אֲנִים וְלֹא בְּיָנִים
 לְדַבָּר בָּם בְּשִׁבְתְּהֶם בְּבִיתָהּ וּבְלִבְתָּהּ בְּדִרְךָ
 וּבְשִׁבְתָּהּ וּבְקוֹמֶיהָ וּבְהִתְבָּתֶם עַל מִיִּתְּנֹת
 בְּיָתֶהּ וּבְשִׁבְתֶּיהָ
 לְמִיִּתְּנֵי יְדֶכֶם יְמִיכֶם וְיָמֵי בְּיָנִים עַל

וכיו"ב מינכן 212

גם ס"ת ברלין 1216 – ארפורט 1017, ביד הראשונה

¹⁰¹ לכאורה, "ולטוטפת" ראשונה, הגיהו בה ו"ו דקה, ולא מתחילה הייתה, וכעת כשיטת תוספות והרא"ש.

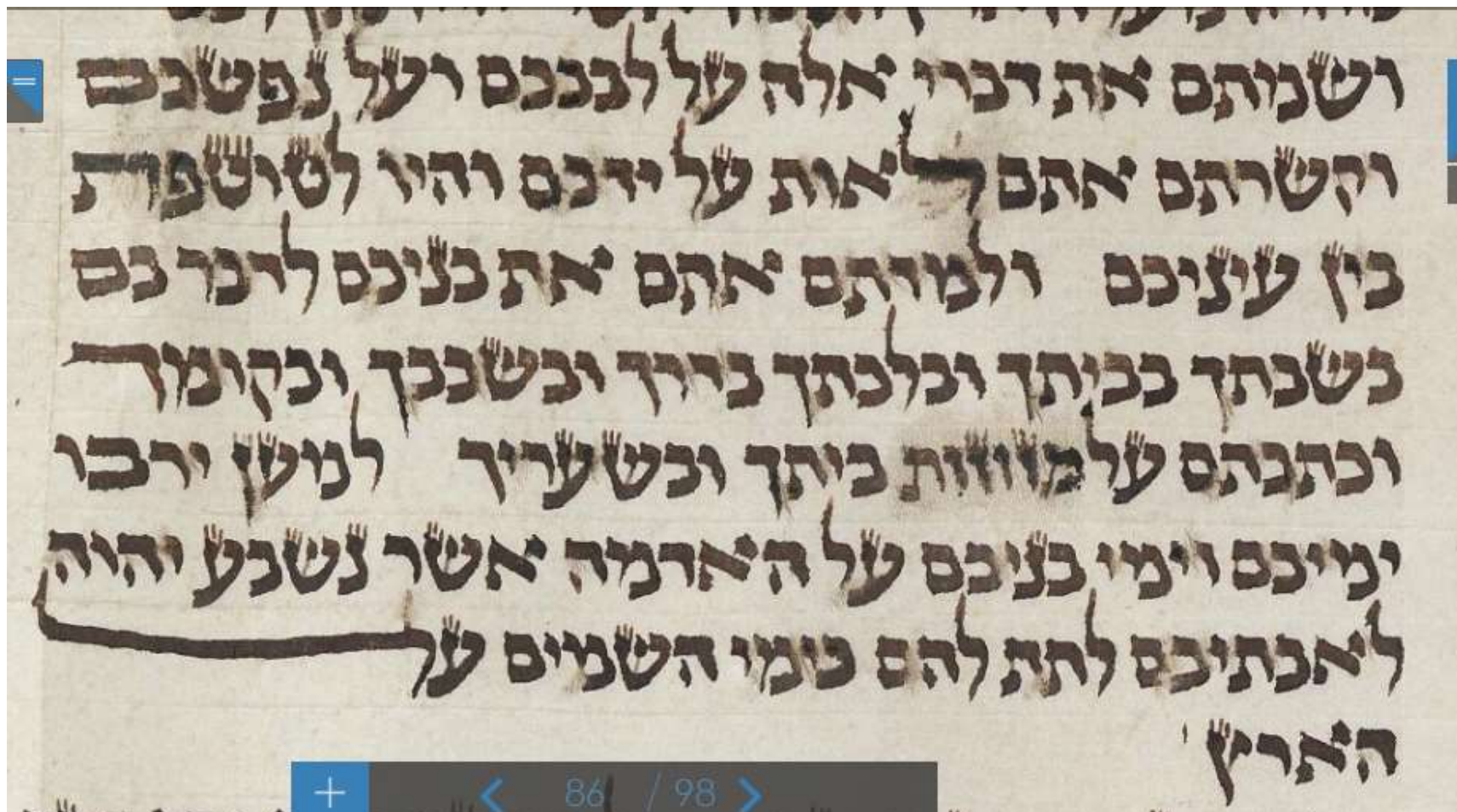

לטוטפות

אף אפשר שלרש"י מלא דמלא, בניגוד לדברי התוספות סנהדרין¹⁰²: **דלא כתיב וי"ו בין פ"א לתי"ו בכולהו**. רק צורת "לטטפות" אכן לא שכיחה¹⁰³. וכן נמצא בס"ת כ"י פרמה 3598, היד הראשונה, עמוד 161:

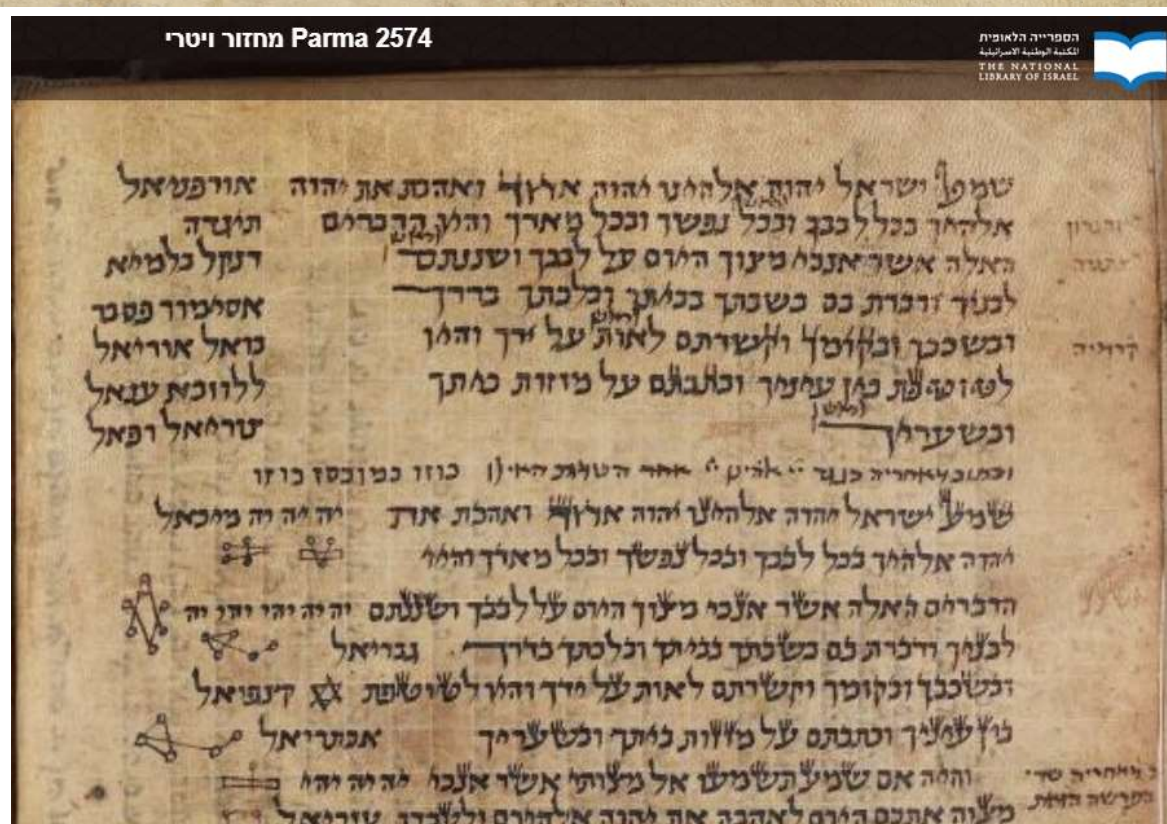
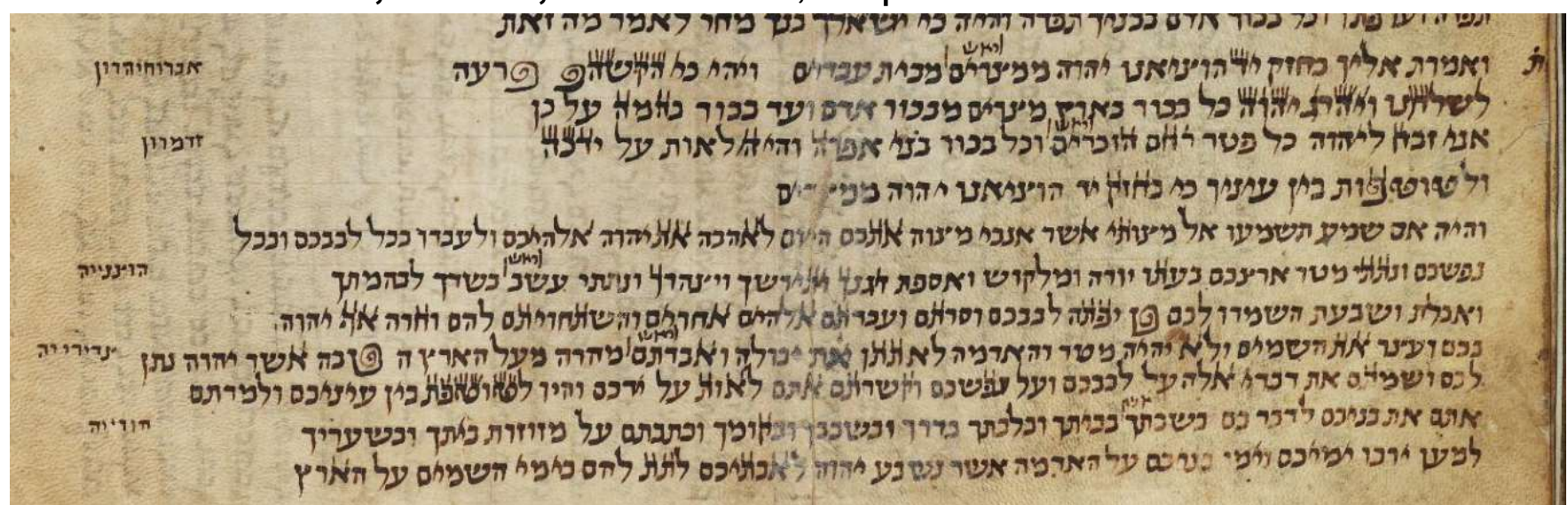
¹⁰² ד', ב'.

¹⁰³ ועיין נוסח השומרוני שבתנ"ך קניקוט.

בכ"י אחרים מצאנו דווקא בפרשת והיה כי יבאך כתיב: ולטוטפות:

מחזור ויטרי - פרמה 2574 דף 52, 53: ולטוטפות, לטוטפת, לטוטפת

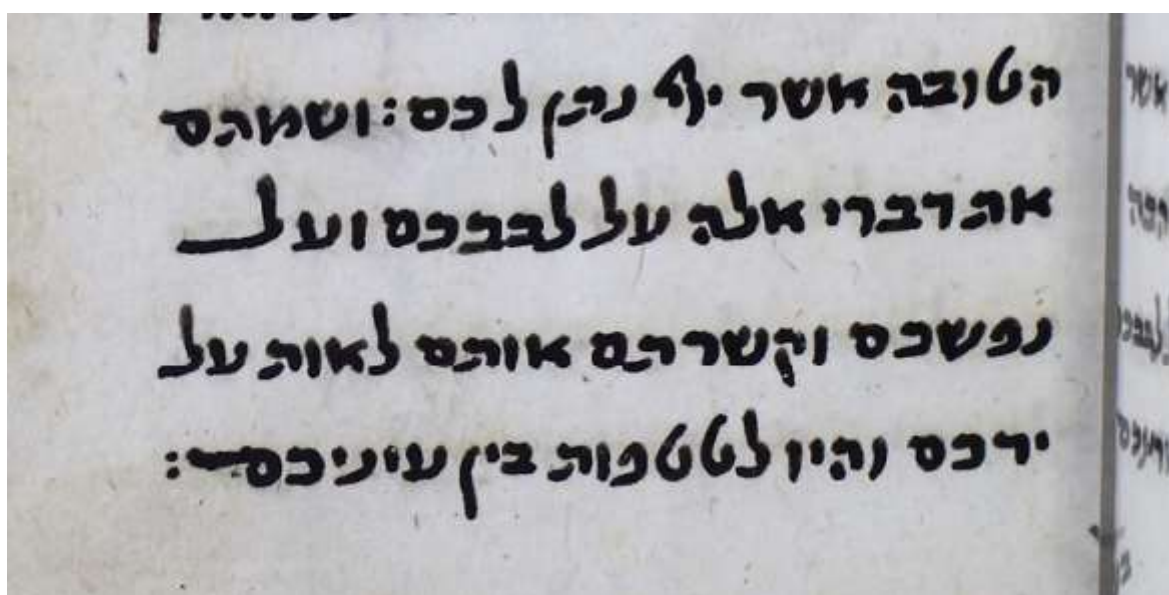

כיו"ב בלייפציג 1, יד הראשונה, 60ב: ולטוטפות, לטוטפת, לטוטפת

לטטפות

ספריות הבודליאנה, אוניברסיטת אוקספורד, אוקספורד, אנגליה Ms. Hunt. 475, עמודים 22א, 38א: ?, לטטפת, לטטפות

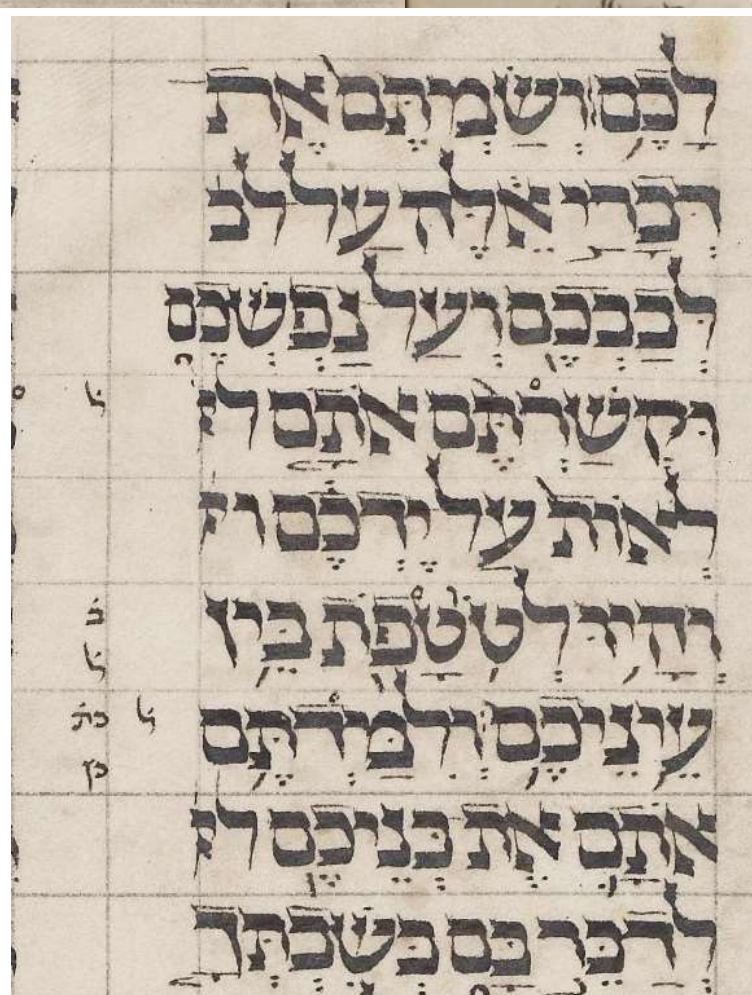
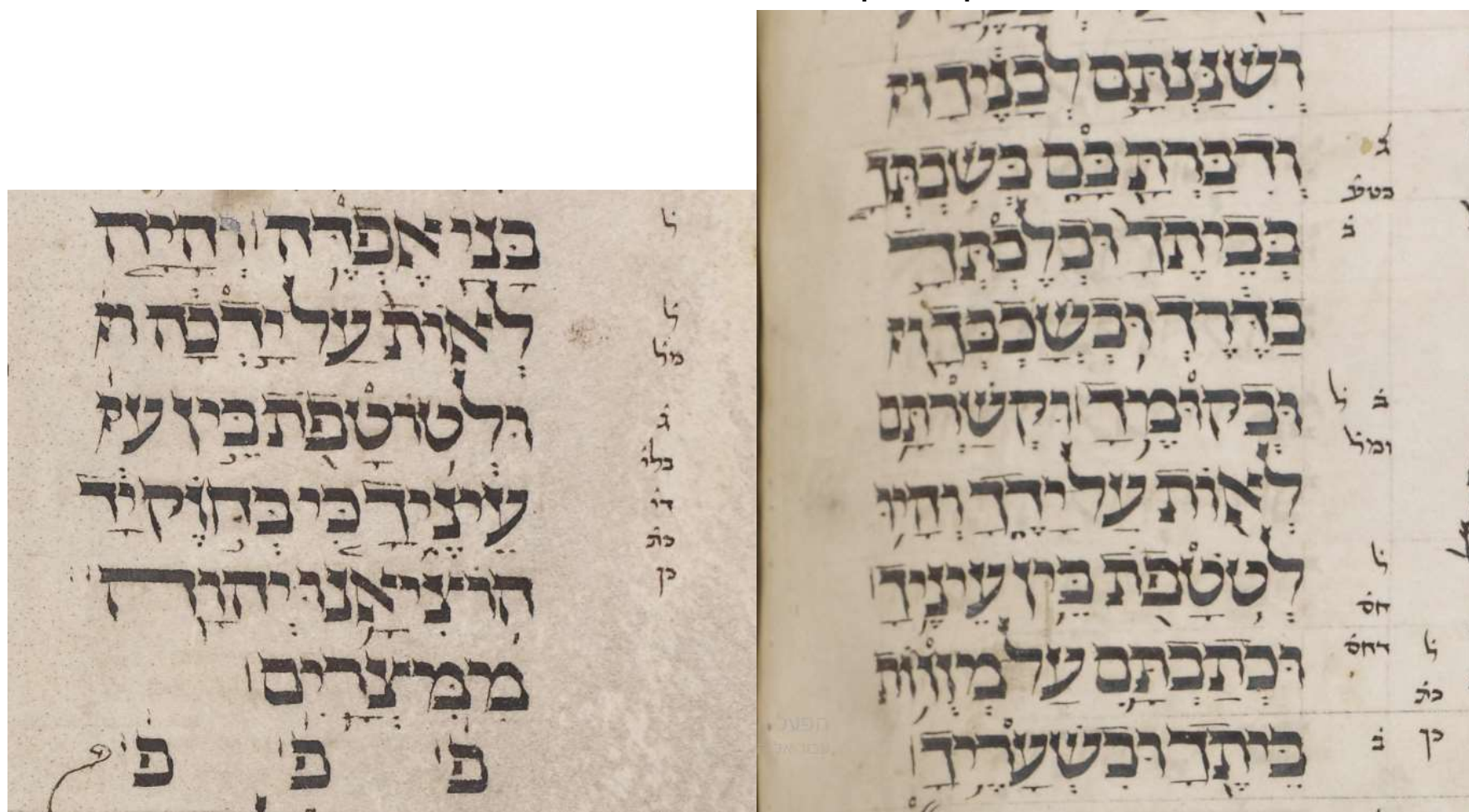

הספרייה הבריטית, לונדון, אנגליה Harley 5709, 74א, 204ב, ביד הראשונה: לטטפות, לטטפות, לטטפת

וְהָיָה כִּכְרֵי אֶפְרַיִם וְהָיָה
לְטַטְפֹּרֶת בֵּין עֵינֵיךָ

לְטַטְפֹּרֶת בֵּין עֵינֵיךָ וְהָיָה
וְהָיָה בֵּין עֵינֵיךָ

ספריית המדינה בברלין, ברלין, גרמניה Ms. Ham. 80.1, 65ב, 175ב, 181א

שמע לטוטפת, והיה אם שמע לטטפת

מצאנו במספר סידורים ישנים¹⁰⁴ בפרשות קריאת שמע: ?, לטוטפת, לטטפת, כמו:

מחזור ויטרי PARIS KLAG, קלגסבלד, אביגדור, ירושלים, ישראל, עמודים 39-40

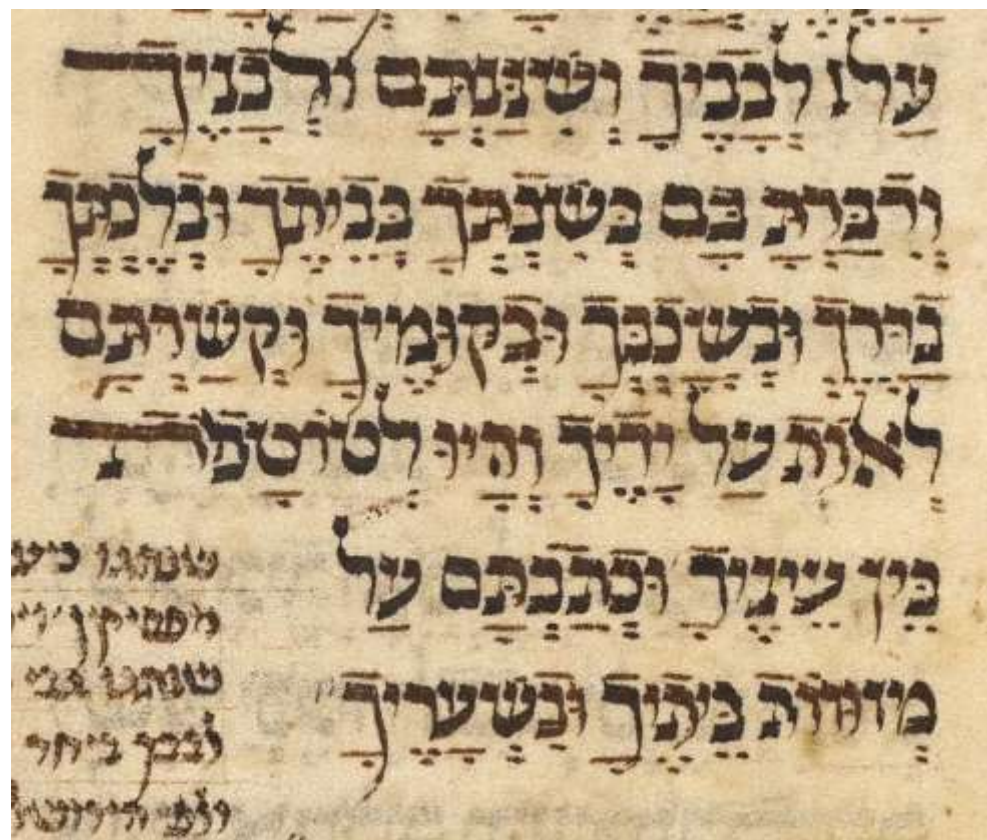
¹⁰⁴ בתורה, הספרייה הלורנציאנית, פירנצה, איטליה Ms. Plut.III.04, עמודים 39, 66: ?, לטוטפות, לטטפת.

לה
 א מלך נאמן שניע ישר יא אחינו יא אחיה
 סוף היסוד מלך להטיל ללוחם היסוד כנגד לוחם
 זיכרם ומסוק זה יודע כלחש ומטע כבודו של
 מטה ומטע כבודו של יעקב הוקדש כח
 כבוד שם כבוד מלכותו לעולם ועד ויאהבת את יא
 אחיך בכל יא יא בין היבחים לבכר וכל נפשך וכל
 מארך והיו הדברים האלה אשר אש אנכי מיצר
 חיוב על יא לבכר ושננתם לבכר ודכית בם בשמך
 כבדתך וכלכתך בדרך ובשכך ובקומך וקשרתם
 לאות על ידך וחיו לטוטפת בין עינך וכתבתם על
 מזוזת ביתך ובשערך והיה אם שמע

מהרה גיער הארץ הטובה אשר יא גותן לכם ושמתם
 את דברי אלה על לבבכם ועל נפשכם וקשרתם
 אותם לאות על ידכם וחיו לטוטפת בין עיניכם ולמזוזת
 אתם את בניכם לדבר בם בשבתך בביתך וכלכתך בדרך
 ובשכך ובקומך וכתבתם על מזוזת ביתך ובשערך
 ובשעריך למען ידכו נימיהם וימי בניכם על
 הארמה אשר נשבע יא לאבותיכם לתת להם כימי
 השמים על הארץ ויאמר יא אל משה
 לאמר דבר אל בני ישראל ואמרת אליהם ועשו להם
 צינית על כנפי בגדיהם לחודתם ונתנו על ציניתם
 הכנת יא פתיל תכלת והיה לכם לצינית ויהיה
 אותם וזכרתם את כל מצותי ועשיתם אתם וזאת
 תתורו אחרי לבבכם ואחרי עיניכם אשר אתם וזאת
 אחריהם למען תזכרו ועשיתם את כל מצותי

וינה 75 עמוד 28

כבוד מלכותו לעולם ועד ויאהבת את יא אחיך בכל
 לבכר וכל נפשך וכל מארך והיו הדברים האלה
 אשר אנכי מיצר היום על לבכר ושננתם לבכר וי
 ודכית בם בשבתך בביתך וכלכתך בדרך ובשכך וי
 ובקומך וקשרתם לאות על ידך וחיו לטוטפת בין
 עיניך וכתבתם על מזוזת
 לבבכם ועל נפשכם וקשרתם
 אתם לאות על ידכם וחיו להם
 לטוטפת בין עיניכם ולמזוזת
 אתם את בניכם לדבר בם
 בשבתך בביתך וכלכתך בדרך
 ובשכך ובקומך וכתבתם
 על מזוזת ביתך ובשערך
 למען ידכו נימיהם וימי בני
 בניכם על הארמה אשר נשבע
 יא לאבותיכם לתת להם כימי
 השמים על הארץ ויאמר

שלושתם שוות

ועוד מצאנו: **ולטטפת, לטטפת, לטטפת**, וכן הוא בס"ת ותיקן 2 הנ"ל לאחר שהוגה, ובס"ת מינכן 487 עמוד 36-37 היד הראשונה ולטטפת, ושתיים אחרונות כן הם ביריעות שהוחלפו, ולכאורה נגד רבי ישמעאל בבבלי שבתלמוד ועוד, ויש ליישב עפ"י התוספות שם: ור"ת מפרש דו"ו דולטוטפת דריש וה"ג לטטפת לטטפת ולטוטפת הרי כאן ד' וכו'.

ברלין 1, 76ב, א204, א210 ביד הראשונה

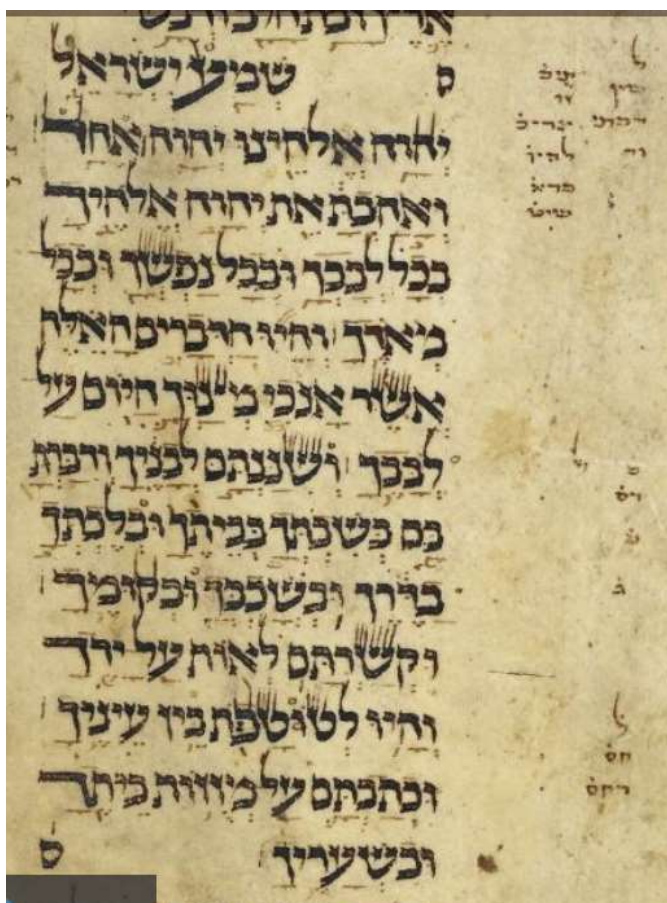
אֶפְרָיִם וְהָיָה לְאוֹרֹתָם
עַל דִּרְכָּהּ וּלְטֹטְפוֹתָהּ
בֵּין עֵינֶיךָ כִּי בַחֲזֹק יָד
הִרְצוּאֶנִּי וְהָרַח מִמִּצְרֵי
יָמַי לֹא אֶשְׁכַּח

וְהִשְׁרַתְם לְאוֹת עֵינֵי
יְדֵיךָ וְהָיוּ לְטֹטְפֹת בֵּין
עֵינֶיךָ וְהִתְקַטְרוּצָן לֹא
לֹאֵת עַל יָדְךָ וְהָיוּ לֹא
לְתַפְיִלָּין בֵּין עֵינֶיךָ וְכִי
וּבְתַבְתֶּם עַל מִצְוֹת בֵּין

וּשְׁמַתֶּם אֶת דְּבָרֵי אֱלֹהִים
עַל לִבְנֵיכֶם וְעַל גַּפְשֵׁיכֶם
וְהִשְׁרַתֶּם אֶתֶם לְאוֹת
עַל יְדֵיכֶם וְהָיוּ לְטֹטְפֹת
בֵּין עֵינֵיכֶם וְהִתְשַׁוְּוֹךְ יָד

וכן להיפוך: **ולטוטפת, לטוטפת, לטוטפת** נגד הפשטות שבתלמוד, מתיישב עפ"י התוספות כנ"ל.

כ"י הספרייה הבריטית, לונדון, אנגליה Add. 9403, 102ב, ביד הראשונה

את/ואת כל אשר אצוה אתך

פרשת תרומה: וְנוֹעַדְתִּי לְךָ שֵׁם וְדִבַּרְתִּי אִתְּךָ מֵעַל הַפֶּפֶרֶת מִבֵּין שְׁנֵי הַכְּרֵבִים אֲשֶׁר עַל אֲרוֹן הָעֵדֻת אֵת כָּל אֲשֶׁר אָצוּהוּ אֹתְךָ אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל:

רש"י: ואת כל אשר אצוה אתך – הרי ו"ו זו יתירה וטפילה, וכמוה הרבה במקרא, וכה תפתר: ואשר אדבר עמך שם את אשר אצוה אותך אל בני ישראל הוא.

א. כן בכ"י לייפציג 1 (לפני שנמחק), ליידן 1, מינכן 5, אוקספורד אופ' 34, דפוס שונצינו, דפוס סביונטה. כן כנראה כתב רש"י (לפחות במהדורה קמא של) פירוש, ואכן בהרבה כ"י של המקרא מופיע בפסוק: "ואת". בנוסח שלנו בפסוק: "את", ורוב ביאור זה חסר בכ"י אוקספורד 165, ברלין 514, דפוס רומא, ועוד דפוסים (בדפוס ריגיוו הוא הוחלף בהערה שנשתבשה במקצת: "א(ל){ת} כתוב בלא ו"ו"), ובהם מופיעות רק המלים האחרונות של הביאור: "את אשר אצוה אותך אל בני ישראל". בכ"י לייפציג 1 הועבר קולמוס על הביאור, והסופר (ר' מכיר) הוסיף הערה: "כך מצ' {אתי} בת' {וספת} שכת' {ב} רבנו שמעיה כתוב. ונמחק כך {כלומר, כפי שהועבר קולמוס על המלים בכ"י לייפציג 1} הפירוש של 'ו' זו', מ'ואת' עד 'שם', וגם על 'הוא'. והדף נקרע, ובין 'שם' ו'את' סימ' {ן} לדילו' {ג}." לא ברור אם ר' שמעיה מחק את הפירוש מדעת עצמו או בהוראת רש"י.

ספר ויקרא

קרנת/קרנות מזבח העלה

פרשת ויקרא פרק ד' פסוק כ"ה: וְלָקַח הַכֹּהֵן מִדָּם הַחֹטֵאת בְּאֶצְבָּעוֹ וְנָתַן עַל קֶרְנֵת מִזְבֵּחַ הָעֹלָה וְאֶת דָּמֹ יִשְׁפֹּךְ אֶל יָסוֹד מִזְבֵּחַ הָעֹלָה:

שם פסוק ל': וְלָקַח הַכֹּהֵן מִדָּמָהּ בְּאֶצְבָּעוֹ וְנָתַן עַל קֶרְנֵת מִזְבֵּחַ הָעֹלָה וְאֶת כָּל דָּמָהּ יִשְׁפֹּךְ אֶל יָסוֹד הַמִּזְבֵּחַ:

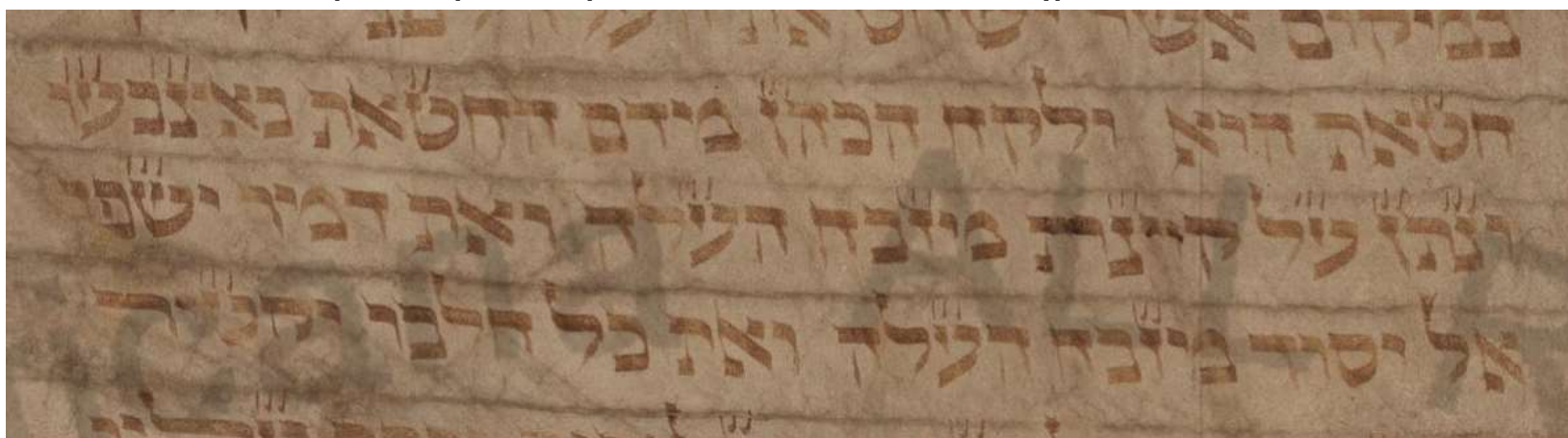
שם פסוק ל"ד: וְלָקַח הַכֹּהֵן מִדָּם הַחֹטֵאת בְּאֶצְבָּעוֹ וְנָתַן עַל קֶרְנֵת מִזְבֵּחַ הָעֹלָה וְאֶת כָּל דָּמָהּ יִשְׁפֹּךְ אֶל יָסוֹד הַמִּזְבֵּחַ:

מנחת שי: קרנת שבפ' ואם כבש: שנינו בריש פ"ד דזבחים, בש"א כל הניתנין על מזבח החיצון שנתן במתנה אחת כיפר, ובחטאת שתי מתנות, ובה"א אף חטאת שנתנה מתנה אחת כיפר. ואמרי' עלה אמ' רב הונא מ"ט דב"ש, קרנת, קרנת, קרנות (נ"א קרנות קרנות קרנות), הרי כאן שש, ארבע למצוה ושתיים לעכב, ובה"א קרנת קרנת קרנות, הרי כאן ארבע, שלש למצוה ואחת לעכב. ואימא כולהו למצוה, כפרה בכדי לא אשכחן, ואב"א וכו'. ועיין ילקוט פ' ויקרא רמז ת"ע, וקרבן אהרן פ' תזריע דף צ"ד פרק ב'. ופי' רש"י, שלש פרשיות נאמרו בחטאות החיצונות בויקרא, אחת בשעיר נשיא, ושתיים בחטאת יחיד, אחת בכשבה ואחת בשעירה. בשתי' כתי' על קרנת חס', והאחר מל'. וב"ש אית להו יש אם למקרא, הרי כאן שש, ואין במזבח אלא ארבע, והשתיים יתירות לא נאמרו אלא ששנה עליהם הכתוב לעכב, ארבע נאמרו למצוה שמצוה בארבע מתנות, ושתיים מהן נשנו לעכב. וב"ה סברי יש אם למסורת, הילכך הרי ד', ג' מהן למצוה נאמרו שמצוה לכתחילה ליתן אף עליהן, והאחת מעכבת כדמפרש ואזיל. ואימא כולהו למצוה ואין כאן אחת לעכב שהרי לא שנה באחת מהן, ואימא אף על פי שלא נתן כלום כיפר. בכדי, בלא כלום, כלומ' בלא מתן דמים, ע"כ. משמע ודאי מהגמרא ומפי' רש"י שאחד מן השלשה פסוקי' של קרנת מזבח העלה הכתובים בפ' זו מל' וא"ו. מיהו לאו בהדיא איתמר לא בגמ' ולא ברש"י איזה מהם מל'. ובריש פ"ק דסנהדרין מייתי לה נמי אגב גררא, והתם גרסינן ובה"א קרנות קרנת קרנת הרי כאן ארבע וכו'. נר' משם הראשון דהיינו דפ' נשיא הוא המלא, אך רש"י ז"ל פי' שם, בשעיר דנשיא כתי' קרנת חס', ובכבשה דיחיד כתי' קרנות מלא, ובשעיר דיחיד כתי' קרנת חס', עכ"ל. ולדבריו המלא הוא השלישי, דהיינו דפ' ואם כבש. נר' דגירסתו בגמ' היתה ובה"א קרנת קרנת קרנות, ולכן כתב שהשלישי מל', וכן גורס בעל קרבן אהרן, והיא כגירסתנו דזבחים. וכתב בעל א"ת שכן מצא בגמ' דסנהדרי' כ"י, אך לא ידע למה הקדים שם רש"י השלישי

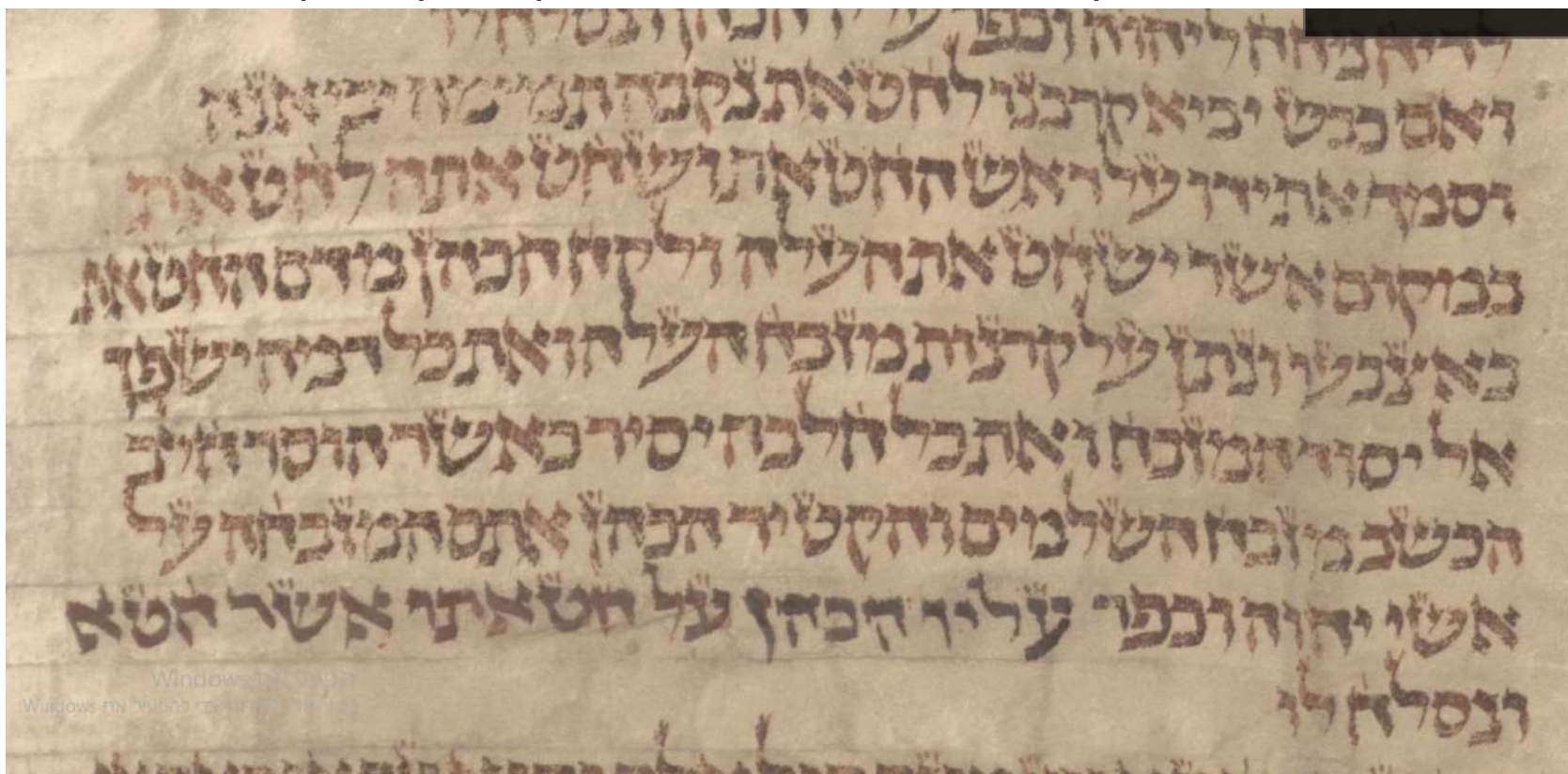
לשני. אמנם כל הספרים ומסורותיהם שוים דכל שלשת קרנות האמורי' חסרי', שאין שום א' מהם מהארבעה מלאי' ע"פ המסורת כמו שבאו בפ' זו, במ"ג, וכ"כ הרמ"ה והמאירי ושמן ששון.

וכבר קדמתי לך כי בכל מקום שהגמ' או המדרש חולק על המסורת בחסרו' ויתירות, אנו הולכים אחר המסורת, ולא מבעיא בדרשות של אגדה כגון פלגשם, כלת, ואשמם, אלא אפי' היכא דנפיק מיניה דינה כגון הכא אליבא דב"ש וב"ה, ובר מן דין דכולהו ספרי וספריא הכי סבירא להו ולית בהון פלוגתא כלל. ובש"ת הרמב"ן ז"ל¹⁰⁵ סי' רל"ב נשאל נשאל על זה. ודברי השואל תמהי' מאד בעיני, כי לא שאל כהוגן, ומהפך גירסת הגמר', וגם נסחת הספרי'. אולי היתה כשגגה היוצאת. והשיב לו הרמב"ן ז"ל, דבכל מקו', אפי' בחסרו' ויתרות, מתקני' מיעוט ספרי' ע"פ הרוב¹⁰⁶, דמקרא מל' דבר הכתוב, אחרי רבי' להטות. ובעל א"ת נדחק לפרש סוגיית הגמ' באופן שיסכים למציאות הספרים, והוא עצמו הכיר בדוחק, יעויין שם. וכבר הארכת יוטר מדאי, ותו לא מיד. [קרנת].

ספר תורה ותיקן 2, 36א, ביד הראשונה: קרנות, קרנת, קרנת

ספר תורה ברלין 1216 – ארפורט 7, עמוד 72: קרנת, קרנת, קרנות

¹⁰⁵ למעשה הם שו"ת רשב"א ז"ל, שבטעות מיוחסות לרמב"ן.

¹⁰⁶ שם: ומ"מ בכל מה שבא בתלמוד דרך עיקר דין כקרנת קרנת וכבסכת לטוטפת. ובן אין לו, ביו"ד דרשינן עיין עליו מדלא כתיב בלא יו"ד. כמו מאן בלעם, שעליו דנין עיקר ירושה שממשמשת והולכת. בזה ודאי מתקנין (המיעוט). וכן בכל מקום ומקום אפילו בחסרות ויתרות מתקנין המיעוט ע"פ הרוב. מתברר מראיות שונות ש"המיעוט" טעות.

והנשא/והנושא אותם

פרשת מצורע: וְכָל הַנֶּגַע בְּכָל אֲשֶׁר יְהִי תַחְתָּיו יִטָּמָא עַד הָעֶרֶב וְהַנוֹשֵׂא אוֹתָם יִכָּבֵס בְּגָדָיו וְרָחַץ בַּמַּיִם יִטָּמָא עַד הָעֶרֶב:

בנדה¹⁰⁷: (והנושא נמי יטמא, ומאי ניהו - נישא, מ"ט והנשא כתיב) נתקו הכתוב מטומאה חמורה והביאו לידי טומאה קלה, לומר לך שאינו מטמא אלא אוכלין ומשקין.

תוספות: והנשא כתיב - חסר וי"ו, תימה דבמסורת הוא מלא, מיהו מצינו שהמסורת הוא חולק על הש"ס במסכת שבת גבי בני עלי מעבירם כתיב ובמקראות שלנו כתיב מעבירים מלא.

מנחת שי: וְהַנוֹשֵׂא אוֹתָם יִכָּבֵס בְּגָדָיו וְגו': תנן במס' נדה ריש פרק ד', בנות כותים נדות מעריסתן, והכותים מטמאי' משכב תחתון כעליון וכו', ואמרי' בגמ' מ"ט והנשא כתיב, >ופי' רש"י והנשא כתיב לא ידענא מאי היא, ונרא' בעיני שהוא פי' משובש, ע"כ. < וכת' רבינו שמשון בפ"ק דכלים משנה ג', דדרשי' הנושא כמו הנישא, וכ"כ הרב המזרחי. והתוספות כתבו והנשא כתיב (חס' וא"ו), תימא דבמסורת הוא מל' וכו'. עיין מ"ש בפ' בא על פסוק ואל שתי המזוזות. גם בכל ספרי' שלנו מל' וא"ו כתיב, וכן העידו המאירי, ובעל שמשון ששון, והנשיא בתוכם הרמ"ה ז"ל, באמרו נשא עון ופשע, חס' וי"ו ומלא אל"ף בסוף, וכל לישנ' באורית' דכותי', בר מן א' מל' וי"ו כתיב, וסי' והנושא אותם יכבס בגדיו ורחץ, ושאר' חסרי', עכ"ל. וכדברי התוספות כתב גם הסמ"ג בהל' טומאת זבים ויולדת, זל"ש, עוד דורש בפ' בנות כותים עליונו של זב טמא מדכתי' והנשא חסר וי"ו דורש והנישא על זב יטמא בטומאה קלה שלמעלה, והמסורת קאי אשלפניו, והמקרא קאי אשלאחריו, שהרי גבי נישא לא שייך אותם, וחולק על ספרי' שלנו, שבכולם כתיב והנושא מל' בוי"ו. וכן חולק בשבת גבי בני עלי, שאומר מעבירם כתיב, וכל הספרים שלנו כתיב מעבירים בוי"ד, וכן במסורת, ע"כ. עוד במסורת כ"י נמס' על זה ג', ב' חס' וחד מל', ושנים החסרי' הם בפ' שמיני, והנשא את נבלתם, והנשא את נבלתה. ובעל א"ת טרח להעמיד לשון הגמ' שלא יהיה נגד המסורת והספרי', יעויין משם. ועיין מה שאכתוב בס"ד בפ' נשא על כלות משה. [והנושא].

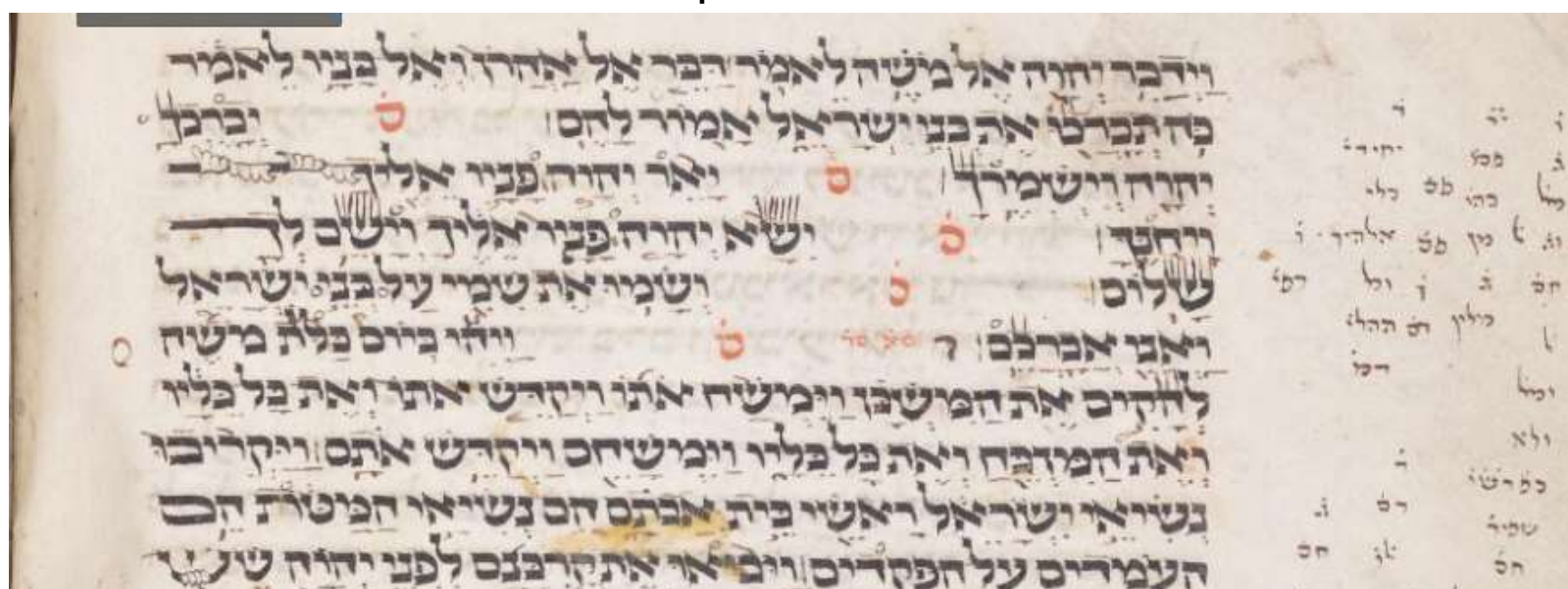
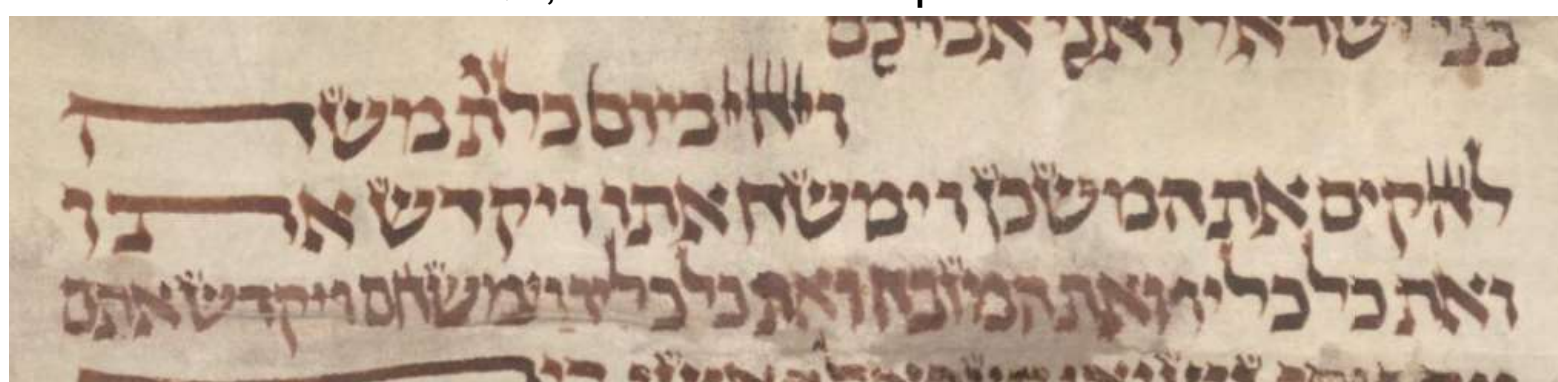
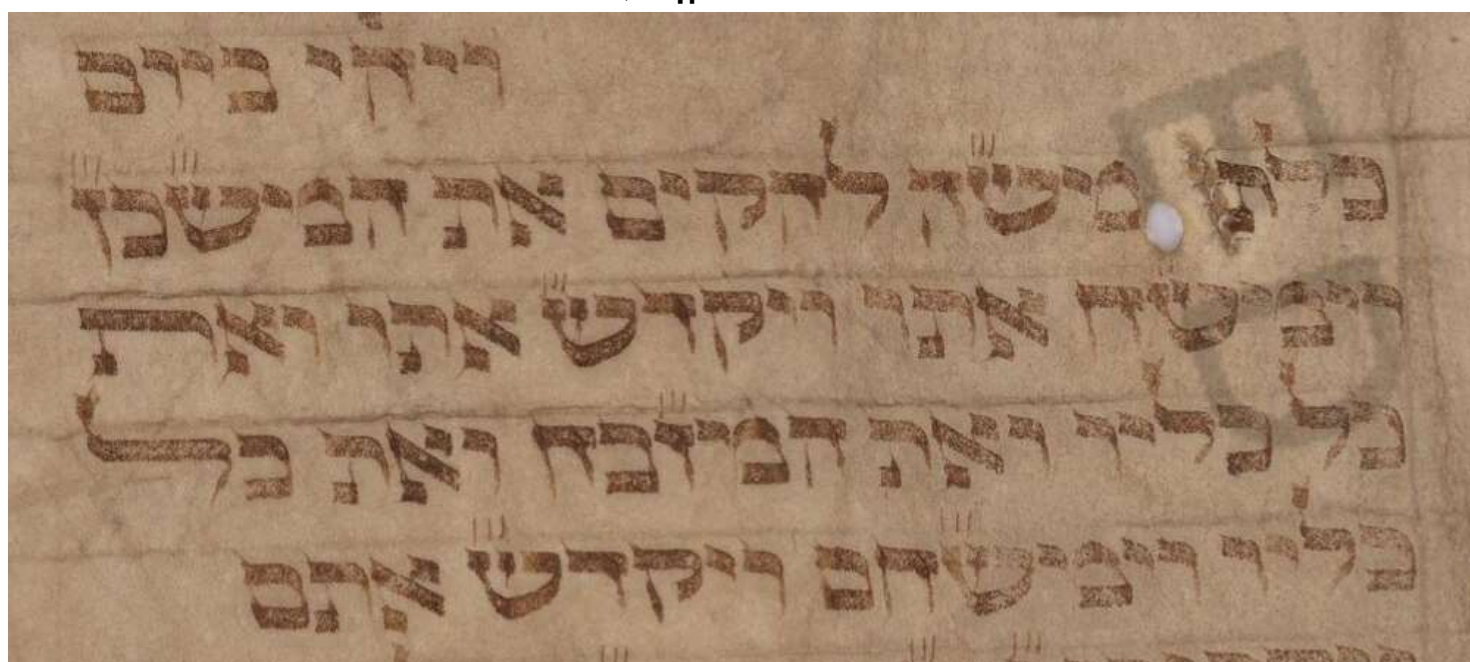
ספר תורה ותיקן 2, 40א

¹⁰⁷ ל"ג, א'.

פרשת נשא: וַיְהִי בַיּוֹם כָּלוֹת מֹשֶׁה לְהַקִּים אֶת הַמִּשְׁכָּן וַיִּמָּשַׁח אֹתוֹ וַיִּקְדָּשׁ אֹתוֹ וְאֶת כָּל כְּלָיו וְאֶת הַמִּזְבֵּחַ וְאֶת כָּל כְּלָיו וַיִּמָּשְׁחֵם וַיִּקְדָּשׁ אֹתָם:

מנחת שי: כלות משה: במדרש רבה ובפסיקתא כלת כתי', ביומא דעלת כלתא לגננא (נ"א לגנונה), פי' ביום שנכנסה כלה לחופתה. גם במדרש ילמדנו, לכך כתי' ויהי ביום כלת חסר. וכן הוא בס' הזוהר <פ' ויחי דף רל"ו, ופ' ואלה שמות דף ה', ופ' ויקרא >דף ד', ופ' פינחס דף רכ"ו ברעיא מהימנא > ובדוכתי אחריני, כדבעין למימר לקמן. ובריקאנטי, כן ראיתיו חס' במקצת ספרי'. גם הרמ"ה ז"ל כתב פליגי ביה נוסחי ומסראתא, אית נוסחי דכתי' מלא ומסרן עליה כולהו' מלאי', בר מן א' חס', ויהי ככלת השטרים, דמס' עלי' לית כות' וחס', ואית נוסחי דכתי' חס', ומסרן עליה דחסר הוא, ודרשא מסייעא למאן דאמ' חס', ע"כ. וא"ת תפס לעיקר כמאן דאמר מל', שכן מצא בהללי ובמצריים ובספרי' מדוייקים קדמוני' מכמה מאות שנים, וכ"כ המאירי ובעל ס' שמן ששון. ובכל המסורות כתו' כל' מל' ב"מ חד, ככלת השטרים. וכ"כ בעל מנחת כהן. וכן העידו חכמי בורגוש שגם הרמ"ה כתבו בספרו מל'. >וכתו' בספר גור אריה ככלה הנכנסת לחופה וכו'. ואף על גב שבכל הספרי' נכתב כלות בוי"ו, הכי פירוש, מדכתי' כלות ולא כתיב ביום כילה להקים המשכן, אלא לדרוש לשון כלה, והא דקאמר כלות כתיב, ר"ל שלא כתיב כילה שאז לא נוכל לדרוש לשון כלה שהרי יש יו"ד בין הכ"ף ובין הלמ"ד, אף על גב שאין היו"ד כתובה כיון שהחירק הוא במקום היו"ד כאילו היו"ד כתובה, אבל עכשיו שכתב כלות נוכל לדרוש לשון כלה, עכ"ל. >ועיין בתשובות הרמב"ן ז"ל סי' רל"ב, ובתשובת הרשב"א ז"ל הובאה בב"י על טור י"ד סוף סימן רע"ה, ומ"ש בפ' בא >גבי ונתנו על שתי המזוזות. <והרמ"ע ז"ל בחיבורו הנקרא מאה קשיטה כתב כי ראוי היה לכתוב כלת משה, ונכתב כלות כי נטל רשות להעלים הסוד שלא להחזיק טובה לעצמו וכו', ע"ש. וגם במאמ' אם כל חי סי' ל"ה כתב שכן שמע מהמקובל האלקי מוהר"ר יצחק אשכנזי ז"ל. עוד כתב שם בס' מאה קשיטה, שכן ראוי היה לכתוב הפילגשם, ונכתב הפילגשים, היא היו"ד שניטלה מן הושע בן נון בריש פ' שלח לך, והלא כבר קרא לו משה יהושע במלחמת עמלק וכו', וכן מַעֲבָרִים עם ה' דבני עלי, מעבירים כתי' וכיוצא בו, לא תימא שחלקו בעלי הגמ' עם ספרי המסורת, אך העידו בגמ' על מקומות מיוחדים, כי נעו מעגלותיה של תורה, ואנחנו לא נדע, וילמד סתום מן המפורש, עכ"ל. >ודברי הזוהר בסוף פ' זו, וברעיא מהימנא פ' פינחס >דף רנ"ד <צדקו יחדו עם מה שכתבתי, שגם הם דרשו כלת חס'. ובתר הכי אמרי' ברעיא מהימנא פ' פינחס דאע"ג דכתי' כלות מלא, דרשין ליה כאילו נכתב חסר, דאית להו לרבנן רשותא למעבד הכי, ועל כל פירושין דיכלין למעבד לקשטא כלה בתכשיטין דילה, קב"ה מצי למעבד כמה דיימרון ולמהוי מאמין לון, הה"ד על פי התורה אשר יורוך >משל לאומן דחתך מאני לבושין דמלכותא ועבד מנהון חתיכן סגיאן, אינון דידעין אתרין דחסרין אלין חתיכות או אלין דמשתארין אינון מתקנין לון לבושין ושווין אינון חתיכות דאתוספן באתר דמעטיין, וחתיכות דאינון מעטין מוסיפין עלייהו, והאי איהו על פי התורה אשר יורוך, עד כאן. <וזה כלל גדול בתורה, ישמע חכם ויוסף לקח לקיים כל דברי חכמי', דכולהו הוו דייקי טובא בקראי, ונבון תחבולות יקנה. ועיין עוד מה שאכתוב בס"ד בפ' בלק אצל ומגבעות אשורנו בסי' כ"ג. [כלות].

ואתה/ואותה החייתי

פרשת בלק: ותראני האתון ותט לפני זה שלש רגלים אולי נטתה מפני כי עתה גם אתכה הרגתי
ואותה החייתי:

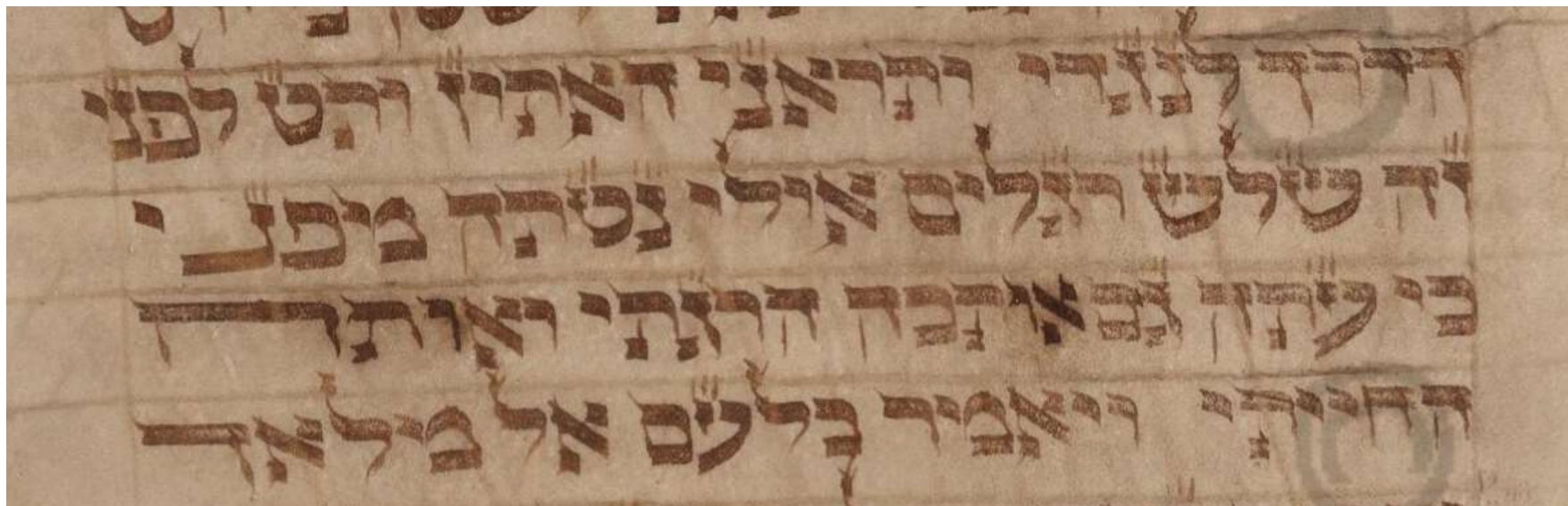
גמרא סנהדרין¹⁰⁸: אמר חזקיה: מניין שכל המוסיף גורע - שנאמר אמר אלהים לא תאכלו ממנו ולא
תגעו בו וכו' וברש"י: אמתים - דל אל"ף מהכא - קרי ביה מאתים, הוי שתי מאות אמה, כל אותיות

¹⁰⁸ כ"ט, א'.

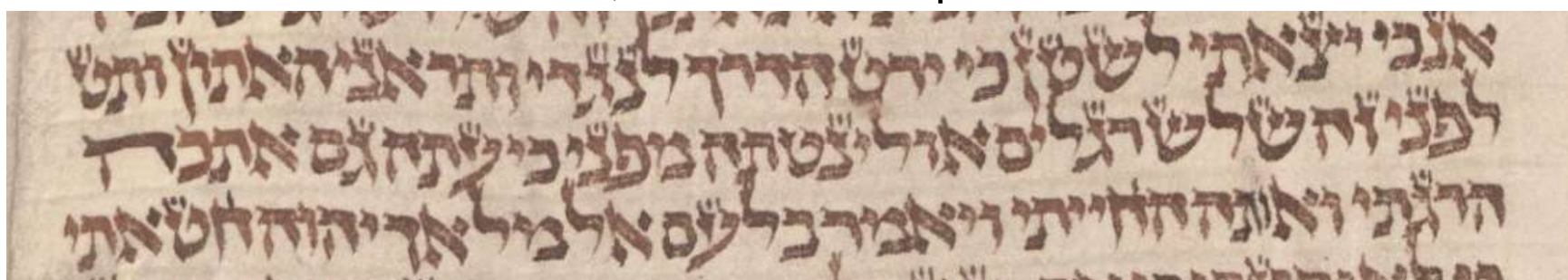
שבתורה הברתם ככתיבתם, כמו ועשית ואמרת - כאלו כתובה בה"א, וכן אתה חסר כמו אותה מלא.

יש משמעות מלשון רש"י¹⁰⁹, שכל אותה חסר בתורה, והנה לפנינו הרי כל אותה חסר מלבד: ואם ביום שמע אישה יניא אותה וגו', ברם מצאנו:

ספר תורה ותיקן 2, 56א

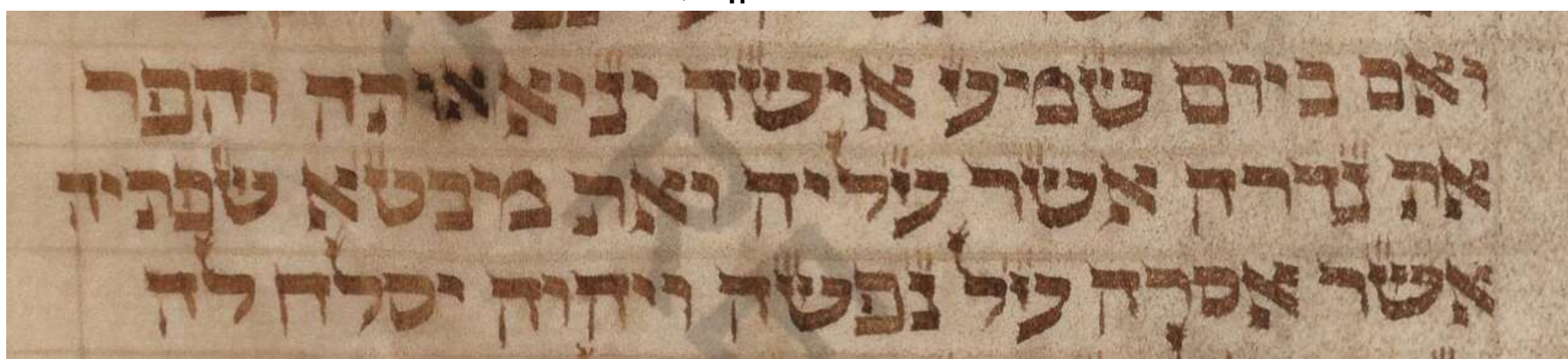
ספר תורה ברלין 1216 - ארפורט 7, עמוד 111¹¹⁰

יניא אתה/אותה

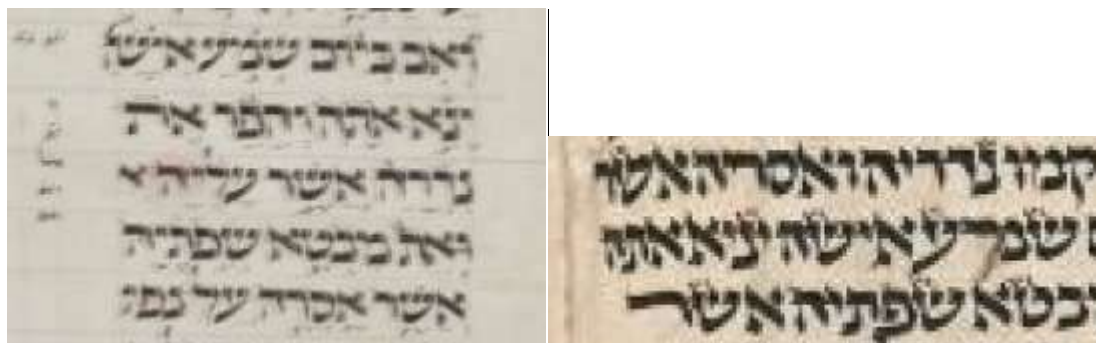
פרשת מטות: ואם ביום שמע אישה יניא אותה והפר את נדרה אשר עליה ואת מבטא שפתיה אשר אסרה על נפשה וי' יסלח לה:

ספר תורה ותיקן 2, 59א

¹⁰⁹ כל עניין הזה הוא עפ"י ידידי ר"ז קנופלט שליט"א, מברוקלין ניו יורק.

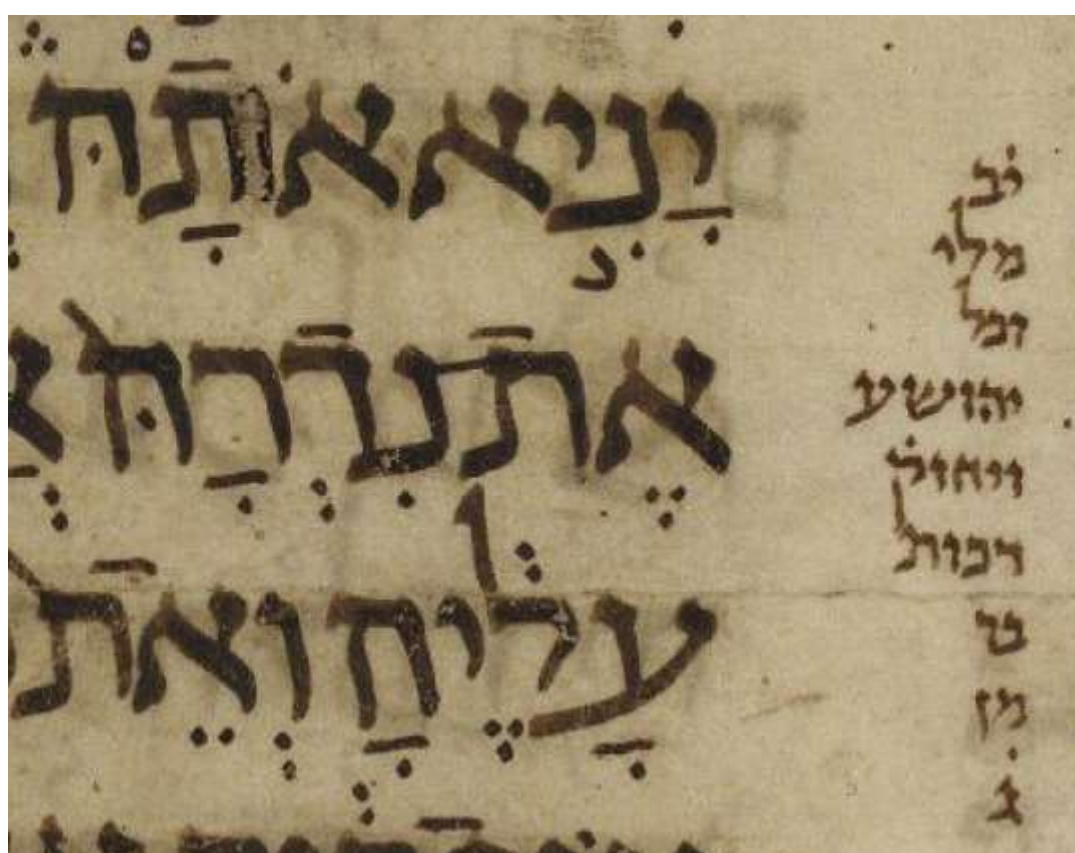
¹¹⁰ בחומש 1212 שם בפר' בלק על ואותה החייתי כתוב משהו שלא יכולתי לפענח. כנראה "ב' מלי בתורה". וב1216, נדחש שם וי"ו, כנראה בכתיבה מאוחרת.

חומש רגנשבורג

כ"י ששון¹¹¹

ספר דברים

ואשמם/ואשימם בראשיכם

פרשת דברים: הבו לכם אנשים חכמים ונבנים וידעים לשבטיכם ואשימם בראשיכם:

רש"י: ואשמם – חסר יו"ד, רש"י דברים א' [כן בכמה כ"י של המקרא. בנוסח שלנו: ואשימם. ועיינו בחזקוני] לימד שאשמותיהם של ישראל תלויין בראשי דייניהם, שהיה להם למחות ולכוין אותם לדרך הישרה.

מנחת שי: ואשימם: במדרש דברי רבה, ואשמם כתי', אמ' ריב"ל אמ' להן משה אם אי אתם נשמעי' להם אשמה תלוי בראשיכם וכו'. ודרשו ג"כ בספרי מלמד שאשמותיהן של ישראל תלויים בראשי

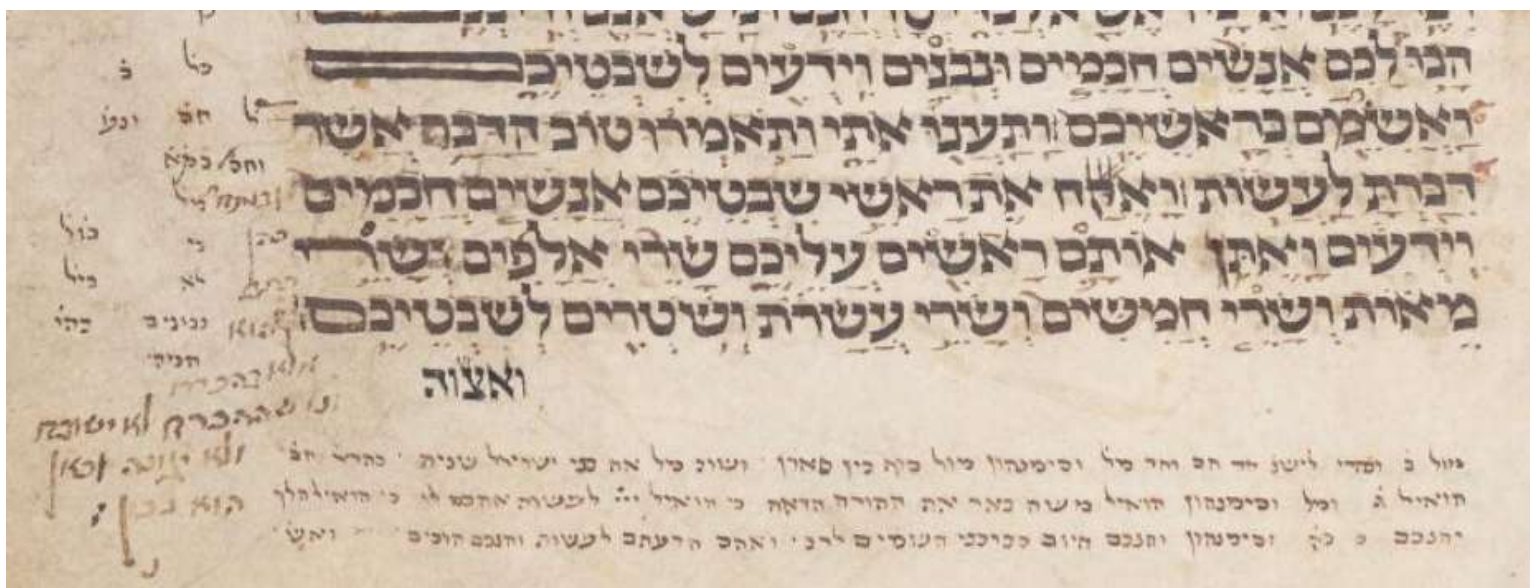
¹¹¹ גם בכ"י משיגן אותה דפ' מטות – חסר.

דייניהם. ורש"י הביא מדרש זה דספרי, וכתב בפירוש שהוא חס' יו"ד, וכן נרא' מהמזרחי והחזקוני שהביאו דברי רש"י ולא כתבו מזה מאומה. גם בעל הטורי' אמ' שהוא חס' יו"ד, וכן ראיתי בשם ספר הללי. אמנם העיד בעל א"ת כי בכל ס"ס ואשכנז ומצריים וירושלמיים מל' יו"ד ושהמסורת עליו ל' ומלא, ולזה הסכים המאירי, ובעל שמן ששון. וכ"כ הרמ"ה ז"ל לפום דרשא חס' יו"ד כתי', ובכולהו נוסחי מלא יו"ד כתי'. וכן העידו חכמי בורגוש על הרמ"ה שכן עשה מעשה, וכן עיקר, והמפרשי' שכתבו שהוא חס' הלכו בזה אחר הדרש, ואנן כמציאות הספרי' והמסורות נקיטין, עכ"ל. עו' מצאתי מסורת כ"י שאומרת ל', וא' ואני אשימם (מלכים א' ה'), והוא חד מן מלין דמשמשין חד א' וחד וא', ולית דכוותהון. ומשם קצת ראייה שגם זה מלא. ואולי לזה נתכוון בעל מנחת כהן באמרו ואשימם מלא בהכרח המסרה. ועיין בש"ת הרמב"ן ז"ל סי' רל"ב. [ואשימם].

ספר תורה ברלין 1216-ארפורט 7, עמוד 122¹¹²

חומש רגנשבורג 124ב

ספר תורה – ותיקן 2, 61א, יד השנייה

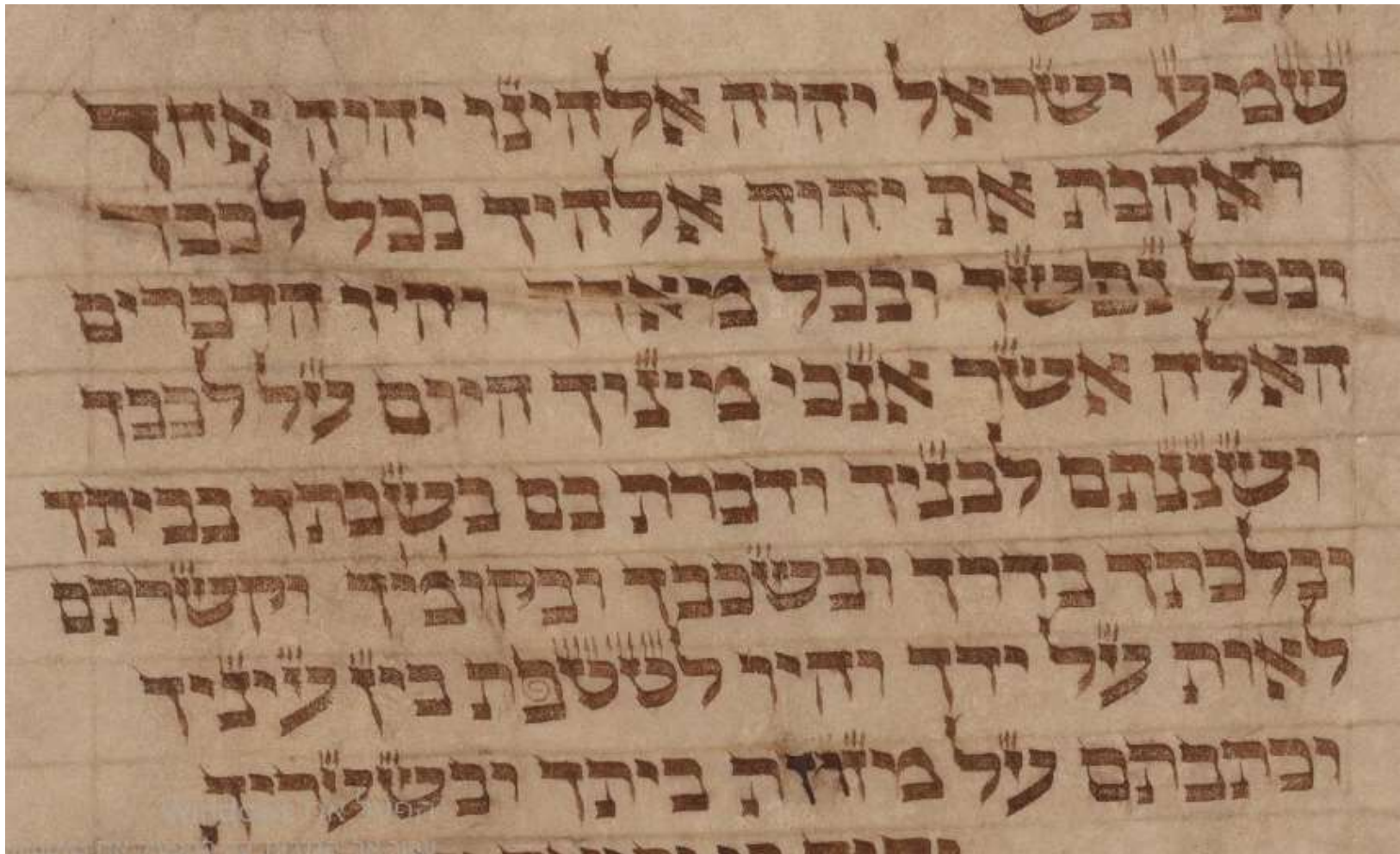
מזוזת/מזוזות/מזוזות

פרשת ואתחנן: וכתבתם על מזוזות ביתך ובשעריך:

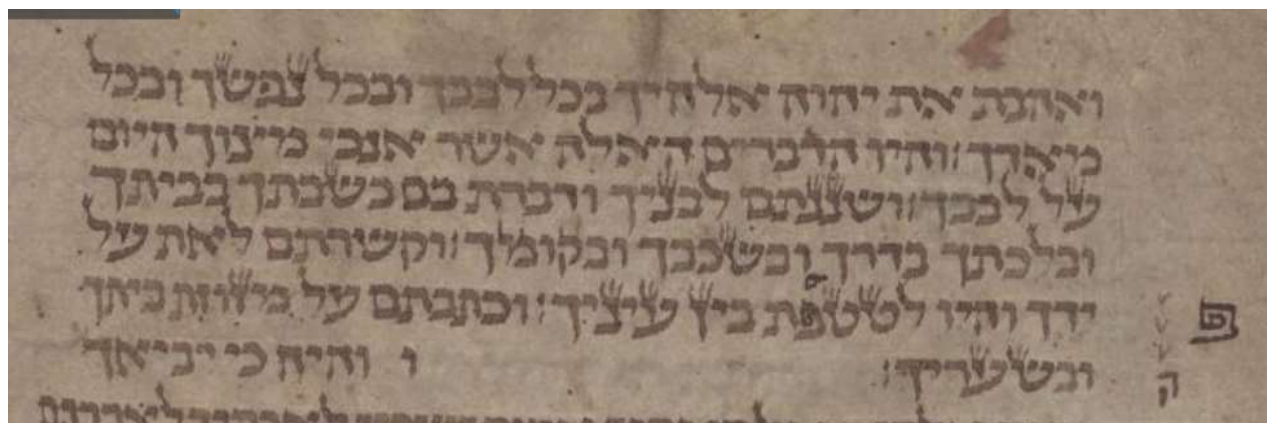
¹¹² עיי"ש יו"ד תלויה.

רש"י: מזוזות ביתך – **מזוזת** [כן בכ"י לייפציג 1, אוקספורד 165, מינכן 5, אוקספורד 34, לונדון 26917, דפוס רומא, שונצינו, סביונטה. כך גם בהרבה כ"י של המקרא, וגם סופר כ"י לייפציג 1 ציין בגיליון לקיומו של נוסח זה. בנוסח שלנו: "מזוזת"] **כת**, שאין צריך אלא על האחת.

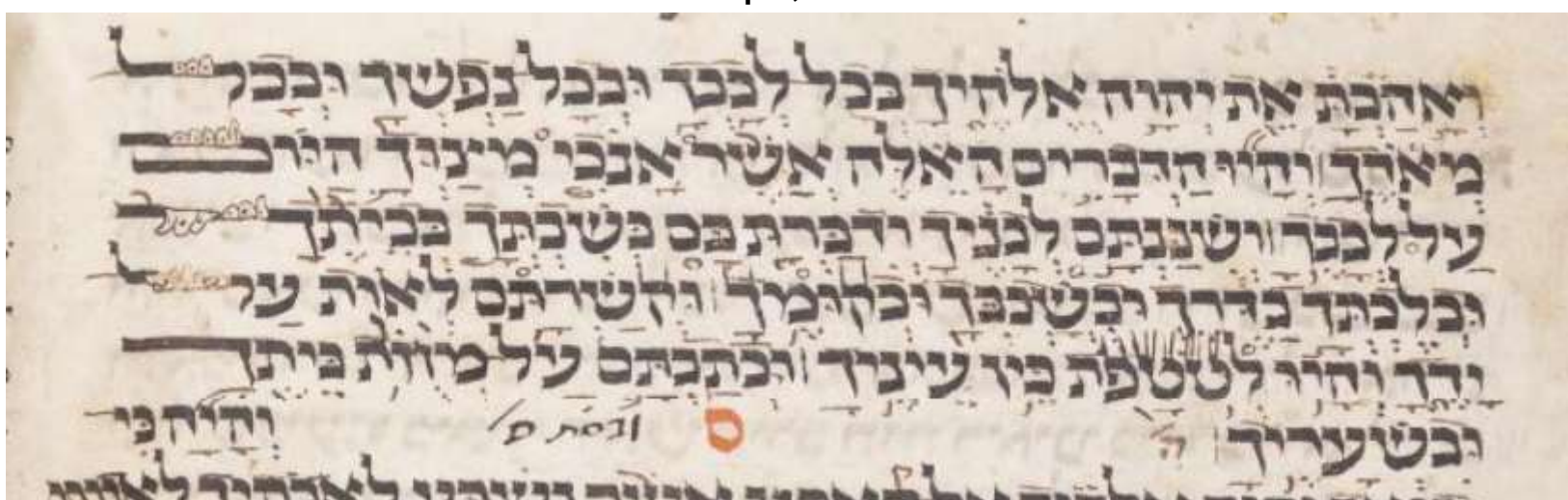
מנחת שי - פרשת בא: ונתנו על שתי המזוזות: כל מזוזת דואלה שמות חס' וי"ו בתראה ומל' וי"ו קדמאה, ותלתא אינון בהאי פרשה (דבא), **ודשמע ישראל חס' וי"ו קדמא' ומל' וי"ו בתראה**, ודוהיה אם שמע מל' דמל'. ובפ' ואתחנן בשמע ישראל כתב רש"י ז"ל מזוזת כתיב שאין צריך אלא אחת. וכן הביאו ר' אלייא המדקדק בס' מסורת המסורת בדיבור חמישי בשם <הגמרא>, וכתב שמצינו פעמים רבות שהגמ' חולק' על המסרה שלנו, כגון ולבני הפלגשים שכתב רש"י ז"ל חס' כתי', והוא מלשון בראשית רבה, שהוא כנגד המסורת, כי נמס' עליו ב' מלאי' דמלאי', וכן ביום כלות משה אמרו במדרש כלת כתי' (כמו שכתבתי שם), ונמס' עליו ל' מלא, עכ"ל. ובנדה פ' בנות כותיים, על פסוק וְהַנּוּשָׂא אותם יכבס בגדיו ורחץ את בשרו (פ' מצורע), אמרי' התם והנשא כתי' חס' וי"ו, וכתבו התוספות תימא דבמסורת הוא מל', מיהו מצינו שהמסורת חולקת על הגמ' במס' שבת, גבי בני עלי מעבירם כתיב, ובמקראות שלנו כתי' מַעֲבִירִים מל', ע"כ לשונם. >וכן הביא דבריהם מהר"ר יודא מינץ בתשובותיו סי' ח'. <ועיין מה שכתבתי שם בשמואל א' ב', ובפ' מצורע על פסוק והנושא הנ"ל. ובעל אור תורה בפ' ואתחנן השיג על דברי ר' אלייא הלוי בהקדמה החרוזית לס' מסורת המסור', וגם על מה שכתב המגי' בהקדמת מקרא גדולה, ועל פי' רש"י על התורה שהבאתי לעיל, וגם בפירושו לסוגיית הגמ' דפ' הקומץ רבה, והאריך הרבה. סוף דבר טרח גדול ליישב דברי רש"י ז"ל על התורה, עיין שם, מסכים למה שכתב בעל לקח טוב שאין צריך לקבוע על שתי המזוזות אלא מזוזה אחת, כך פרש"י, ובמנחות >פ' הקומץ רבה וילקוט פ' ואתחנן רמז תתמ"ד< תניא שומע אני וכו', עד, עד שיפרוט לך הכתוב שתי', עכ"ל. אמנם בפ' סוגיית הגמ' לע"ד דברי פי חכם חן, שלא כפי' רש"י ז"ל. וראה גדולה מצאתי לפירושו מלשון ספרי ופסיקתא פ' ואתחנן, עיין עליו. אבל מה שהשיג לר' אלייא הלוי אינה השגה, שמה שכתב בהקדמה החרוזית הוא לפי דרך רש"י בפ' החומש, והמחבר עצמו כתב בדבור חמישי שלפי המסרה הוא מלא. אח"כ מצאתי במרדכי להלכות קטנות גירס' אח' >ר'ת בסוגיית הגמ' וזל"ש, מ"ט דר"מ, מזוזת כתי', ומ"ט דרבנן, מזוזות כתי', ע"כ. אולי זאת היתה גירס' רש"י ז"ל בגמ', ומה שכתב על התורה שאין צריך אלא אחת, היינו פצים אחד, ודעתו לפסוק כר"מ כמו שפסק ג"כ הרא"ש ז"ל. <עו' >כתב המרדכי שהתוספות האריכו הרבה בגירסת הספרים, ונרא' לר"י עיקר כמו שמצינו בגייל מבורגוניא, דפ' שמע כתי' **מזוזות**, ופ' והיה אם שמע מזוזות, ע"כ. וכן מצאתים בהעתק הללי, וכן דעת הרי"ף, והרמב"ם, וסמ"ג, וטור, ורבי' ישעיה הראשון, וריא"ז, וס' התרומה, ואבן ירחי, והרמ"ה, והמאירי ז"ל. וכן מעידות כל מסורות הדפוס וכתובי יד בפ' זו, ופ' ואתחנן. ומה שנדרש במדרש רות הנעלם, מזוזת כתי', מאותיותיו משמע מות זז וכו', אינו הפך כוונתנו, כי גם אם כתו' מזוזות, הדרשה תדרש, וניחא טפי דלית וי"ו מפסיק בין זז. [המזוזת].

מינכן 212, 128ב

חומש רגנשבורג, דף 131א: מזזת

שאל/שואל מעמד

פרשת עקב: ועתה ישראל מה יי אלהיך שאל מעמך כי אם ליראה את יי אלהיך ללקת בכל דרכיו ולאהבה אותו ולעבד את יי אלהיך בכל לבבך ובכל נפשך:

מנחת שי: ועתה ישראל מה ה' אלקיך שאל מעמך: כתב בעל הטורים שיש בפסוק ק' אותיות כנגד מאה ברכות, וכן בעירור ערך מאה. גם הרב אבן הירחי בספר המנהיג כתב בשם רבי' יעקב מ"כ כי

מצא במסורת פסוק זה כוליה בר מאה אתין ושואל מלא, ע"כ. >וכן כתב הרמ"ב בפ"י ספר יצירה (דף כ"ג), שכן כתב המקובל הרב ר' י"ט ז"ל בספר הנקרא כתם פז בשם הרב ר' אליהו המקובל, דמלת שואל מלא וחשבון מאה יש בפסו' זה, עכ"ל. <אמנם בספרי' שלנו חס'. וכ"כ הרמ"ה ז"ל, שאל מעמך חס', ודכות' ושאל אוב וידעני. וכ"כ הרב רבינו בחי' בספר כד הקמח אות בי"ת ברכה, זל"ש, ועוד תמצא בפסוק צ"ט אותיות, ועם תוספת א' שאמרו ז"ל אל תיקרי מה אלא מאה, יעלו מאה. >עוד ראיתי מי שרצה להוסיף וי"ו על מלת לָלֶכֶת שבפסוק כדי להשלים המנין, וכתב שכן הוא בספ' ר' יוסף טוב עלם, ואין לסמוך על זה כלל ועיקר. <[שאל].

Harley MS 5709, א210

הספרייה הלורנציאנית, פירנצה, איטליה Ms. Plut.III.04, עמ' 61

ללכת/וללכת בכל דרכיו

שם: ועתה ישראל מה יי אלהיך שאל מעמך כי אם ליראה את יי אלהיך ללכת בכל דרכיו ולא הבה אתו ולעבד את יי אלהיך בכל לבבך ובכל נפשך:

במנחת שי: >עוד ראיתי מי שרצה להוסיף וי"ו על מלת ללכת שבפסוק כדי להשלים המנין, וכתב שכן הוא בספ' ר' יוסף טוב עלם, ואין לסמוך על זה כלל ועיקר.

קניקוט א' עמודים 72, 387 בשם ספריות הבודליאנה, אוניברסיטת אוקספורד, אוקספורד, אנגליה Ms. Opp. Add. Qu. 47, וכן ספריות הבודליאנה, אוניברסיטת אוקספורד, אוקספורד, אנגליה Ms. Kennicott 10: וללכת

ברדפם אחריהם

שם: ואשר עשה לחיל מצרים לסוסיו ולרכבו אשר הציף את מי ים סוף על פניהם ברדפם אחריהם ויאבדם יי עד היום הזה:

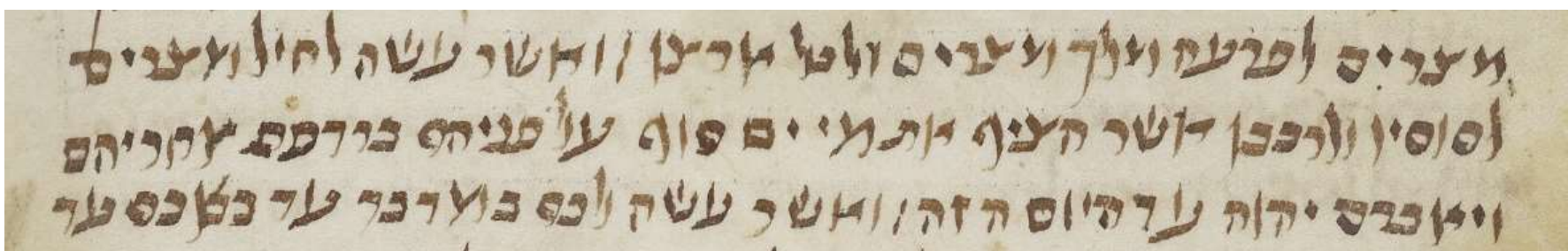
חזקוני שם: ואשר עשה לחיל מצרים, אשר הציף את מי ים סוף על פניהם ברדפם אחריהם ברדוף המים אחרי המצרים, והיינו דכתיב נערמו מים שתרגם אונקלוס חכימו מיא שחכמו והערימו לעשות רצון בוראם לרדוף אחרי המצרים. שם פרשת בשלח: נערמו מים. אונקלוס תרגם חכימו מיא. פי' חכמו לנער מצרים, והיינו דכתיב בפרשת עקב אשר הציף את מי ים סוף על פניהם ברדפם אחריהם, פי' ברדוף המים אחרי המצרים.

מוצאו אולי הינו ברבינו אפרים¹¹³: נערמו מים. כלומר, גדלו וגבהו ועלו על המיצר, וזהו שכתוב אשר הציף את מי ים סוף על פניהם ברדפם אחריהם, פירוש, ברדוף המים אחרי המצרים.

מ"מ, במנחת שי: ברדפם אַחֲרֵיהֶם: מה מאד יש להפלא מהחזקוני שכתב אחריהם, ופירש ברדוף המים אחרי המצריים, והיינו דכתי' נערמו מים, ותרגם אנקלוס חכימו מיא, שחכמו והערימו לעשות רצון בוראם לרדוף אחרי המצריים, עכ"ל. וכן בתיקון ס"ת ישן מצאתי גמגום זה, וגם במקרא גדולה כתי' בהגהה צ"ע לרז"ל אחריהם, ע"כ. ועד הנה לא ראיתי שום מדרש מפורש מזה, אולי סמכו על הא דאיתא במדרש המכילתא פ' בשלח על פסוק ומצרים נס' לקראתו מלמד שבכל מקו' שהיה מצרי נס היה הים רץ כנגדו. וכן אמרו במדרש הובא בילקוט פ' הנ"ל רמז רל"ה. וכ"כ רד"ק ביהושע סי' כ"ד על פסוק וישם מאפל ביניכם ובין המצרים ויבא עליו את הים ויכסהו, זל"ש, ובדרש על כל יחיד ויחיד שבהם אמר, שאם היה א' שלא היה רוצה להכנס לים היה הגל טורדו לים, ע"כ. ובודאי דאי מהא לא איריא. [אחריכם].

אולם, בכ"י שבספריית אוניברסיטת פרינסטון, פרינסטון, ניו ג'רזי, ארצות הברית Ms. 136¹¹⁴. תורה, הפטרות ומגלות: עם ניקוד וטעמים, מסורה קטנה וגדולה, ה'ע"ג (1313), סגנון כתיבה הוא אשכנזית, שנכתב בשנת ה'ע"ג, על ידי הסופר שלמה בן נריה, לה"ר יקר ב"ר שמשון. נסרק ממש עכשיו בפעם הראשונה, לאור בקשת ר"ז קנופלט שליט"א. שם מצא בדף 458 בגיליון הכתיב אחריכם: כן מצ' ברוב ספר', אך ה"ר שמש' עשה בכל מלאכתו¹¹⁵ אחריהם אחר לש' המדרש, והכי פירו', שהמים רדפו אחרי המצרים במצרים, כמ' שני' כי יי' נלחם לכם במצרים: יש לציין עוד מסורת אבות¹¹⁶, אור ישראל¹¹⁷.

ספריות הבודליאנה, אוניברסיטת אוקספורד, אוקספורד, אנגליה Ms. Marsh 635, 139ב

¹¹³ פי' רבינו אפרים – גד, תוספות שלם, חומש אוצר ראשונים.

¹¹⁴

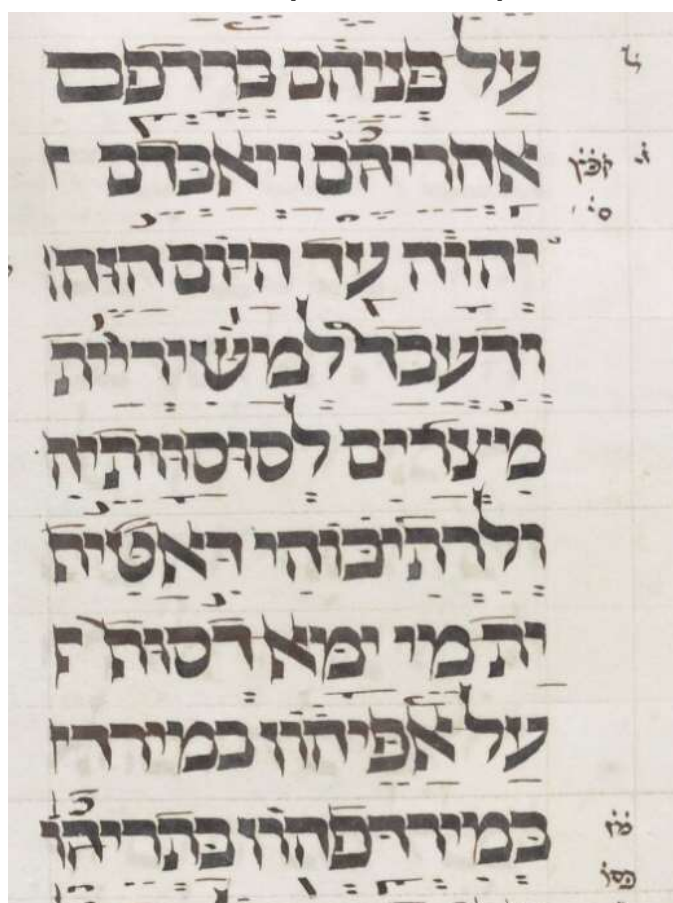
¹¹⁴ <https://www.google.com/url?q=https%3A%2F%2Fcatalog.princeton.edu%2Fcatalog%2F3511534&sa=D&sntz=1&usg=AFQjCNFyqJ7OW5xwgAeQESwsHjIPyl8wpg>

¹¹⁵ המשמעות לא ברורה לגמרי.

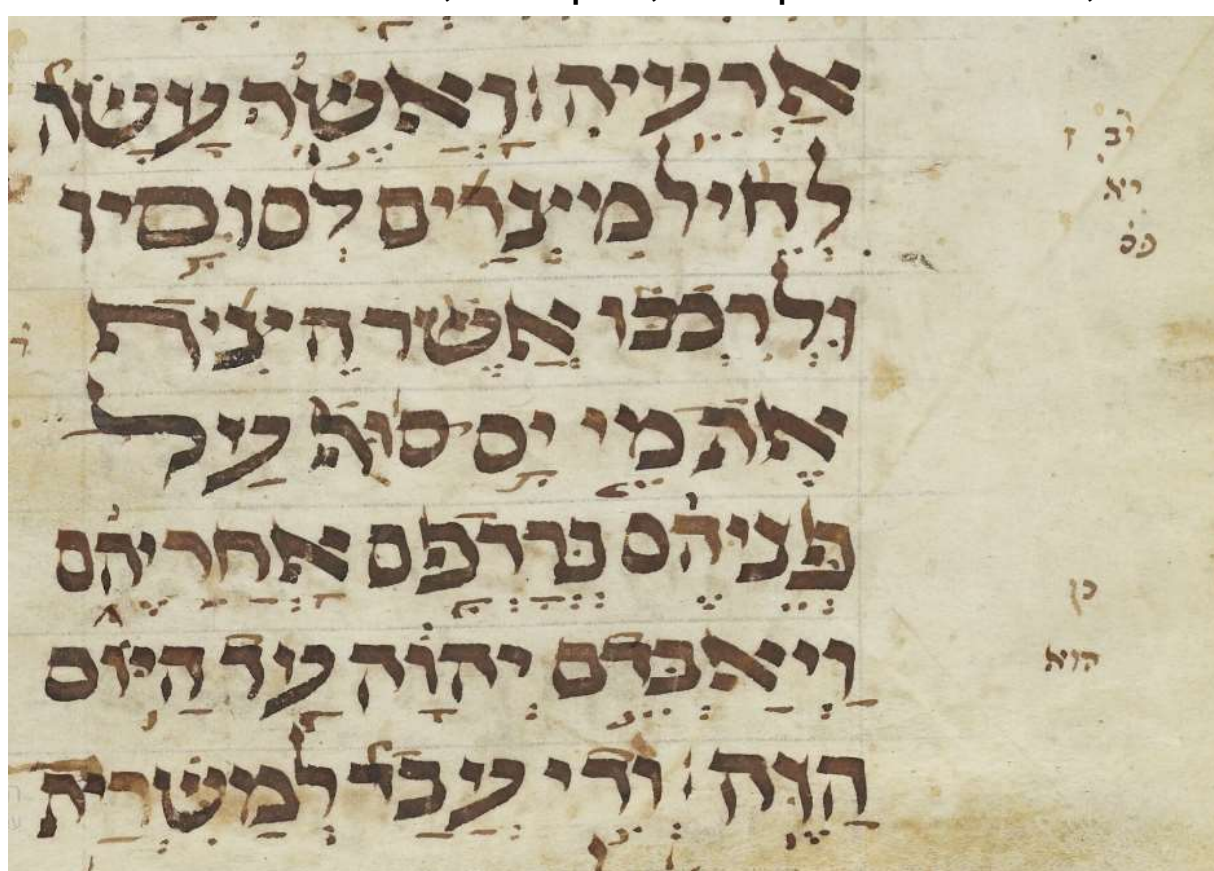
¹¹⁶ עמוד 2.

¹¹⁷ נ"ה עמוד רכ"א.

ספריות הבודליאנה, אוניברסיטת אוקספורד, אוקספורד, אנגליה Ms. Bodl. Or. 803, 179א

ספריות הבודליאנה, אוניברסיטת אוקספורד, אוקספורד, אנגליה Ms. Marshall Or. 1, 211ב

שמואל

ממערות/ממערכות פלשתים

שמואל א' פרק י"ז פסוק כ"ג: וְהָיָא מְדַבֵּר עִמָּם וְהִנֵּה אִישׁ הַבְּנִים עוֹלָה גְלִיתַּת הַפְּלִשְׁתִּי שָׁמוֹ מִגֵּת מַמְעָרוֹת מִמַּעַרְכוֹת פְּלִשְׁתִּים וַיְדַבֵּר כְּדַבְּרִים הָאֵלֶּה וַיִּשְׁמַע דָּוִד:

מנחת שי: ממער*ות. ממערכות קרי. וכן נדרש בסוטה סוף פרק משוח מלחמה, כתיב ממערות וקרינן ממערכות, תני רב יוסף שהכל הערו באמו, והכי איתא במדרש רות רבתי פרשתא ב', אבל בספר הזוהר פרשת בלק דף ר"ו כתוב שם, והיינו דכתיב ממערכות פלשתים, אל תיקרי ממערכות אלא ממערות, דומה שהוא כתוב ממערכות, וכן כתב בעל מתנות כהונה במדרש רות, וכן הוא בירושלמי פרק החולץ ובאגדת שמואל פסוק כ', והדבר צריך עיון וכו'.

בסוטה¹¹⁸: **כתיב מערות, וקרינן מערכות** - תני רב יוסף: שהכל הערו באמו. בירושלמי יבמות¹¹⁹: ופליגא על דרבנן דאגדתא, דרבנן דאגדתא אומר' ויצא איש הביניים **ממערכות פלשתים**, ממאה ערלות פלשתים שהערו בה מאה ערלות פלשתים. רות רבה¹²⁰: אמר ר' יצחק, כל אותה הלילה שפירשה ערפה מחמותה נתערו בה גייס של מאה בני אדם, הדא היא /דכתיב/ והוא מדבר עמם והנה איש הביניים ממערכות, **ממעירות כתב**, ממאה ערלות שנתערו בה כל אותו הלילה. ובמדרש שמואל¹²¹: אמר רבי יצחק אותה הלילה שפירשה ערפה מחמותה, נתערבו בה [גויות] של מאה בני אדם, הדא הוא דכתיב והוא מדבר עמם והנה איש הביניים וגו' ממערכות פלשתים, ממערכות [ממעירות כתיב], ממאה ערלות פלשתים וכו'.

עלי תמר בירושלמי שם: ממערכות פלשתים ממאה ערלות פלשתים שהערו בה מאה ערלות פלשתים. הכתיב הוא "ממעירות" והקרי "ממערכות", ובהמלות "ממאה ערלות פלשתים" הוא מרמז להכתיב שביאר מלת ממעירות ממאה ערות, היינו ממאה ערלות פלשתים, וע"ז מפרש שהערו בה מאה ערלות פלשתים, וכן הוא ביפ"מ וז"ל ממאה ערלות משום דכתיב מערות פלשתים דריש ממאה ערלות. והק"ע פירש נוטריקון ממאות הערות, ואינו נראה שא"כ המלות "ממאה ערלות פלשתים" מיותרות, ועוד הרי אינו נרמז שיש גם כתיב שהוא עיקר הדרשא. והק"ע פירש כן עפ"י הבבלי סוטה מ"ב כתיב ממעירות וקרינן ממערכות, תני רב יוסף שהכל הערו באמו, אבל אין זה שיטת הירושלמי וכמו שכתבתי. שוב ראיתי במדרש רות סוף פ"ב שמפורש כן וז"ל אמר רבי יצחק כל אותה הלילה שפרשה ערפה מחמותה נתערבו בה ערות גוים של מאה בני אדם, הה"ד ממערכות פלשתים ממעירות כתיב ממאה ערלות גוים שנתערו בה כל הלילה, עכ"ל. הרי מפורש שדריש ממעירות לשון ערוה. ונראה שנשמטו מלות בירושלמי, וצ"ל כמ"ש ברות רבה ובמדרש שמואל, ממערכות פלשתים "ממעירות" כתיב ממאה ערלות פלשתים וכו', ועיין במנחת שי בשמואל שם וכו'.

ברם, אף בתוספות שם סוטה הובא לשון הירושלמי כפי שהוא לפנינו. לענ"ד מקום יש לומר שדורש ממערכות כמו ממאה ערכות, כשערכות תתחלף בערלות מפני א"ב של א"ת ב"ש. עכ"פ, בכ"י אשכנזי מצאנו הכתיב ממערכות פלשתים.

ממערכות פלשתים - וינה 15 54ב

¹¹⁸ מ"ב, ב'.

¹¹⁹ פרק ד' הלכה ב'.

¹²⁰ פרשה ב'.

¹²¹ פרשה כ' סימן ד'.

להברות/להכרות את דוד

שמואל ב' פרק ג' פסוק ל"ה: וַיָּבֹא כָל־הָעָם לְהַבְרֹת אֶת־דָּוִד לֶחֶם בַּעֲוֹד הַיּוֹם וַיֵּשְׁבַע דָּוִד לֵאמֹר כֹּה יַעֲשֶׂה־לִּי אֱלֹהִים וְכֹה יִסְיֶף כִּי אִם־ לִפְנֵי בֹא־הַשֶּׁמֶשׁ אֶטְעַם־לֶחֶם אֹךְ כָּל־מְאֻמָּה:

רד"ק - שמואל: להברות את דוד לחם - רבות' ז"ל אמרו כתיב להכרות בכ"ף וקרינן להברות בבי"ת, בתחלה להכרותו, ולבסוף להברותו, וכן כתב ר' מנחם בן סרוק, כי הכתוב להכרות, וכן כתב רבי יהודה חיוג, וכן כתב אדוני אבי ז"ל, ואנחנו לא מצאנוהו בשום ספר מדוייק אשר ראינו, וכן כתב רבי יונה, כי לא ראה אותו כתוב כך להכרות לא בספרי' ולא במסורת וכו' מהרש"א חידושי אגדות: בשום ספר לא מצינן כתוב [להכרות] בכ"ף, ועיין ברד"ק: גליון הש"ס - שבת¹²²: ובדף כ' ע"א כתי' [להכרות] וקרי להברו', ובספרים שלנו גם הכתיב להברות.

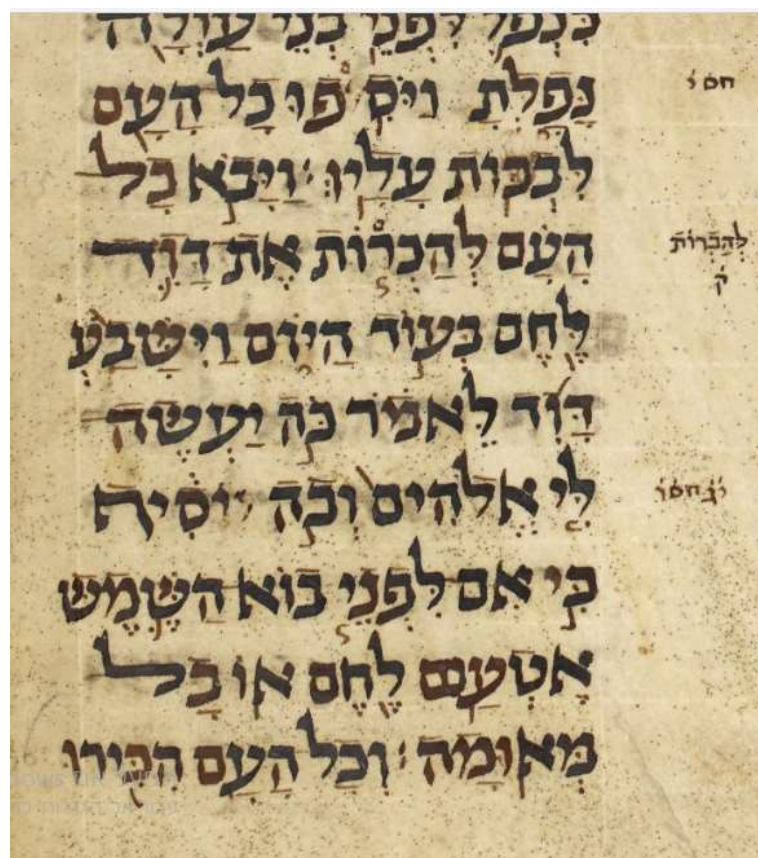
מנחת שי: להברות את דוד. בדפוס ישן, כתיב להכרות בכ"ף וקרי להברות בבי"ת, וכן בסנהדרין פרק כהן גדול, דרש רבא, מאי דכתיב ויבא כל העם להברות את דוד, כתיב להכרות בכ"ף וקרינן להברות בבית, בתחלה להכרותו ולבסוף להברותו, שידעו בבירור שלא מאת דוד נהרג אבנר, עכ"ל. וכן כתבו מנחם בן סרוק ור' יהודה חיוג ור' יוסף קמחי, כי הכתיב בכ"ף. אכן בספרים אחרים שלפנינו כתוב בבית, ואין כאן קרי וכתיב כלל, וכן העידו רד"ק ורבינו יונה המדקדק, שלא מצאו כתוב בכ"ף בשום ספר מדוייק ולא במסורת, ובעל כלי יקר כתב לפי דרכו שגם חז"ל לא היה להם כתיב וקרי רק להברות בבי"ת, יעויין שם:

בסנהדרין¹²³: דרש רבא: מאי דכתיב ויבא כל העם להברות את דוד, כתיב להכרות וקרינן להברות, בתחלה - להכרותו, ולבסוף - להברותו.

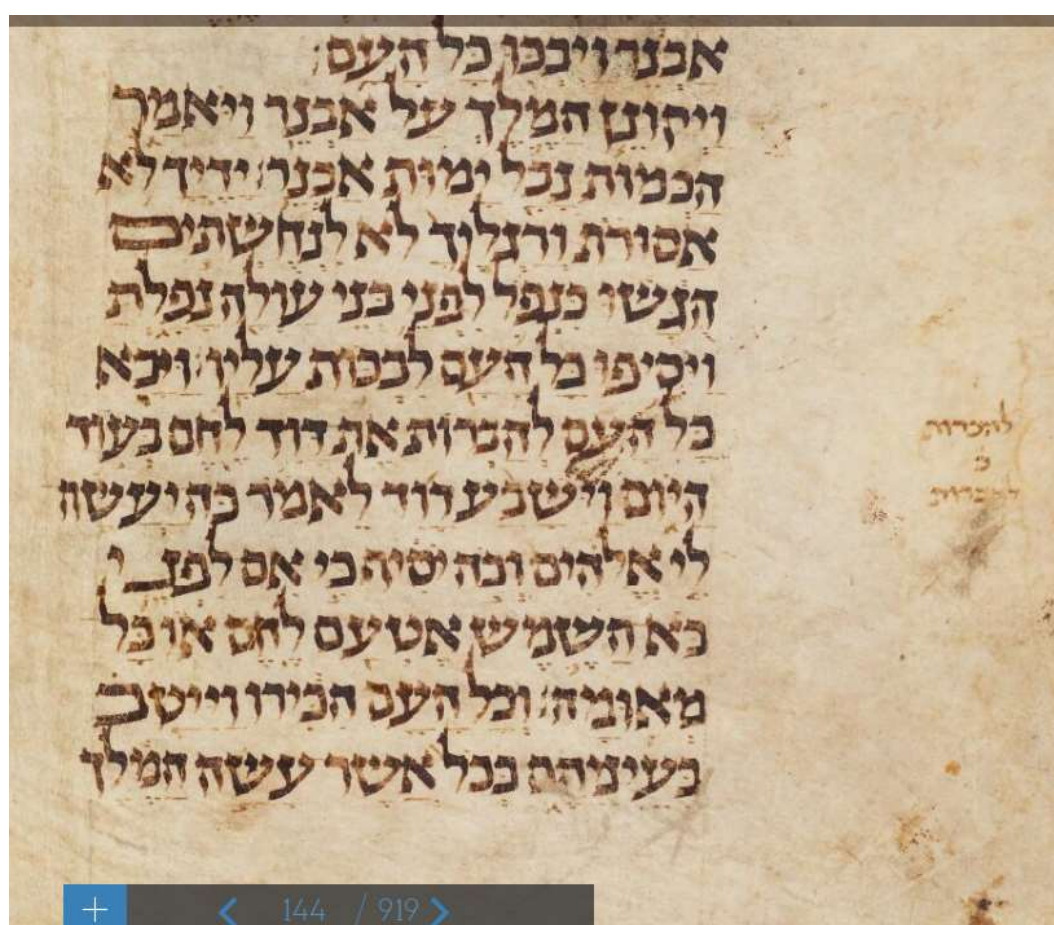
להכרות את דוד – לונדון 21161 10ב

¹²² נ"ה, ב'.

¹²³ כ', א'.

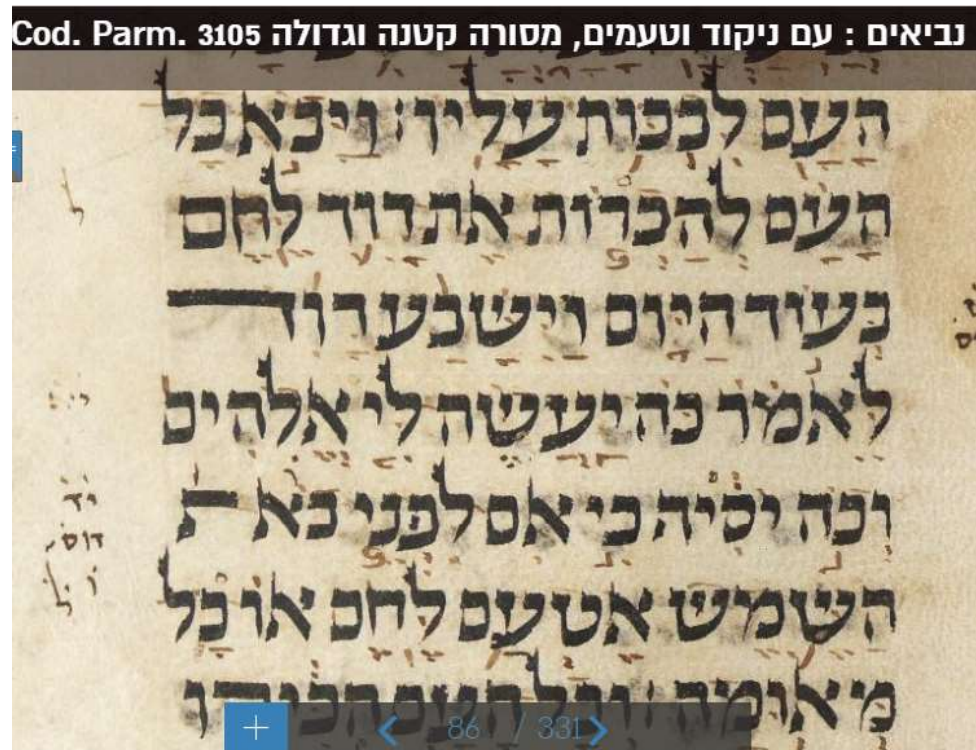

להכרות את דוד – וינה 15 69ב

להכרות¹²⁴ את דוד – פרמה 3105 עמ' 81

¹²⁴ אות משונה היא שם, שונה הן מב' והן מתבנית אות כ' בבליטת אחוריה, למעיין עליהם בכ"י ההוא, אשר אפשר שמשקפת תיקון הגהה, ונכתב בתחילה להכרות, ואח"כ תוקן להברות, ועכ"פ מוכיחה על מציאות כתיב של להכרות.

מלכים

ולקחתי מאתו מאומה/מומה

מלכים ב' פרק ה' פסוק כ': וַיֹּאמֶר גִּיחֲזִי נַעֲרָא אֵלִישָׁע אִישׁ־הָאֱלֹהִים הִנֵּהוּ חָשָׁךְ אֲדֹנִי אֶת־נַעֲמָן הָאֲרָמִי הַזֶּה מִקַּחַת מִיָּדוֹ אֶת אֲשֶׁר־הֵבִיא חֵיָּי כִּי־אִם־רָצֹתִי אֲחֲלוּ וּלְקַחְתִּי מֵאֲתוֹ מְאוֹמָה:

וברש"י: מומה (בנוסחנו: מאומה) - חסר אל"ף, לפי שהיתה לקיחה זו למום. ר' יוסף קרא: מומה - כתיב חסר אל"ף, לפי שהיתה לו לקיחה זו למום.

מנחת שי: **ולקחתי מאתו מאומה**. במקרא גדולה כתוב **מומה** חסר אל"ף, והוא כפירוש רש"י ז"ל שכתב, מומה חסר אל"ף, לפי שהיתה לקיחה זו למום, עכ"ל. ובכל הספרים שבאו לידי כתוב מאומה בא"לף. גם ר' אליהו המדקדק בהגהת שרשים שרש מאם הביא לשון רש"י, ואח"כ אמר ואני לא מצאתי כן בכל הספרים, וגם אינו במנין מלות דלא מפקין אל"ף כמו שאתך ודומיהן, ע"כ דבריו.

ואע"פי שאין ראיה מוכחת לדברי רש"י ז"ל, סמך לדבריו מצאתי ממדרש תנחומא, וזה תוארו, חי' ה' כי אם רצתי אחריו ולקחתי מידו מאומה, אמר הק"ב, אני אמרתי שלא יהא לך משלו מאומה, ואתה חזרת ולקחת ממנו מאומה, חייך מומו אתה נוטל, שנאמר וצרעת נעמן תדבק בך. עוד מצאתי בויקרא רבה סדר מצורע פרק י"ז על עשרה [דברים] נגעים באים וכו' עד ועל חילול ה' מגיחזי, ויאמר גיחזי נער אלישע וגו' מהו מאומה, מן מומא דאית ביה, פי' בנעמן, ומנין שלקה בצרעת, שנאמר וצרעת נעמן תדבק בך. ומאמר זה איתא נמי במדרש רבה פרשת נשא פ"ז בלישנא יתירא, והכי איתמר התם, ועל המחלל שם שמים, זה גיחזי שרץ אחר נעמן ליטול ממנו ממון, שנאמר וירדף גיחזי אחר נעמן וגו', אלישע קידש שמו של הק"ב שלא רצה ליטול מנעמן כלום, וגיחזי רדף אחריו ונשבע לו לשקר ששלח אצלו שישלח לו ממון, נמצא זה מחלל ש"ש, מה שקידש אלישע. אמר לו הב"ה לגיחזי, רשע, אתה אמרת חי' ה' כי אם רצתי אחריו ולקחתי מאתו מאומה, נשבעת בשמי כדי לחללו, חייך מאומה אמרת ומומו אתה נוטל, וצרעת נעמן תדבק בך, ע"כ. ומתוך כל מאמרים אלו גמרתי אומר שבספרו של רש"י היה כתוב מומה וקרי מאומה, וסברתו היא שגם חכמינו ז"ל דרשוהו כן, וכן ראיתי לבעל כלי יקר שכתב, נראה כי פשוט הוא שהם ז"ל דרשו קרי וכתוב, דקרינן מאומה וכתוב מומה לשון מום, ע"כ.

אך לפי דעתי, אין זה מוכרח בדברי רבותינו ז"ל, אדרבה, נוכל לקיים גירסתם בספרים [כספרים] שלנו, אבל דרשו מאומה לשון מום, כמו שדרשו ג"כ בב"ר פ' נ"ו על פסוק אל תעש לו [מאומה], אל

תעש לו מומה, ובויקרא רבה פ' ל"ד בענין הצדקה, א"ל הק"בה, לא דייך שלא נתת לו משלך מאומה, אלא במה שנתת לי אתה מכניס לו עין רעה, לפיכך והוליד בן ואין בידו מאומה, מן כל מה דהוה ליה לא ישבוק לבריה, ונסיב מומא לנפשיה, ויש להם ז"ל על מה שיסמוכו, מתרי קראי דכתיבי' **מאום** למערבאי וקרי' ומיתפרשן מום, ואלו הן, ואחר עיני הלך לבי ובכפי דבק **מאום** (איוב ל"א), וחברו ילדים אשר אין בהם כל **מאום** בריש דניאל, ואינון מן מ"ח מלין דנסבין אל"ף באמצעות תיבותא ולא קריין, וסימנהון במסרה רבתא, ובחילופי המקרא שבין מערבאי למדנחאי כתוב באותו של איוב דלמדנחאי מאומה [מאום] כתיב מום ק'.

אחר כל אלה הדברים, מצאתי סיוע לרש"י מהירושלמי דפרק חלק, דאמרינן התם אתא גיחזי ואמר חי ה' כי אם רצתי אחריו ולקחתי מאתו מאומה, מומה כתיב, ע"כ, אך בעל יפה מראה כתב מומה כתיב, לא מצאתי כן בשום ספר, ונראה שהוא כמו קרי ביה מומה, דמשום דק"ל שלא מצינו לשון מאומה על מציאות דבר, אלא על העדרו, לא תתן לי מאומה. ולא ידע אתו מאומה. כי לא מצאתם בידי מאומה. להכי קאמר דה"ל כאילו כתיב מומה, שרמז שיקח מומו, דהיינו הצרעת: עכ"ל.

אבות דרבי נתן¹²⁵: גחזי נתנבא ולא ידע מה נתנבא שנאמר ויאמר גחזי נער אלישע איש האלהים [וגו'] ולקחתי ממנו מאומה - מומה דהוה ביה, נתנבא שהוא עתיד ללבוש הצרעת: מדרש אגדה לפרשת וירא. תלמוד הירושלמי מס' סנהדרין¹²⁶: אתא גיחזי ואמר חי יי' כי אם רצתי אחריו **ולקחתי מאתו מאומה - מומה כתיב**. ויקרא רבה פרשת מצורע¹²⁷: גופה. על עשרה דברים נגעים באים וכו' ועל חילול השם מגיחזי, ויאמר גיחזי נער אלישע איש האלהים וכו' מהו מאומה, מן מומה דהוה ביה. ומנ' שלקה בצרעת, שנ' וצרעת נעמן תדבק בו.

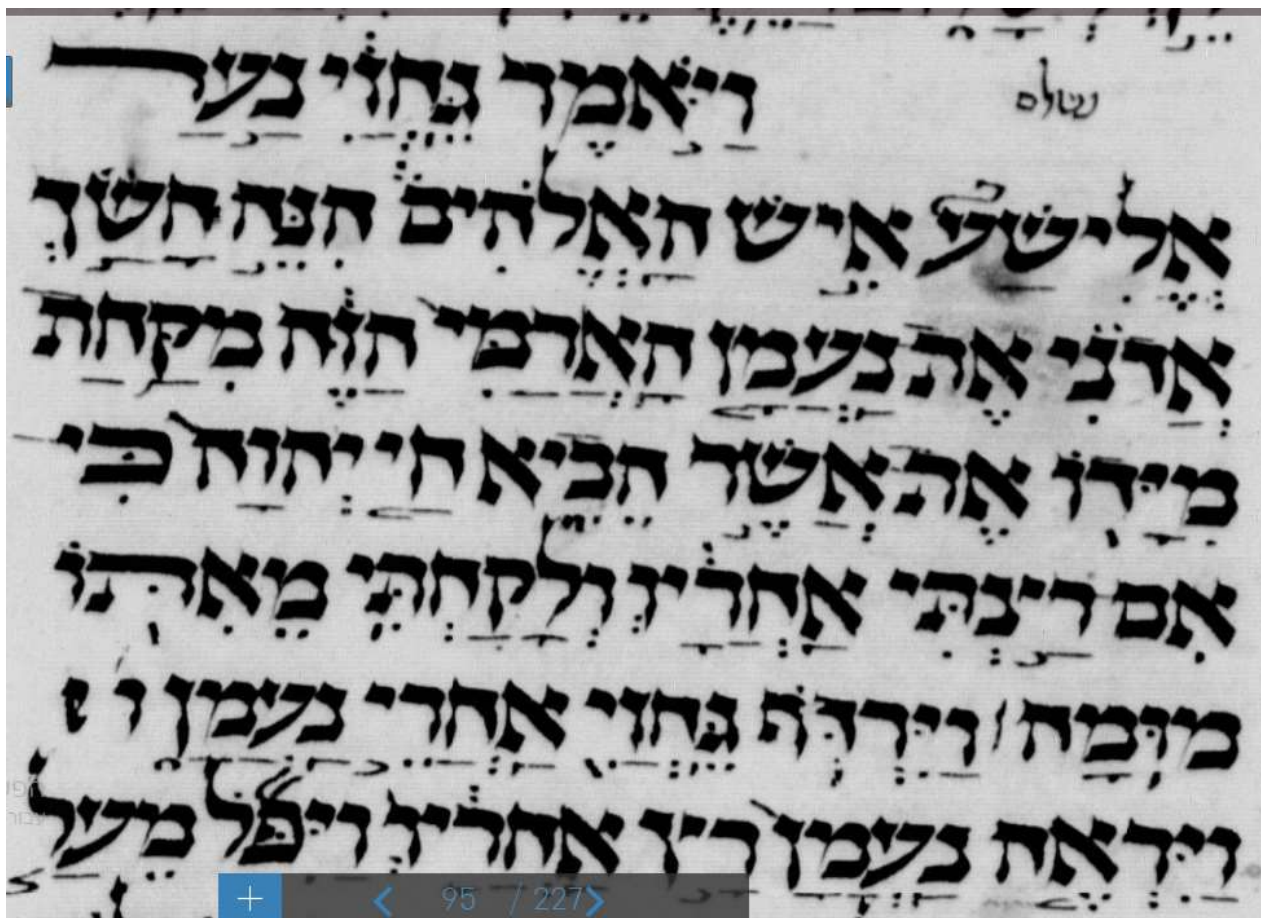
בס' עלי תמר בירושלמי שם: ולקחתי מאתו מאומה מומה כתיב. ביפ"מ, **לא מצאתי כן בשום ספר**. ונראה שהוא כמו קרי ביה מומה וכו' ברם ברש"י מלכים שם, מאומה חסר אל"ף, לפי שהיתה לקיחה זו לו למום. ובספר מתת י - ה בפרשת נשא, **אף שבכל הספרים שבאו לידי המנחת שי גם הכתיב הוא מאומה באל"ף, וכן רא"ב בהגהת השרשים והיפ"מ כתבו שלא מצאו כן בשום ספר, הנה נמצא כן בתנ"ך כת"י וכו' עיין שם**.

ולקחתי מאתו מומה - המבורג 3 עמ' 95

¹²⁵ נוסחא ב' פרק מ"ג.

¹²⁶ פרק י' הלכה ב'.

¹²⁷ פרשה י"ז.

ולקחתי מאתו מומה - לונדון 21161 ב78¹²⁸

ירמיהו

את החתום /ואת/ המצוה

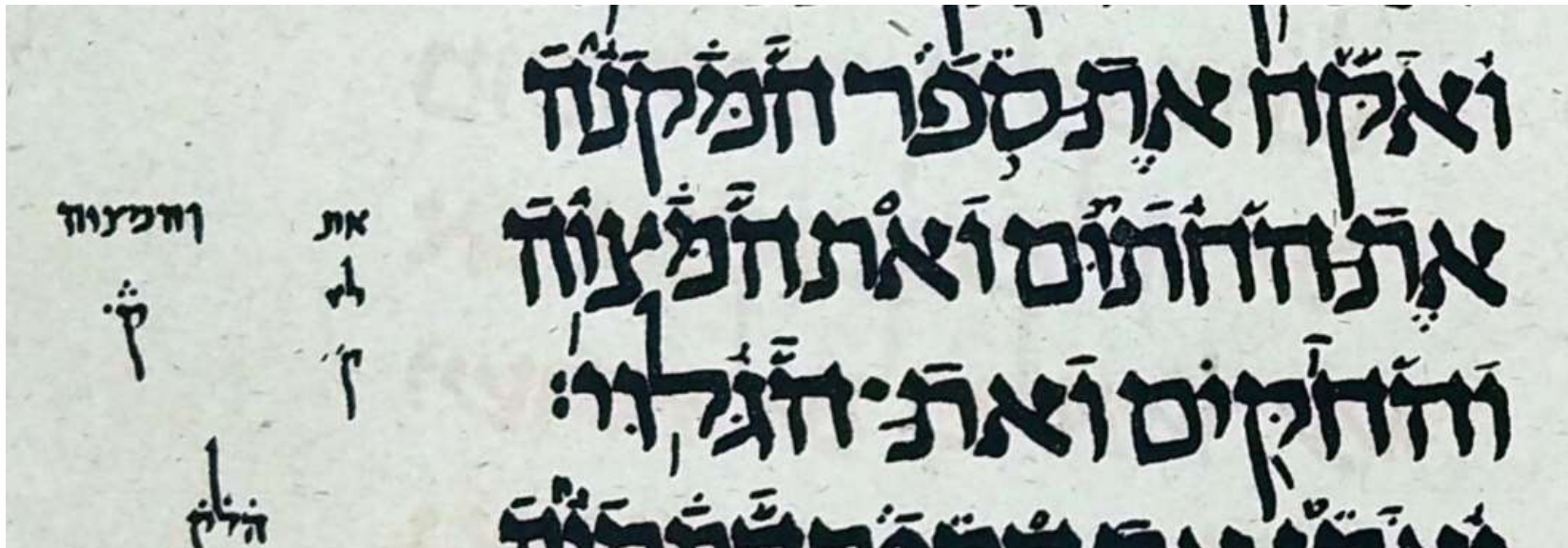
ירמיהו פרק ל"ב פסוק י"א: וְאָקַח אֶת סֵפֶר הַמִּקְנָה אֶת הַחֲתוּם הַמְצוּה וְהַחֲקִים וְאֶת הַגְּלוּי:

מנחת שי: את החתום המצוה - בנדרים פ' אין בין המודר חשיב את דהמצוה עם מילין דכתיבין ולא קריין, והר"ן ז"ל כתב את דהמצוה בס' ואתחנן, כך מצאתי כתוב, ולא נמצא בספרים שלנו, עכ"ל. ובהקדמת מק"ג כתוב דרש"י ז"ל פ"י את דהמצוה כתיב בירמיה, ע"כ, ולפי דעתי הוא זה, דמלת את נראית מיותרת. אחר כך מצאתי בחילופי מערבאי ומדינחאי, דלמערבאי את החתום המצוה והחקים,

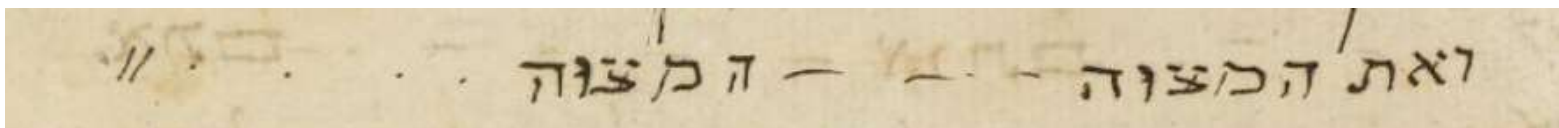
¹²⁸ גם בכ"י פרמה 3105 עמוד 137 כיו"ב.

למדינחאי את החתום ואת המצוה, אולי זאת היתה כוונת וגירסת רש"י ז"ל, וצריך להגיה בפירוש ואת המצוה כגירסת מקצת ספרים, עוד כתב הר"ן שם דמסרה חשיב כל הני וטפי עליהו אחריני במסורת רות, מיהו לא חשיב את דהמצוה אלא את דהנפש דכתיב בירמיה גבי צדקיהו חי ה' את אשר עשה לנו את הנפש הזאת:

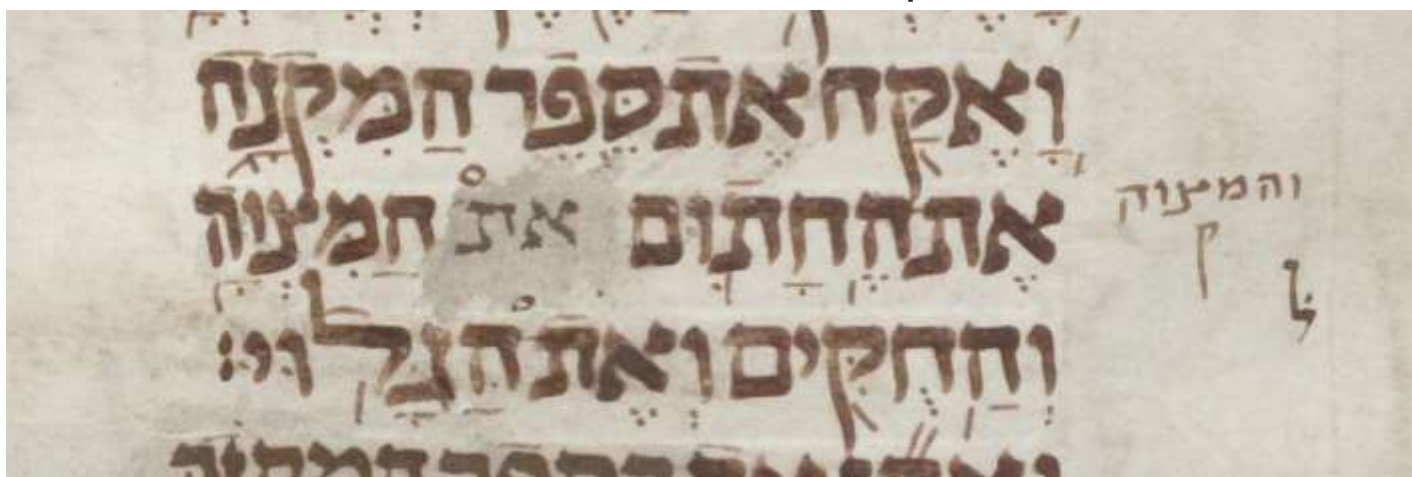
הספרייה הלאומית של רוסיה, סנקט פטרבורג, רוסיה Ms. EVR I B 3, עמוד 184

שנוי נוסח בתנ"ך בכ"י מטורינו, ספריית פלטינה, פרמה, איטליה Cod. Parm. 2874, עמוד 109

ברלין 1213 - ארפורט 3, א250

ישעיהו

כי מי/כימי נח זאת לי

ישעיהו פרק נ"ד פסוק ט': **כִּי־מִי נַח זֹאת לִי אֲשֶׁר נִשְׁבַּעְתִּי מֵעַבְר מִי־נַח עוֹד עַל־הָאָרֶץ כֵּן נִשְׁבַּעְתִּי מִקְצָף עָלֶיךָ וּמִגָּעַר־בָּךְ:**

לפנינו התיבות "כי מי נח" חלוקות, ר"ל המים של נח, אך בחז"ל ניכר שלפניהם מחוברות: כימי נח = כמו בימים של נח, עיין לדוגמא בסנהדרין¹²⁹: אמר רב יהודה אמר שמואל: ימות המשיח - כמיום שנברא העולם ועד עכשיו, שנאמר כימי השמים על הארץ. רב נחמן בר יצחק אמר: **כימי נח עד עכשיו, שנאמר כי מי נח זאת לי** אשר נשבעתי. גם בספרא - שמיני¹³⁰: רבי אומר **כימי עולם - כימי נח** ויקרא רבה - פרשת צו¹³¹: ר' אמ' **כימי עולם, כימי נח, הה"ד כימי נח זאת לי**. איכה רבה¹³².

ועוד מצאנו בפרקי דרבי אליעזר¹³³: מה עשה הב"ה פשט יד ימינו ונשבע לנח שלא להעביר מי המבול על הארץ, שנ' **כי מי נח זאת לי** אשר נשבעתי מעבור מי נח, ונתן אות בקשת או ברית שבועה בינו לבין העם, שנ' את קשתי נתתי בענן, וכן התקינו חכמים שיהיה [שיהא מזכירין] שבועת נח [על

¹²⁹ צ"ט, א'.

¹³⁰ מכילתא דמילואים אות ל"א.

¹³¹ פרשה ז'.

¹³² פרשה ה'.

¹³³ <https://maagarim.hebrew->

כ"ג.

פרק

"חורב"

academy.org.il/Pages/PMMain.aspx?mishibbur=640000&mm15=000000023110%2000 עיין חורב ט' עמ'

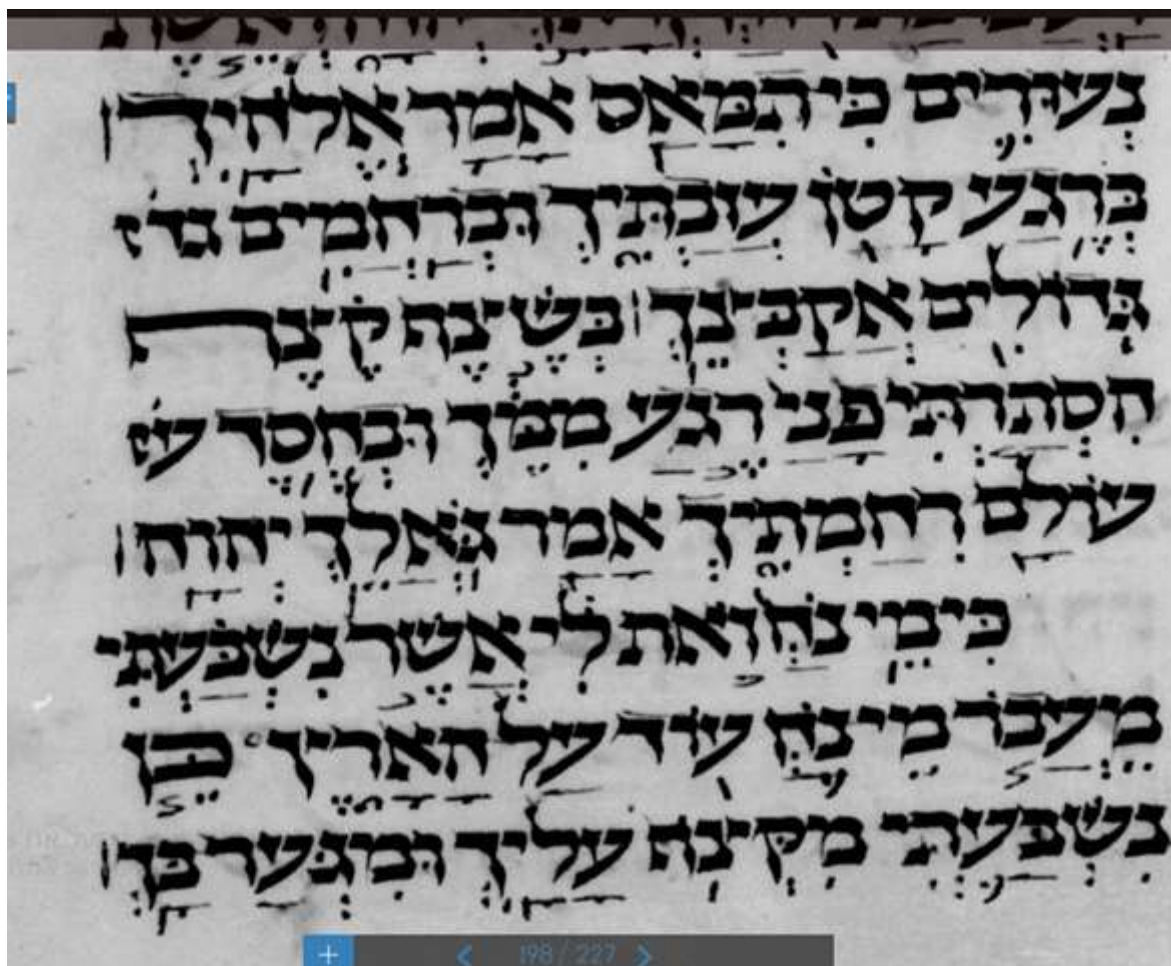
154.

הארץ] בכל יום ויום, שנ' למען ירבו ימיכם וימי בניכם וכו' [על האדמה אשר נשבע יי' לאבותיכם לתת להם **כימי השמים על-הארץ**]: לכאורה הכוונה היא אשר כימי השמים על הארץ, ע"ד כימי נח זאת לי, כימי – כימי.

רד"ק¹³⁴: כי מי נח - יש מחלוקת בספרים במלה הזאת: ברוב הספרים הם שתי מלות, ופירוש מי נח: מי המבול, וסמכם לנח, לפי שבאו בימיו ונצל מהם; ויש ספרים שהיא מילה אחת, כמו "כימי נידת", וכן תרגם יונתן: "כיומי נח"; מכל מקום העניין אחד; אמר: כמו דבר מי המבול שהיו בימי נח וכו'.

אמנם נמצא בספרים אשכנזיים, בכ"י המבורג 3 עמ' 198¹³⁵, אף בלייפציג 1 דף 188ב: כימי נח.

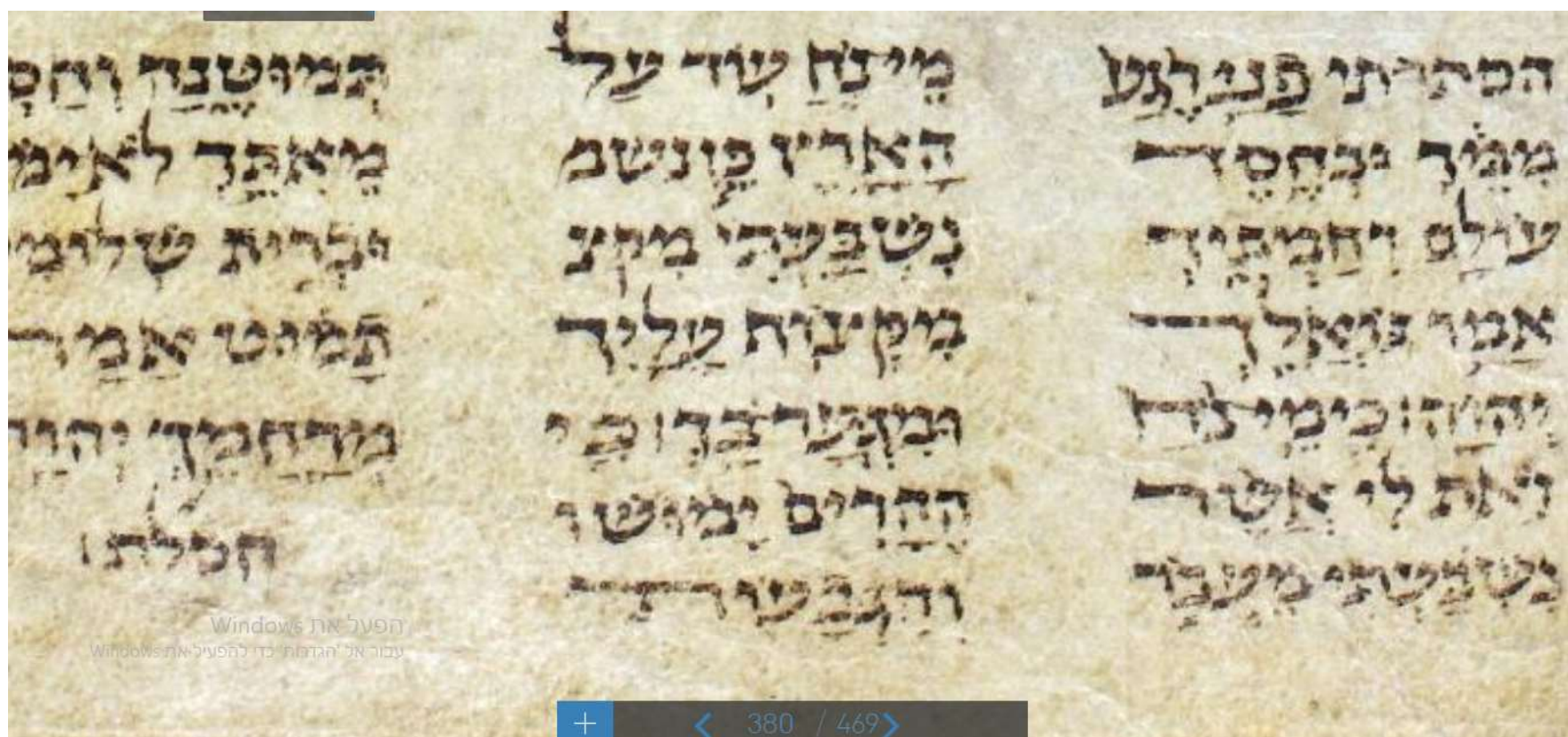
כימי נח - המבורג 3

כימי נח – לייפציג 1

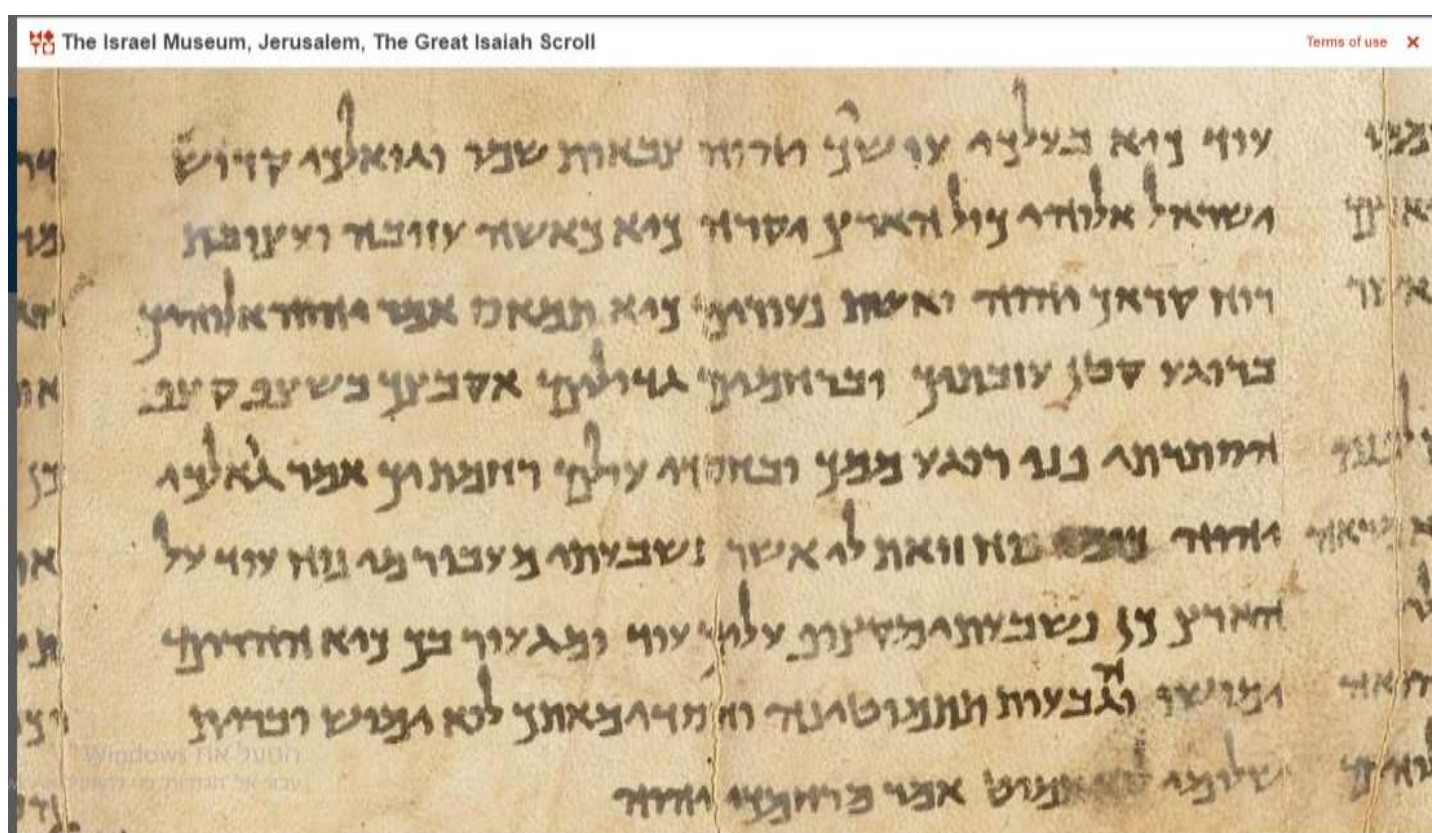
¹³⁴ דרשות ר"י אבן שועיב - פרשת תולדות נח: והראשון [ר"ל להוציא מהשני שבסיפא - מעבר מי נח] כי מי נח יש שקורין אותו שתי מלות כי מי נח, ויש ספרים שהוא מלה אחת, כמו כימי נדת דותה, כלומר כיומי דנח. אברבנאל לישעיהו: ואמנם אומרו אחר זה כי מי נח זאת לי, נמצא בספרים הקדומים חלוק במלה הזאת, כי יש ספרים שהיא כתובה מלה אחת כימי, וכן תרגמו יונתן, וכן דרשוהו בפרק חלק מלשון ימים, ויש ספרים שהם שתי מלות כי מי, שהוא מלשון מים, ויש לפרש שתי הנוסחאות וכו' וברי"ד, כלי פז, מכלל יופי.

¹³⁵ מן האפשר שהנקדן נחלק כאן נגד הסופר, כי קרבת "כי" אל "מי" מוכיחה היותם אחת, ואילו הקו ביניהם מוכיחה על הפרדותם.

מגילות מדבר יהודה

כימי נוח זואת לי¹³⁶ - מגילת ישעיהו¹³⁷, מלפני כ-2150 שנה, (התקופה החשמונאית)

מגילת ישעיהו השלמה (QIsaa1) היא אחת משבע המגילות הראשונות שהתגלו בשנת 1947. מגילה זו היא הארוכה ביותר (734 סמ') והשמורה ביותר מכל מגילות התנ"ך, והיא היחידה ששרדה כמעט בשלמותה. 54 עמודותיה של המגילה מכילות את כל 66 הפרקים של הגרסה העברית של ספר ישעיהו. המגילה היא מן העתיקות בכל מגילות מדבר יהודה, היא מתוארכת לסביבות 125 לפנה"ס, והיא עתיקה באלף שנים מכתבי היד העתיקים ביותר של התנ"ך שהיו ידועים לנו לפני גילוי המגילות. ככלל נוסח המגילה קרוב לנוסח המסורה כפי שהתגבש בימי הביניים והגיע לידינו במצחפים בני הזמן, דוגמת כתר ארם צובה, אך יש בו שינויי נוסח רבים, איותים שונים, טעויות סופרים ותיקונים.

¹³⁶ השורה הרביעית מלמטה.

¹³⁷ https://downloads.thewaytoyahuweh.com/pdf/dead_sea Scrolls/DSS - 1QIsaiaha.pdf

בשונה מרוב מגילות ספרי התנ"ך בקומראן, המגילה כתובה 'כתיב מלא' והיא מלמדת איך נהגתה העברית בימי הבית השני וכו'

כימי נוח זאת לי – 4Q Tanh - 4Q176¹³⁸ - התקופה החשמונאית

וכן נמצא בקטע אחר ממדבר יהודה, הנקראת תנחומים, מפני הכותרת שבו "ומן ספר ישעיה תנחומים": כימי נוח זאת לי¹³⁹.

התרגום שבעים מאידך, תומך במשמעות של כי מי, כמו נוסח המסורה¹⁴⁰. הוולגטה¹⁴¹ ובפשיטתא¹⁴² ע"ד תרגום יונתן הנ"ל: כימי. מ"כ:

For this is as the waters of Noah unto me "The same will I do now, as in the days of Noah" - kimey, in one word, in a MS., and some editions; and so the¹⁴³ Syriac, Chaldee, Vulgate, Symmachus, Theodotion, Abarbanel, Sal. ben Melec, and Kimchi acknowledge that their copies vary in this place... Taken as two ki mey, they signify for as the waters - when as one, kimey, they signify as the days. This latter reading is found in about four of Kennicott's and De Rossi's MSS. In one of my own it appears to have been intended as one word: but he who added the points,

¹³⁸ http://superbook.org/AUDIOBOOK/SECRET/The_Dead_Sea_Scrolls_Study_Edition.pdf עמ' 360/385
¹³⁹ <https://maagarim.hebrew-academy.org.il/Pages/PMain.aspx?mishibbur=39176&mm15=000001000010%2000>
¹⁴⁰ <https://www.jstor.org/stable/4193429> עמ' 576, <https://www.jstor.org/stable/24609154> עמ' 105, <https://www.jstor.org/stable/4193429> עמ' 109.

¹³⁹ לוחות 285, 293, B-280230. כאן השורה הרביעית מלמטה.

¹⁴⁰ <https://biblehub.com/sep/isaiah/54.htm> ועיין <https://www.jstor.org/stable/4193429> עמ' 109.

¹⁴¹ https://vulgate.org/ot/isaiah_54.htm

¹⁴² <http://www.superbook.org/LAMSA/ISA/isa54.htm>

¹⁴³ Isaiah 40-66: A Commentary עמ' 425 מקדים להוסיף עקילס. ע"ע Bonds of Love עמ' 89.

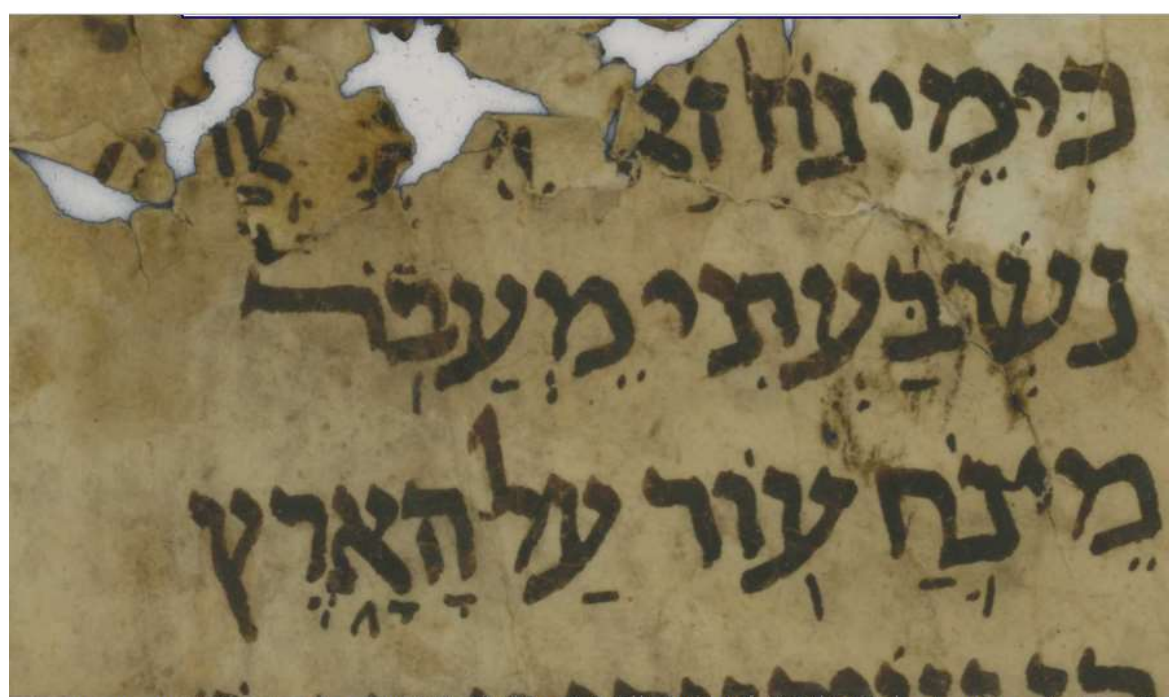
which are by a much later hand than the MS. itself, has pointed the letters so as to make the two words which are commonly found in the text. For the waters, Symmachus, Theodotion, the Syriac, Vulgate, and Arabic have days. The former... and the ancient Versions, except the Septuagint, support it.

כימי נח – הגניזה הקהירית

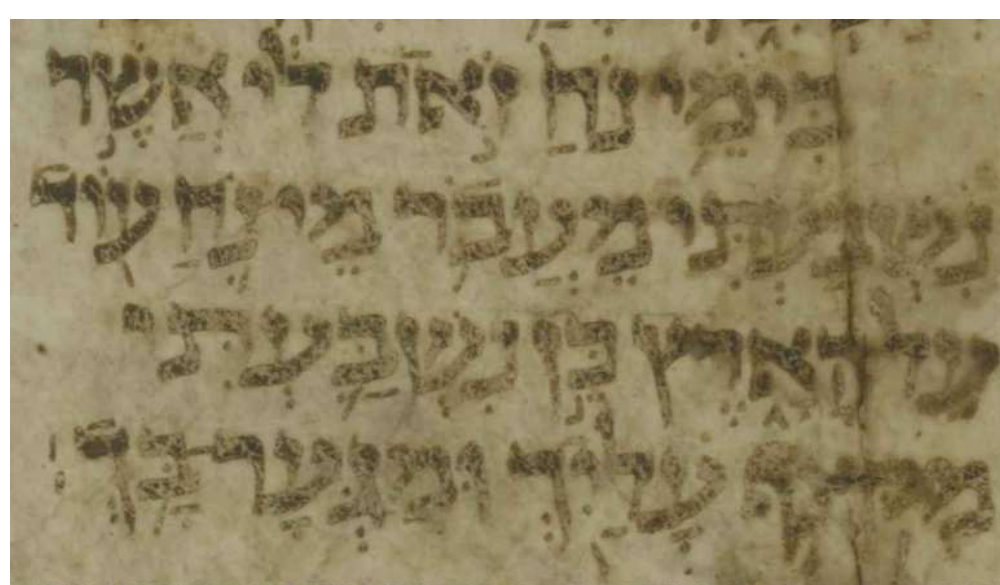
אף בגניזה הקהירית, אשר כבר רוב גרסאות שם מושפעות מנוסח המסורה, הנה עדיין נמצאו ספרים בעלי גרסת כימי, כמו:

1. Cambridge, CUL: T-S A10.3, Fragment 1r, FGP No.: C149772
2. Cambridge, CUL: T-S NS 80.40, Fragment 1r, FGP No.: C352271
3. Cambridge, CUL: T-S NS 80.54, Fragment 1r, FGP No.: C352301
4. Oxford: MS heb. d.64/19, Fragment 1v, FGP No.: C465120

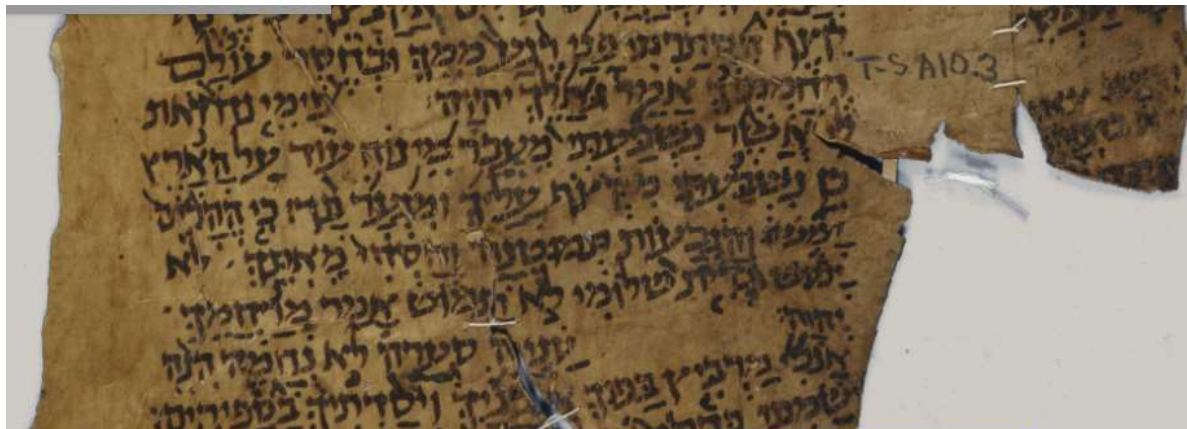
Cambridge, CUL: T-S NS 80.54

Cambridge, CUL: T-S NS 80.40

Cambridge, CUL: T-S A10.3

הלא פרס/פרש לרעב לחמך

ישעיהו פרק נ"ח פסוק ז': **הָלוֹא פָּרֶס לָרַעֲב לַחֲמֶךָ וְעֲנִיִּים מְרוֹדִים תָּבִיא בֵּית כִּי־תִרְאֶה עָרֶם וְכִסִּיתוּ וּמִבִּשְׂרָךְ לֹא תִתְעַלֵּם:**

בגמרא בבא בתרא¹⁴⁴: אמר רב הונא: בודקין למזונות ואין בודקין לכסות; אי בעית אימא: קרא וכו' **הלא פרוש לרעב לחמך בשי"ן כתיב, פרוש והדר הב ליה**, והתם כתיב: כי תראה ערום וכסיתו, כי תראה לאלתר. ורב יהודה אמר: בודקין לכסות ואין בודקין למזונות וכו' אי בעית אימא קרא, הכא כתיב: הלא פרוש לרעב לחמך - פרוש לאלתר, וכדקרינן, והתם כתיב: כי תראה ערום וכסיתו - כשיראה לך. תניא כוותיה דרב יהודה: אמר כסוני - בודקין אחריו, פרנסוני - אין בודקין.

היד רמ"ה: ואי בעי תימא קרא, הכא גבי מזונות כתיב הלא פרוש לרעב לחמך, פרוש כתיב, ולא משום דכתיב בשי"ן, דמשמע עד שיתפרש לך הדבר, ויתבאר שהוא רעב, ואין לומר [אין לומר כן], **דעל כרחין האי קרא בכולהו נוסחי דייקי בסמ"ך כתיב**, ואם כן מאי סיעתיה דרב הונא מינה, אדרבה תהוי תיובתיה, [דמדכולי] האי לישנא בקראי בעלמא בשי"ן כתיב, דכתיב¹⁴⁵ ולא יפרשו להם על אבל לנחמו על מת, וכתיב פרשה ציון בידיה, כולהו בשי"ן, **והכא שני קרא ואיכתיב בסמ"ך**, שמע מינה דלא ליבעי פירושה הוא. אלא רב הונא הכי קא דייק, מדכתיב פרוש, דמשמע פרוסה מועטת, ולא כתיב הלא נתון לרעב לחמך, דמשמע מתנה מרובה, כדכתיב די מחסורו אשר יחסר לו, ש"מ דבצריך בדיקה הכתוב מדבר, דמספיקא לא יהיבין ליה אלא פרוסה, דמתזן בה לפי שעה, עד דבדקינן בתריה וכו' ודייק רב יהודה וכו' **ודיקא נמי מדכוליה לישנא כתיב בשי"ן, והכא כתיב בסמ"ך**, ש"מ להכי שני ביה, דלא לשתמע מיניה דבעי פירוש וכו'.

ס' ערכי תנאים ואמוראים - רבי יוחנן בן ברוקה: וגרסינן נמי בהשותפין, אמר רב הונא, בודקין למזונות ואין בודקין לכסות, **משום דכתיב הלא פרוש לרעב לחמך בשי"ן, לשון דרישה ופירוש**. ורב יהודה אמר אין בודקין למזונות, (פרוש) **[פרוש] קרינן, לשון פרוסה בסמ"ך**, ומשמע לאלתר. [ותימה], דהכא משמע דרב הונא אזיל בתר מסורת.

רש"י - מיכה: ופרשו כאשר בסיר וכו' ופרשו - לשון שבר, **כמו "פרוש" (בנוסחנו: פרס) לרעב**; "ולא יפרשו (בנוסחנו: יפרסו) להם"; "פרשה ציון".

ראב"ע - איכה דקדוק המלים: פורש - כמו **"הלא פרוש" (בנוסחנו: פרס) לרעב**; והוא פת לחם פתותה.

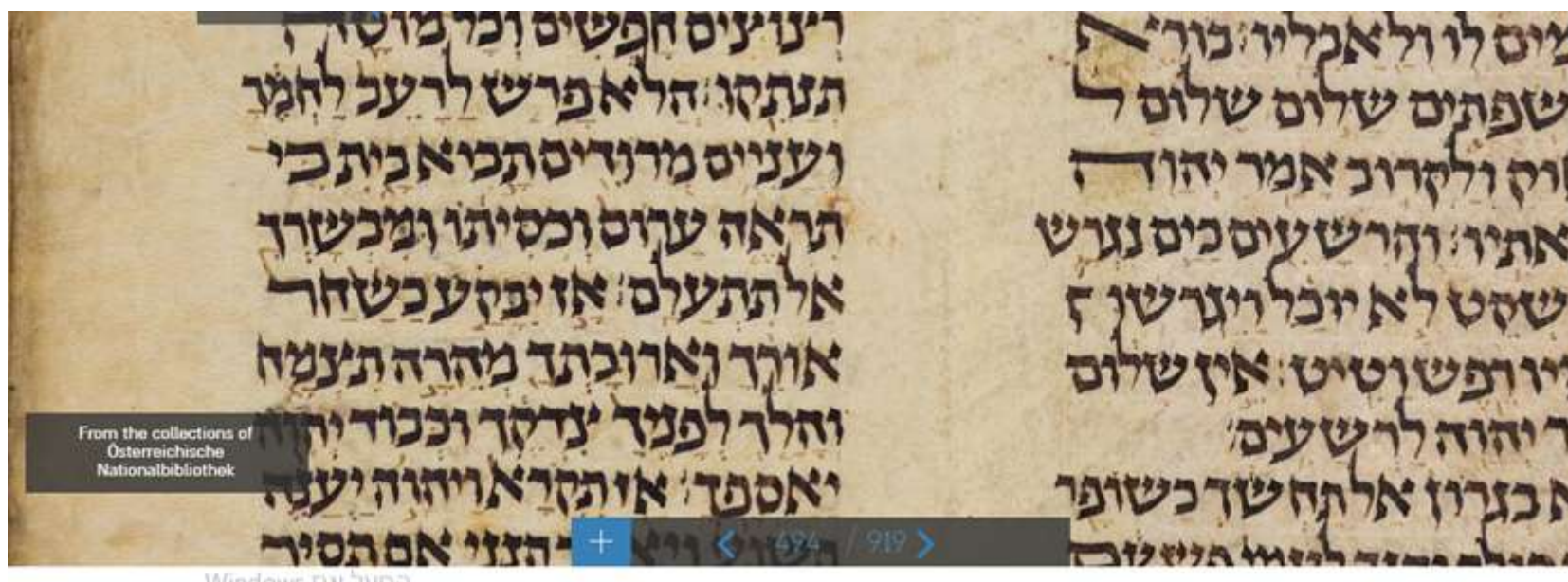
¹⁴⁴ ט' א'.

¹⁴⁵ ירמיהו פרק ט"ז פסוק ז'. שם לפנינו: ולא יפרסו.

מנחת שי: הלוא פרס. בפרקא קמא דב"ב, אמר רב הונא, בודקים למזונות ואין בודקים לכסות וכו' אב"א קרא, הכא כתיב הלוא פרש לרעב לחמך, בשי"ן כתיב, פרש והדר הב ליה וכו' ורב יהודה אמר בודקים לכסות ואין בודקין למזונות וכו' אב"א קרא, הכא כתיב הלוא פרס וגו', פרוס לאלתר, וכדקרינן וכו' **משמע בהדיא דלכ"ע פרש בשי"ן שמאלית כתיב**, אבל במסורת סוף פרשת במדבר, והובאה גם בשרשים שרש פרס, **כל לשון פריס כתוב שי"ן, בר מן ב' כתיבין סמ"ך, הלא פרס**, ולא יפרסו להם ירמיה ט"ז ע"כ. וגם במסורת כ"י על פ' זה כתוב לית, וחסר, **וכתיב סמ"ך**, ע"כ. וכן הוא בכל הספרים, וגם בזוהר פרשת ויקהל, מאי פרס, למפרס ליה מפה בנהמא ומזונא, ד"א הלוא פרס, כד"א פריס פריסת, דבעי למפרס פריסין דנהמא קמיה, בגין דלא לכסוף, ויפרוס קמיה בעינא טבא, ע"כ. ובויקרא רבה פ' ל"ד הלוא פרס, **כבר היא פרוסה**, שמראש השנה נגזר על אדם מה שמשכר ומה שמתחסר:

במסורת אשכנז אכן נכתב "פרש" בשי"ן, עיין לדוגמא בכ"י וינה 15, המבורג 3, לונדון 21161 Add. , לייפציג 1 דף 176א, פרמה 3105 עמ' 195¹⁴⁶.

הלא פרש - וינה

כן נמצא בין ספרי אשכנז, בעוד שבספרי ספרד אומר הרמ"ה שאין בנמצא נוסח כזה.

אכן רש"י ובעל ערכי תו"א, מראשוני חכמי אשכנז, נקטו את הגמרא לעובדה קיימת. החידוש הוא על חכם ספרדי כמו ר"א אבן עזרא.

אך קשה לדייק לפי הדיבור המתחיל, או מובאה אחרת, שלא בפנים במקרא עצמו ממש, שאמנם מפורש באבן עזרא לפרשת שמיני: ופרס - מן "הלא (בנוסחנו: הלוא) **פרס** לרעב". שם - מיכה: ופרשו - כמו "פרוס לרעב", **והשי"ן תחת סמ"ך**. והטעם: שברו. באבן עזרא – איכה ע"פ פשר דבר, אמנם מפורש פרש כמו **פרס לרעב** וכו' בסמ"ך.

יש להוסיף עוד, כי מאחר שראב"ע ז"ל גלה לארצות מערב, ומקצת מפירושויו הם משם, מסתבר שהשתמש שם בספרי המקרא שלהם.

לפי הרמ"ה, לא גורסים בגמ' פרוש כתיב בשי"ן, אלא פרוס כתיב, ועיין על עדי הנוסח של "הכי גרסינן" לגמ' זה, ויש קצת כתבי יד שלא גורסים תיבת בשי"ן [ובסמוך "וכדקרינן" ליתא ברוב ככל

¹⁴⁶ שם נראה הגהה ותיקון מפרש לפרס.

הכתבי יד] אבל מסתמא העיקר כנוסח הגמרא שלפנינו, ויש כאן נוסח בבלי, שהנה נגד המסורה הרגילה והספרדית. אכן, נדמה לי שהרוב באשכנז בשי"ן.

ושנת גאולי/גאלי באה

ישעיהו פרק ס"ג פסוק ד': כִּי יוֹם נִקְּם בְּלִבִּי וּשְׁנַת גְּאוּלִּי בָּאָה:

רש"י - איכה: לפני רודף - כל 'רדף' שבמקרא חסר חוץ מזה, שנרדפו רדיפה שלימה. [על כך יסד הפייט: 'מלא רודפתי וחסרה שנת גאולי'¹⁴⁷ - "שנת גאולי באה" חסר, 'גאלי' כתיב.]

ביאור זה הוספה היא על לשון רש"י, אך יסודו בראשוני אשכנז, עיין התוספות שלם - איכה¹⁴⁸ מכ"י ספריית הוטיקן, קרית הוטיקן, מדינת קרית הוטיקן Ms. ebr. 460. ערוגת הבשם ג' עמ' 576, תשובות ופסקים - חכמי אשכנז וצרפת עמ' 309: וזה לש' המלאך שהגיד לרבינ' אלעז' מוורמייזא¹⁴⁹, ושנת גאולי באה, הא לך רמזי הגאולה, ואע"פ שגאלי כתי' חסר, יש אם למקרא, ויש לפרשו כאילו כתי' גאולי מלא וכו'.

לכאורה, הפייטן הקדום אכן גרס שנת גאלי חסר כפירוש זה, וחסרה שנת גאלי כעין מלא רודפתי הוא, אע"ג שיש מפרשים אותו בע"א¹⁵⁰, בעקבות מדרש שבפסיקתא דרב כהנא¹⁵¹: כביכול וילכו בלא כח לפני רודף. א"ר אחא רודף מלא, כשם שגלו ישר' לא גלו אלא ברודף מלא, כך כשנגאלים אין נגאלים אלא בגואל מלא, שנ' ובא לציון גואל מלא. איכה רבה ועוד. עדיין השאלה היא, אם פייטן הזה נשען על מקור קדום מדרשי כל שהוא אשר אבד ונעלם מעמנו, הדורש שנת גאלי חסר, או אולי הפייטן עצמו ממציא מדרש זה, ונ"מ לנוסח חז"ל אי גאלי היה חסר גם לפניו.

¹⁴⁷ שלמה הבללי, 'אך בך מקוה ישראל', סליחות מנהג פולין, מהד' גולדשמידט ע' ס"א.

¹⁴⁸ עמוד כ"א.

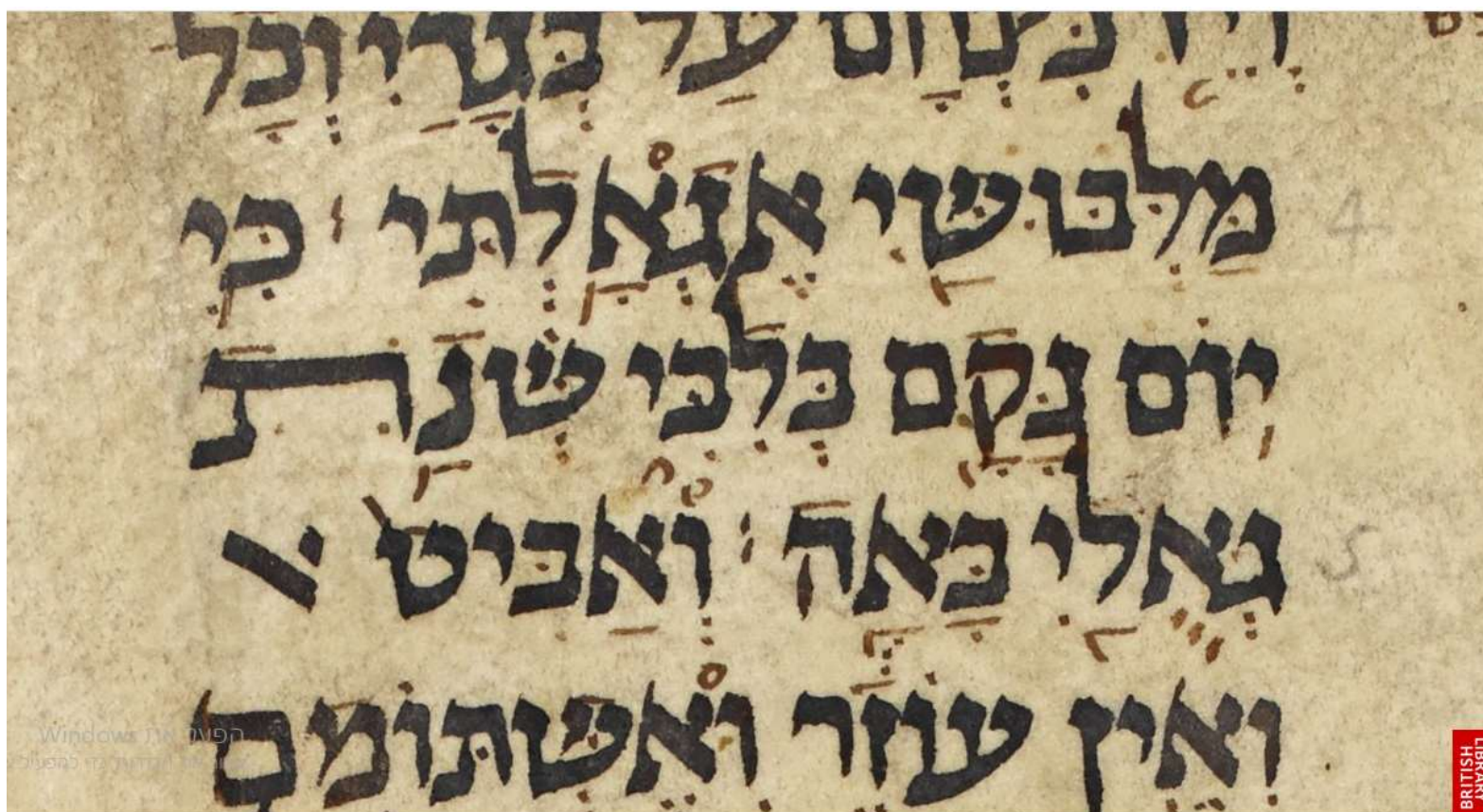
¹⁴⁹ ע"ש בהערות. מכאן סמך קדום לקבלת אחרונים בדבר, כחכמת אדם - שער השמחה הנהגת חברה קדישא והאבל: ועל כל פנים, יהיה הרמז מה שיהיה, ידוע דכל דברי רוקח הם מקובלים בידו, וזכה לגילוי אליהו, ולכן אין לשנות: אף בבני יששכר מאמרי חודש כסלו - טבת מאמר ב' - אור תורה: כתב הרב עיר וקדיש אשר דבריו דברי קבלה וקבל מאליו ז"ל הלא הוא בעל הרוקח וכו' פני יהושע במגילה ט"ז, א': ונתתי שמחה גדולה בלבי ממש כיום מועד כקריאת המגילה שזכיתי לכון לדעת הגדול בעל הרוקח ז"ל שזכה לרה"ק ואולי בר מזל לאנא להא מילתא, ולדעתי בלי ספק שדברי התוס' כאן יצאו מפי קדוש של בעל הרוקח בעצמו שהיה בימי חכמי התוס' כנודע: יוסף אומץ נספחים סדר התשובה: ודרך הרוקח, שדבריו דברי קבלה איש מפי איש קרוב לנבואה, הוא זה וכו' שו"ת נודע ביהודה מהדורא קמא - אורח חיים סימן ל"ה: לפי תשובות הרוקח שדבריו דברי קבלה ואין לדמות דבריו לדברי האחרונים וכו' הן אמת שדברי הרוקח דברי קבלה, והרי הוא נתן תשובת המשקל וכו' שו"ת חתם סופר חלק א' סימן קכ"ז: ואמנם ראיתי ברוקח, שכל דבריו דברי קבלה, ועליו סמכו הקדמונים, ונמשכו אחריו הרא"ש והטור וכו' ושם חלק ב' סימן ד': והנה לסדר לו תשובה אין דרכי בכך אעתיק לו לשון הרוקח שכל דבריו דברי קבלה וכו' ובס' של"ה - מסכת ראש השנה פרק דרך חיים תוכחת מוסר: כי בודאי התשובה שכתב בעל הרוקח לכל עון ולכל חטאת, הם דברי קבלה שקולים כנגד דיני בית דין וכו' אבל אם עשה התשובה הכתובה בספרים עד גמירא, ובפרט בספר הרוקח, כי כל דבריו דברי קבלה הם כנזכר, ודאי יספיק פעם אחת. בגדי ישע סימן קס"ז, שו"ת שתי הלחם סימן ל"א, שו"ת מפענח נעלמים סימן ז'.

¹⁵⁰ עיין סדרי הסליחות מאת דניאל גולדשמידט, עמוד קע"ג, קנ"ט.

¹⁵¹ פיסקא כ"ה - סליחות.

אמנם מ"מ, בכ"י אשכנזיים מצאנו הכתיב: **שנת**, ולא **ושנת**, **גאלי** חסר, **באה**, וכמו בכ"י המבורג 3 עמ' 201, לונדון 21161 עמ' 107א, ע"ע בחומש מאור עיניים - רדלהים¹⁵².

שנת גאלי - לונדון 21161

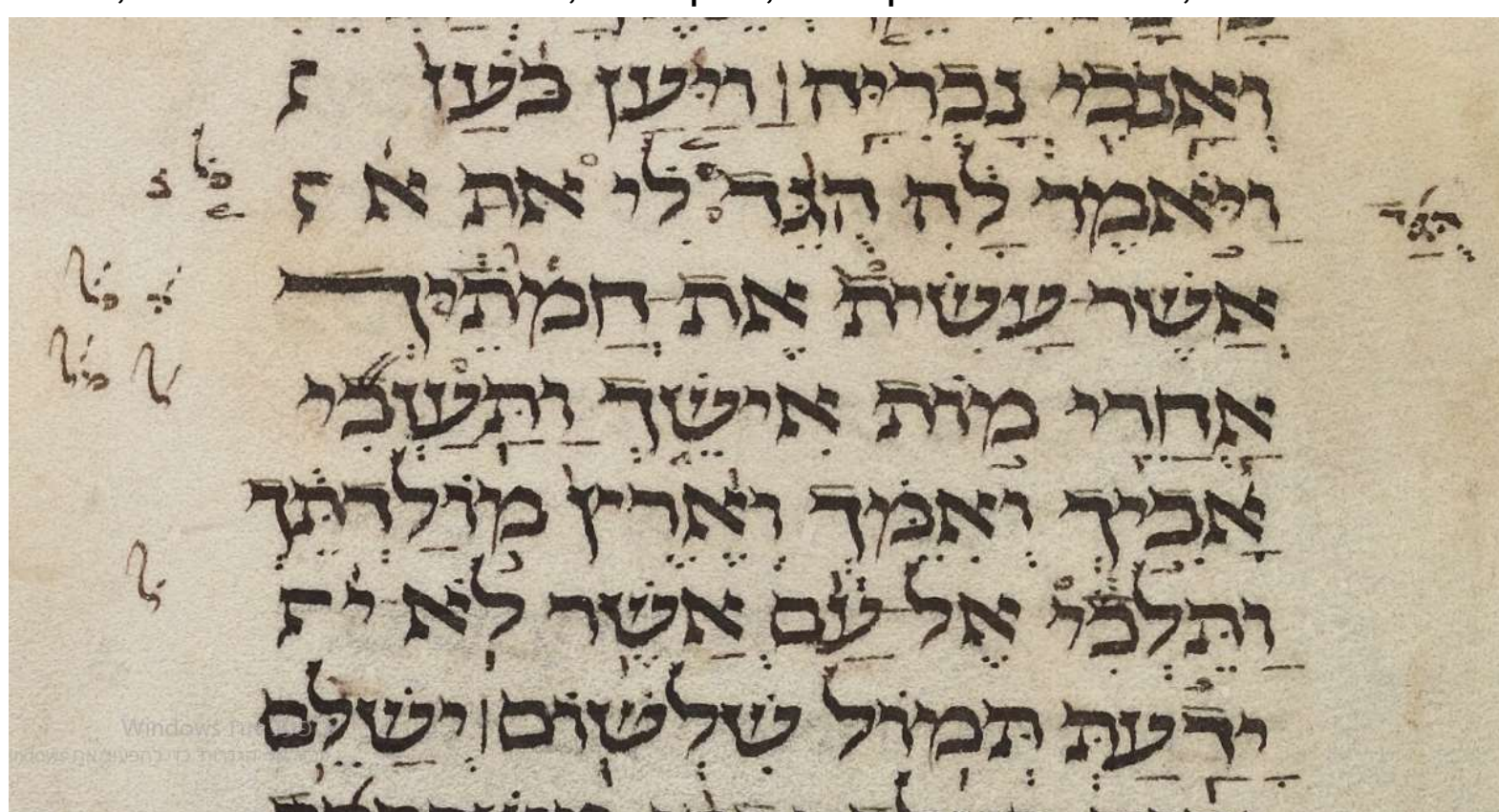
רות

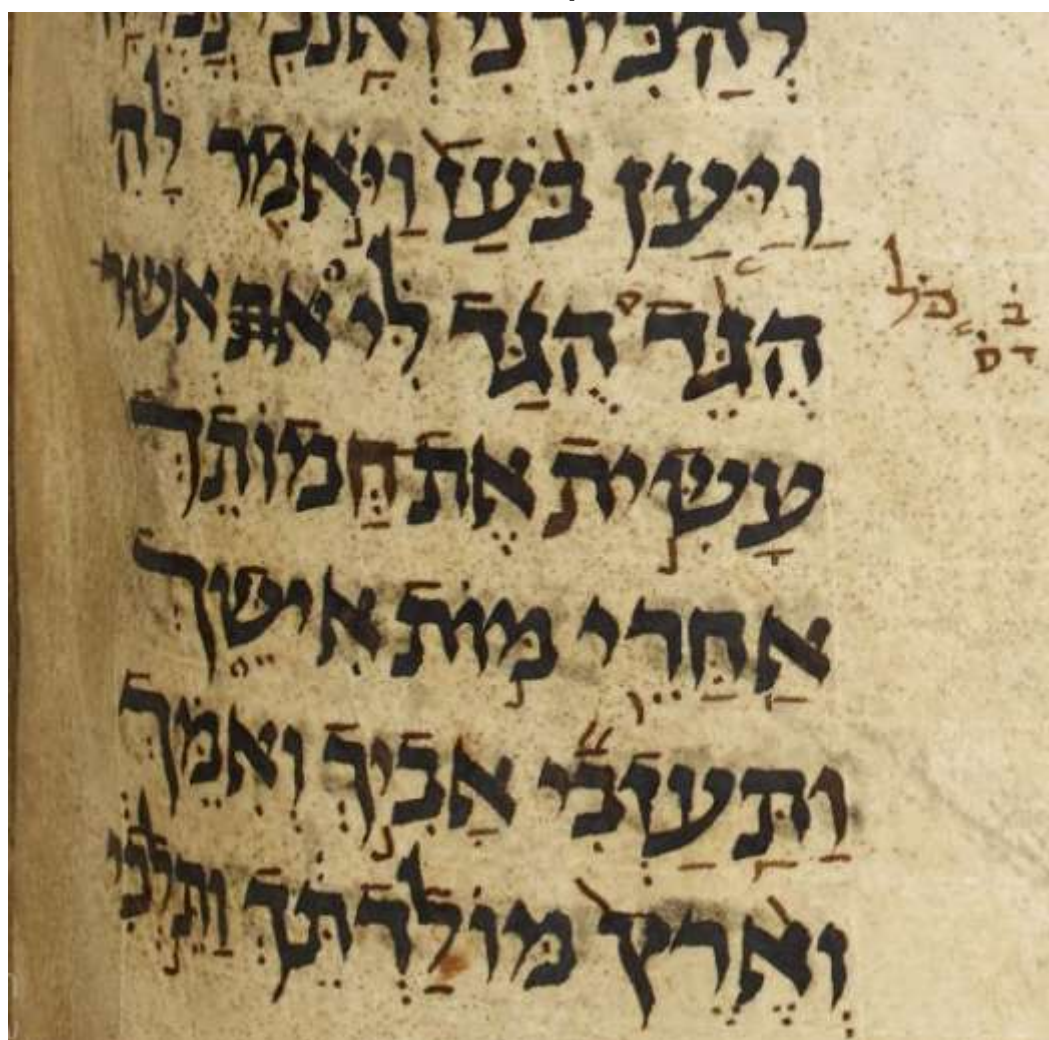
הגד הגד לי / את / כל אשר עשית

רות פרק ב' פסוק י"א: וַיַּעַן בְּעֵז וַיֹּאמֶר לָהּ הִגַּד הִגַּד לִי כָל אֲשֶׁר עָשִׂיתָ אֶת חֲמוֹתְךָ אַחֲרֵי מוֹת אִישׁךָ וַתַּעֲזְבִי אֶבִּירָךְ וְאֶמְךָ וְאֶרֶץ מוֹלָדְתְּךָ וַתֵּלְכִי אֵל עַם אֲשֶׁר לֹא יָדַעְתָּ תִּמְזֹל שְׁלִשׁוֹם:

מנחת שי: הגד הגד לי כל אשר עשית - בנדרים פרק אין בין המודר נמנה עם מלין דקריין ולא כתבן את דהגד הגד. וכתב הר"ן ז"ל האי את קרי ולא כתיב, מיהו בספרים שלנו קרי וכתב, ואף במסרה שלנו לא מדכר ליה בהנך דקריין ולא כתבן עכ"ל. ודבר זה נפלא הוא מאד בעינינו, אדרבה איפכא אשכחן בסיפרי דילן, ולא כתיב ולא קרי את כלל ועיקר, רק הוא חילוף בין מערבאי ומדינחאי, דלמדינחאי כתיב את כל אשר, ולא קיימא לן כוותיהו:

¹⁵² ה' הפטרות ט' ב' 9.

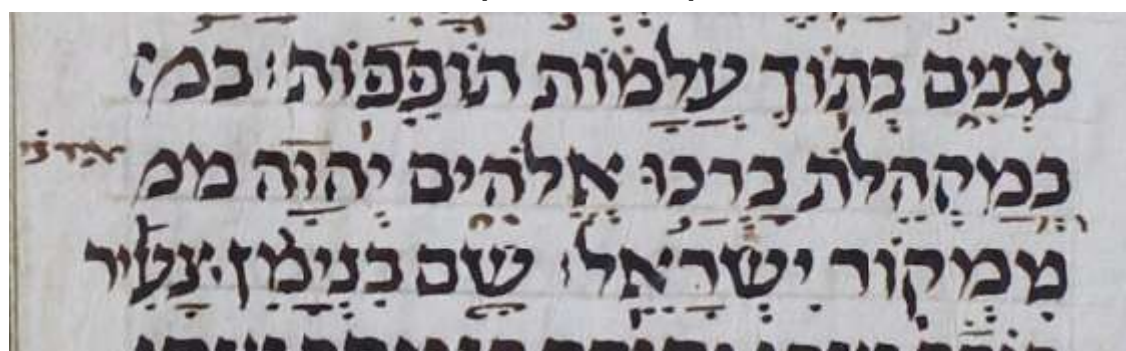
תהלים

במקהלת/במקהלות ברכו אלהים

תהלים פרק ס"ח פסוק כ"ז: **בְּמִקְהֵלוֹת בִּרְכוּ אֱלֹהִים** יי ממקור ישראל:

בתוספות - כתובות¹⁵³: במקהלות ברכו אלהים - אף על גב דמקהלות תרי קהלות משמע אין סברא לחלק בין עשרה לעשרים לענין שום מילתא ומקהלות דעלמא בעי למימר ומיהו בירושלמי דריש במקהלת כתיב חסר וי"ו.

ספריות הבודליאנה, אוניברסיטת אוקספורד, אוקספורד, אנגליה Ms. Bodl. Or. 6, 44א

¹⁵³ ז', ב'.

ונבי/ונביא לבב חכמה

תהלים פרק צ' פסוק י"ב: לְמִנּוֹת יְמִינוּ כֵּן הוֹדַע וְנָבֵא לִבֵּב חֲכָמָה:

בבא בתרא¹⁵⁴: אמר אמימר: **וחכם עדיף מנביא, שנאמר: ונביא לבב חכמה**, מי נתלה במי? הוי אומר: קטן נתלה בגדול. בכל ספרים שלנו נכתב חסר "ונבא".

גם אינו מלשון נבואה, כי אם מלשון הבאה, ובאדרת אליהו: וזהו פי' הגמרא גדולה חכמה מנבואה שנאמר ונביא לבב חכמה מי נתלה במי כו' שלכאורה אין לו פי' כלל, כי ונביא הכתוב שם אין פירושו רק לשון הבאה וכו'.

באמת, כלפי שינויי המשמעות, כך דרך רבותינו ז"ל במדרשיהם תמיד, וחכמי הדורות כבר מאריכים בעקרון הזה, ובדוגמאות רבות¹⁵⁵. לדוגמא בעלמא, עיין לשון רבי אברהם בן הרמב"ם¹⁵⁶.

לגבי הכתיב חסר, שמעתי שהדיוק היא מנבא חסר דווקא, רמז שלנביא חסר משהו, והחכם עדיף מנביא.

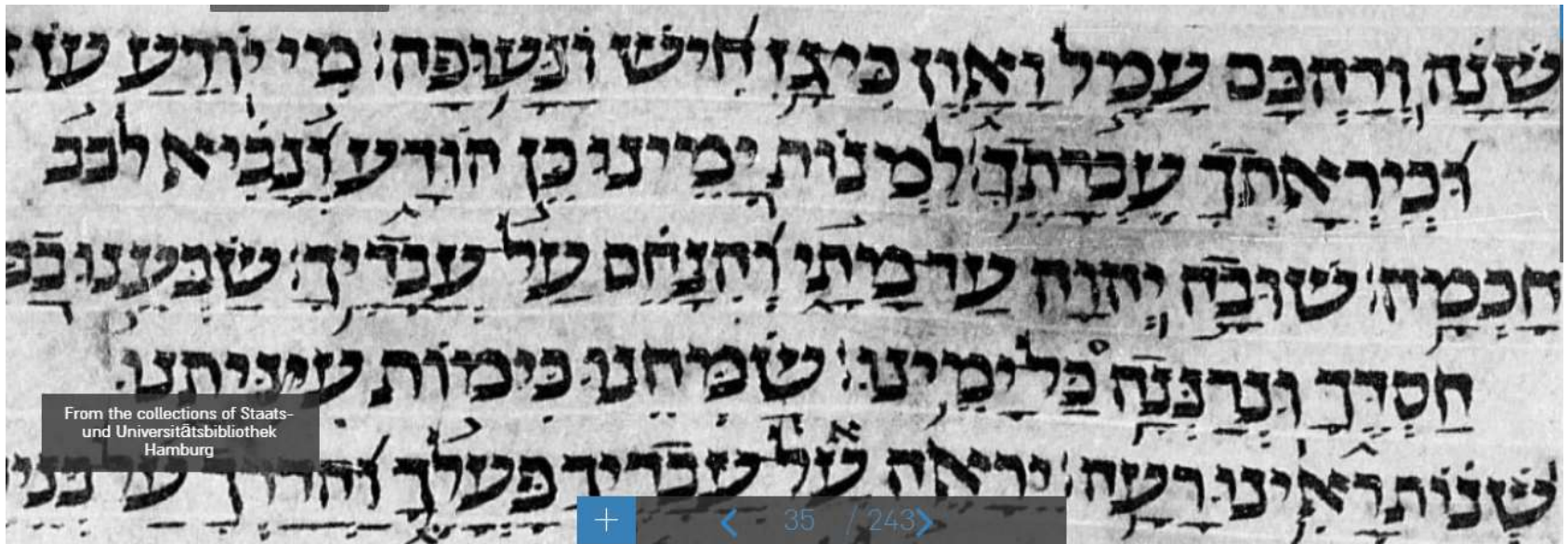
אמנם ברבים מספרי אשכנז, אכן "נביא" (מלא) לבב חכמה נכתב, כגון: המבורג 48 עמ' 35, פרמה 2355 עמ' 92, פרמה 2958 עמ' 50.

ונביא לבב חכמה - המבורג 48

¹⁵⁴ י"ב א'.

¹⁵⁵ ראה עניין נחמד מדודי היקר ז"ל בזה, המופיע בשיעורי רי"מ שורקין לב"ק עמ' תקנ"א.

¹⁵⁶ <http://www.daat.ac.il/daat/mahshevt/agadot/hagada1-2.htm>

לישעיה נבי

יש גם נביא חסר בצורת נבי;

הנה לאחרונה נודעתי אל ממצאים בשם "חותם חזקיהו", ואף "חותם ישעיהו" (המשוער).

יורשה לי להציע אפשרות, שמא תיבת "נבי" כתובה חסרה האות אל"ף בסופה¹⁵⁷, וכמקובל בחותמות ובכתובות מהתקופה המקראית, שהיו רגילים לכתוב בכתיבה חסרה, וכפי שמצאנו במילים מקראיות אחרות, אשר שורשם מסיימים באל"ף, ומ"מ במקום יו"ד הן חסרות אל"ף בסוף.

יש לציין עוד, כי רבים ממילים אלו הינם סמוכות אל מלה אחרת שמתחילה עם אל"ף, ואפשר שלכן חסרות אל"ף בסוף, כי האל"ף בראש מילה הסמוכה, חוזרת אף אל סוף מלה הקודמת אליה, ובמקום אחר כתבנו: במגילה¹⁵⁸: ויקר - אלו תפלין, וכן הוא אומר וראו כל עמי הארץ כי שם ה' נקרא עליך ויראו ממך ותניא, רבי אליעזר הגדול אומר: אלו תפלין שבראש.

מסתבר שדורש "יקר" מלשון "נקרא" עליך, כפי שמצאנו בפרשת בלק: וַיִּקְרָא אֱלֹהִים אֶל-בָּלָעַם וּגו' וַיֹּאמֶר אֶל-בָּלָק הֲתִצֵּב כֹּה עַל-עֲלֹתַי וְאֶנְכִּי אֶקְרָא כֹּה: וַיִּקְרָא יְיָ אֶל-בָּלָעַם וּגו' ואף במשה נכתב בפרשת ויקרא: וַיִּקְרָא אֶל-מֹשֶׁה וַיְדַבֵּר יְיָ אֵלָיו מֵאֵל מִן הַשָּׁמַיִם לֵאמֹר: וַיִּקְרָא בְּאוֹת א' קטנה, העשוי ללמד על כתיב אחר ויקר. אך ייתכן עוד, כי הכתיב ויקר מצד הסמיכות אל אות א' שבתיבת א-לוהים לאחריה, והאל"ף עולה למעלה ולמטה, וכמצוי אצל מקראות אחרות¹⁵⁹, אך יש להעיר מהכתוב ויקר יי אל בלעם¹⁶⁰.

מ"מ, במקצת מאלה הדוגמאות, אין המלה הבאה אחריה התחלתה האות אל"ף, ובכ"ז חסרות אל"ף בסוף מפני היו"ד המסיימת אותם;

1. בספר שמואל ב פרק ה (ב) גם-אֶתְמוֹל גַּם-שְׁלֹשׁוֹם בְּהִיּוֹת שְׁאוּל מְלָךְ עָלֵינוּ - אֶתָּה הֵייתָ מוֹצִיא הַמוֹצִיא **והמבי** (והמביא) אֶת-יִשְׂרָאֵל...

רד"ק: והמבי - חסר אלף בכתוב, וכן היורש אבי לך:

¹⁵⁷ עי': פתרון-לתעלומת-טביעות-חותם-לישעיהו-נבי, <https://www.hidabroot.org/article/1124167>

¹⁵⁸ ט"ז, ב'.

¹⁵⁹ ראה המקרא והמסורה עמ' ס"ו.

¹⁶⁰ אמנם בתנ"ך קנקוט <https://archive.org/details/vetustestamentum02kenn> יש גם שם נוסחאות א-לוהים.

2. מלכים א פרק כא (כא) הנני **מבי** (מביא) אליך רעה ובערתי אחריך...

רד"ק: הנני מבי - חסר אל"ף למ"ד הפעל מהמכתב, וכן ישי מות עלימו, שמן ראש אל יני ראשי, אשר החטי את ישראל:

3. מלכים א פרק כא (כט) הראית כי נכנע אחאב מלפני - יען כי נכנע מפני לא-**אבי** (אביא) הרעה בימיו...

רד"ק: לא אבי הרעה בימיו - חסר אל"ף למ"ד הפעל מהמכתב:

4. מלכים ב פרק יג (ו) אף לא-סרו מחטאות בית-ירבעם אשר-**החטי** (החטיא) את-ישראל בזה הלך...

רד"ק: אשר החטי את ישראל בה הלך - חסר אל"ף, וכמוהו וה' חפץ דכאו החלי:

5. ישעיהו פרק נג (י) וי' חפץ דכאו **החלי** (החליא)...

רד"ק: החלי - חסר אל"ף שהיא למ"ד הפעל, והוא נקרא כבעלי האל"ף, ואעפ"י שרוב השרש הוא בה"א:

6. ירמיהו פרק יט (טו) כה-אמר יי צבאות אלהי ישראל הנני **מבי** (מביא) אל-העיר הזאת ועל-כל-עריה את כל-הרעה אשר דברתי עליה...

רד"ק: הנני מבי - חסר אל"ף למ"ד הפעל מהמכתב:

7. ירמיהו פרק לב (לה) ויבנו את-במות הבצל אשרו בגיא בן-הנחם להעביר את-בניהם ואת-בנותיהם למלך אשר לא-צויתם ולא עלתה על-לבי לעשות התועבה הזאת למען **החטי** (החטיא) את-יהודה:

רד"ק: החטי בחסרון האל"ף למ"ד הפעל, וכן אשר החטי את ישראל בה הלך דאך לא סרו, חסר אל"ף למ"ד הפעל:

8. ירמיהו פרק לט (טז) הלוך ואמרתי לעבד-מלך הכושני לאמר כה-אמר יי צבאות אלהי ישראל הנני **מבי** (מביא) את-דברי אל-העיר הזאת לרעה ולא לטובה...

רד"ק: הנני מבי - חסר אל"ף למ"ד הפעל:

9. מיכה פרק א (טו) עד הירש **אבי** (אביא) לך יושבת מרשה - עד-עדלם יבוא כבוד ישראל:

רד"ק: אבי חסר אל"ף, שהוא למ"ד הפעל מהמכתב, וכן שמן ראש אל יני ראשי.

10. רות פרק ג (טו) ויאמר **הבי** (הביא) המטפחת אשר-עליך ואחזי-בה ותאחז בזה...

המסורה הגדולה - ירמיה ל"ט ט"ז: ט' חסר אלף בלישן ביאה... הבי המטפחת אשר עליך... ראה המנחת שי - רות.

11. תהלים פרק נה (טז) ישימות **ישי** (ישיא) מנותו עלימו ירדו שאול חיים...

אבן עזרא: ויש אומרים שהוא חסר אל"ף, מן השיאני, והוא קרוב...

רד"ק: ישי מות, כן כתוב בלא אל"ף, וקרי באל"ף...

12. תהלים פרק קמא (ה) יהלמני צדיקה חסד ויזכרני - שמן ראש אל-יני (יניא) ראשי...

התופעה מוסברת אצל המדקדק הספרדי הקדמון רבי יהודה חיוג' בספר כתאב אלנתף: ואשר ל'והמבי', הרי אמר אבו זכריא יחיי, שיסודו להיכתב באל"ף, אך משום ששני הנחים הנפגשים הם נח אחד בהגייה, נכתב על פי ההגייה בנח אחד, והוא היו"ד. והסתפקו בו בלי האחר. שם בהערות: כלומר, יסודו 'והמביא' והאל"ף נפלה, מכיוון שהאל"ף והיו"ד הן שני נחים נעלמים רצופים ההגויים כנח אחד...

כך גם מסביר במקום אחר צורת 'נקי' לעומת 'נקיא'. ביואל פרק ד (יט) מצרילם לשממה תהיה ואדום למדבר שממה תהיה מחמל בני יהודה אשר שפכו דם נקיא בארצם: יונה פרק א (יד) ויקראו אל-י ויאמרו אנה י אל-נא נאבדה בנפש האיש הזה ואל-תתן עלינו דם נקיא כי-אתה י! כאשר חפצת עשית:

אף בשורש של "נבא" עצמו, מצאנו במסורה הגדולה לספר שמואל: והתנבית. ד' חסר א' בלישן נבואה, וסימנו וצלחה עליך רוח, ויכל מהתנבות, מדוע נבית בשם ה', והתנבי חגי;

1. שמואל א פרק י (ו) וצלחה עליך רוח י! והתנבית (והתנבאת) עמם...
2. שמואל א פרק י (יג) ויכלי מהתנבות (מהתנבאות) ויבא הבמה:
3. ירמיהו פרק כו (ט) מדוע נבית (נבאת) בשם-י! לאמר...
4. עזרא פרק ה (א) והתנבי (והתנבא) חגי נביאה נביא וזכריה בר-עדואל נביאיא נביא על-יהודיא די ביהוד ובירושלם... דוגמא זו היא ארמית, וכך גם בערבית: נבי.

שלום יעקב, מה שכתבת מרשים מאוד. הסוגיה עלתה, אבל לא פורטה כפי שעשית אתה. מעניין יהיה לשמוע דעת בלשנים. נמשיך ללמוד ולהחכים. תודה רבה! אילת

ויבשת ידו/ידיו יצרו

תהלים פרק צ"ה פסוק ה': אשר לו הים והוא עשהו - ויבשת ידיו יצרו:

כתובות¹⁶¹: דרש בר קפרא: גדולים מעשה צדיקים יותר ממעשה שמים וארץ, דאילו במעשה שמים וארץ - כתיב: אף ידי יסדה ארץ וימיני טפחה שמים, ואילו במעשה ידיהם של צדיקים - כתיב: מכון לשבתך פעלת ה' מקדש אדני כוננו ידיך. השיב בבלי אחד ור' חייא שמו: ויבשת ידיו יצרו! ידו כתיב. והכתיב: יצרו! א"ר נחמן בר יצחק: יצרו אצבעותיו, כדכתיב: כי אראה שמך מעשה אצבעותיך ירח וכוכבים אשר כוננת.

¹⁶¹ ה', א'.

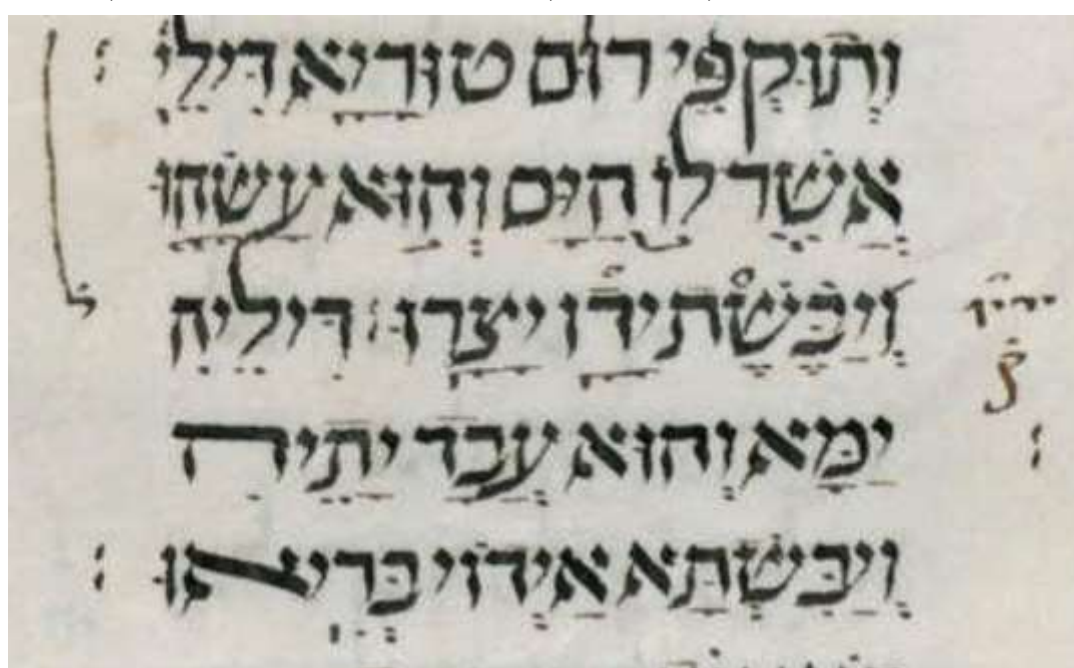
ספריות הבודליאנה, אוניברסיטת אוקספורד, אוקספורד, אנגליה Ms. Bodl. Or. 804, 170ב

הספרייה הלאומית של צרפת, פריס, צרפת Ms. hebr. 3, דף 56

הספרייה הלורנציאנית, פירנצה, איטליה Ms. Plut.III.01, 162ב

מְצָאוֹה בְּשִׁדֵּי/שְׂדֵה יַעֲר

תהלים פרק קל"ב פסוק ו': הָנָה־שָׁמַעְנוּהָ בְּאִפְרָתָה מְצָאוֹה בְּשִׁדֵּי יַעֲר:

בזבחים¹⁶²: מצאנוה בשדה יער - זה בנימין, דכתיב: בנימין זאב יטרף.

בס' תשובה מאהבה¹⁶³: צ"ב לענ"ד. ובספרים דידן כתיב בשדי, אבל למאי דאיתא בגמ', י"ל שדה בגימטריא זאב יטרף, ויצחק קראו שדה.

הדברים לכאורה הם לא מוכרחים, וגם מפורש בספרי פרשת וזאת הברכה¹⁶⁴: תלמוד לומר הנה שמענוה באפרתה מצאנוה בשדה יער, במי שנמשל בחייתו יער, ואיזה זה בנימין שנאמר בנימין זאב יטרף וכו' ובכ"ז ראינו בחז"ל מדרשי מקראות רבים מבוססים ומעוגנים בגימטריה, ורק לפעמים רחוקות אומרים בפירוש שהיא בגימטריה, וכפי הנראה היינו במקומות שאין סימוכין נוספים למדרשם מלבדה. העניין הוכח בעשרות ומאות מקרים, ולא ייתכן לתלות כולם במקרה, ובלי שום ספק המדובר בתופעה, המשקפת אחת מדרכיה הנסתרות של הדרשות. דוגמאות רבות מצאנו בראשונים מחסידי אשכנז, ע"ד הרוקח עם רבותיו וחבריו, ובפרט בעל הטורים, ואף באחרונים, למשל, בספר ברכת פרץ.

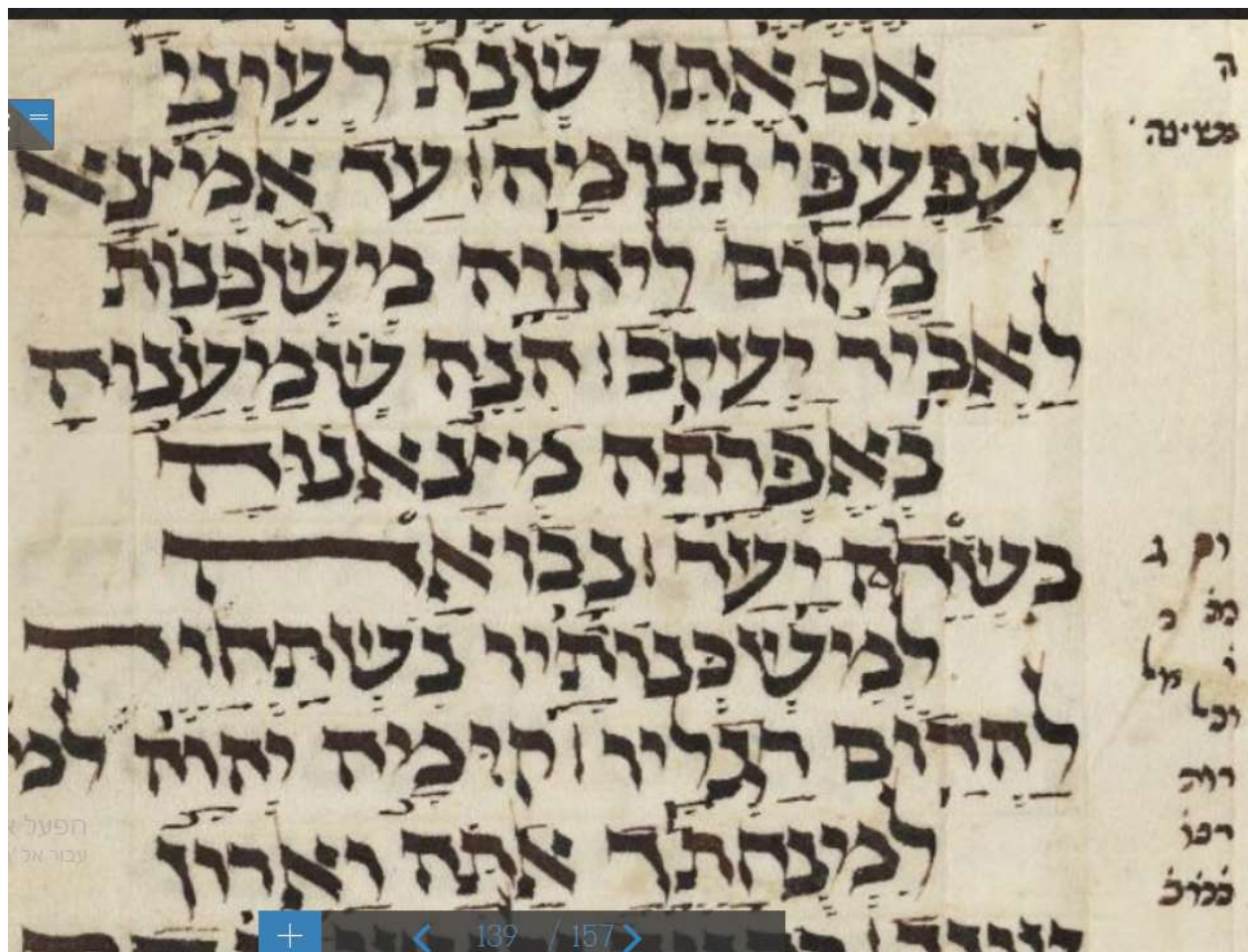
עכ"פ, גם בזה, הכתיב "שדה" יער מצוי קצת אצל כ"י אשכנזיים, וכגון המבורג 48 עמ' 50, עיין היטב בפנים, פרמה 2355 עמ' 133, פרמה 2958 עמ' 75 (אך לא ברוב כבכתיב פרש). אמנם ניכר תיקון התיבה והתאמתה למסורה הרווחת ומצוינת מצידה, ומ"מ יש ללמוד מיד הראשונה על מסורה הראשונית מקורית של מקומו, מקודם להגהה ותיקון.

מצאנוה בשדה יער - פרמה 2355

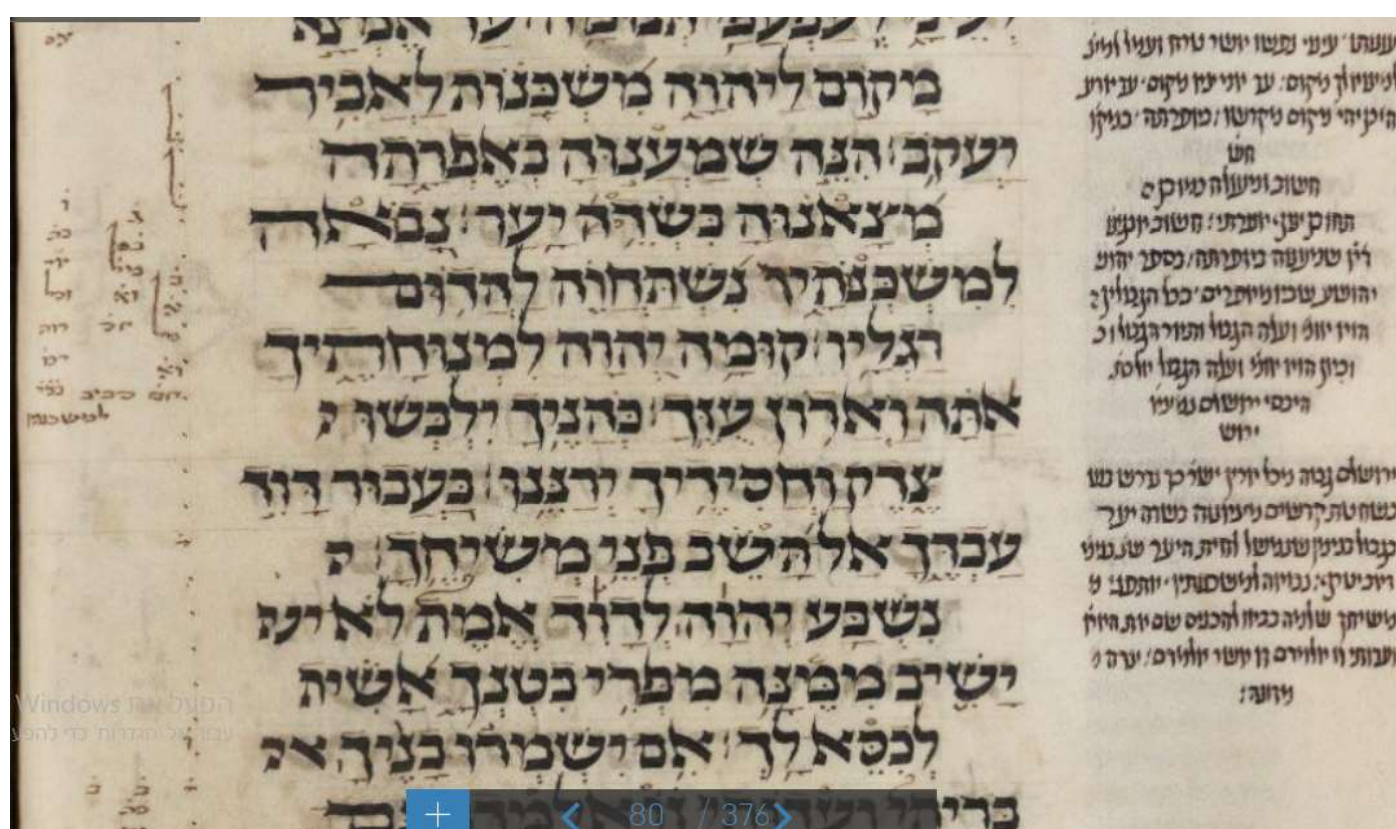
¹⁶² נ"ד, ב'.

¹⁶³ עמ' תקי"ב, תקט"ז.

¹⁶⁴ פיסקא שנ"ב.

מצאנוה בשדה יער - פרמה 2958

מגילת אסתר

שרר/שרר בביתו

אסתר פרק א' פסוק כ"ב: וַיִּשְׁלַח סָפְרִים אֶל כָּל מְדִינוֹת הַמֶּלֶךְ אֶל מְדִינָה וּמְדִינָה כְּכֹתֶבָהּ וְאֶל עַם וָעָם כְּלִשׁוֹנוֹ לְהִיּוֹת כָּל אִישׁ שֶׁרַר בְּבֵיתוֹ וּמִדְבָּר כְּלִשׁוֹן עַמּוֹ:

בליקוטי מנהגים¹⁶⁵: בקריאת המגילה, בפ' להיות כל איש שרר בביתו, רוב העולם אומרים בסין שמאלית, והוא טעות, וצ"ל שרר בשין ימנית, וכן איתא בפירוש במסורה, וכן קרא הה"ק רשכב"ה

¹⁶⁵ ה' ב'.

רבינו שלום מבעלז זצוק"ל, והפי' מלשון משגיח, כמו אשורנו ולא קרוב, ומי שירצה שלא לבטל המנהג, יקרא פסוק זה פעמים, פ"א כפי המסורה, ופ"א כפי המנהג: כן נמצא אף בשם חכמים נוספים.

בתורת הקורא¹⁶⁶: אך באמת אין ראוי כלל לקרוא 'שָׁרַר' בשי"ן ימנית, שבכל הספרים כתוב 'שָׁרַר' בשי"ן שמאלית, זו טעות בהבנת דברי המסורה, שבמסורה בדפוס מק"ג נמסר 'לית כתיב שי"ן', ובטעות פירשו שכוונת המסורה שרק כאן כתוב 'שָׁרַר' בשי"ן ימנית, ובשאר המקומות במקרא כתוב 'שָׁרַר' בשי"ן שמאלית, וא"כ מוכח שיש לקרוא כאן 'שָׁרַר' בשי"ן ימנית.

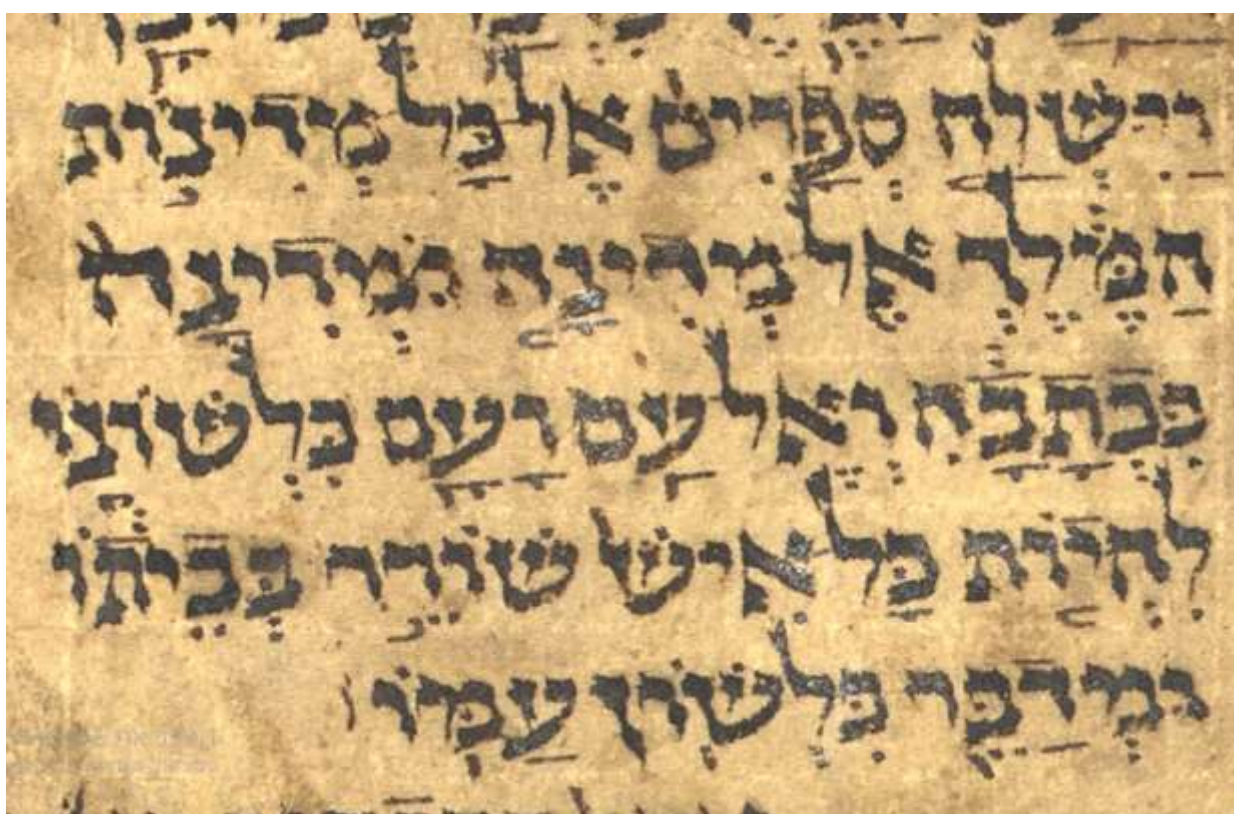
אך פירוש זה במסורה לא יתכן, שהרי תיבת 'שרר' אינה כתובה כלל במקום נוסף בתנ"ך, לא בשי"ן ימנית ולא בשי"ן שמאלית, ואם זו כוונת המסורה היה למסורה למסור רק 'לית', כדרכה בכל מקום בו מופיעה תיבה רק פעם אחת בתנ"ך.

וכבר ביאר רוו"ה שכוונת המסורה לומר שכל תיבת 'שָׁרַר' בתנ"ך כתובה באות סמ"ך ולא באות שי"ן, למעט כאן שכתוב 'שָׁרַר' בשי"ן. וא"כ מהמסורה מוכח להיפך שצריך לקרוא 'שרר' בשי"ן שמאלית, שאם מנוקד כאן 'שָׁרַר' בשי"ן ימנית אין שום השוואה לתיבת 'סוֹרַר' בסמ"ך וכו'.

וכן היא שרר בשין הימנית, מקראות גדולות - דפוס ראשון (היינו ונציה רפ"ה), וכפי שציין הרב מרדכי ברויאר ז"ל, כאשר בצידה המסורה הנ"ל, אשר משם יצאה הקריאה ההיא. א"כ לכאורה הרי טעות מוחלטת כאן.

אכן¹⁶⁷ הנה נמצא בפירוש מיוחס לרוקח על מגילת אסתר, מופיע אף בתוספות שלם - אסתר¹⁶⁸: שורר בביתו. בש', לשון שרי. ד"א, משורר ומזמר בשמחה בביתו. (ר"א מגרמייזא נו"א נו"ב).

בכ"י הספרייה הבריטית, לונדון, אנגליה Add. 9404, המאה י"ד, סגנון הכתיבה היא אשכנזית, 174א, מצאנו בפירוש שורר מלא בשי"ן הימנית.

¹⁶⁶ http://beinenu.com/sites/default/files/alonim/165_58_77.3.pdf

¹⁶⁷ <http://forum.otzar.org/viewtopic.php?t=4282>

¹⁶⁸ בעמוד כ"ח.

אסתר פרק ה' פסוק י"ד: וַתֹּאמֶר לוֹ זָרַשׁ אֶשְׁתּוֹ וְכָל אֶהְבִּיו יַעֲשׂוּ עֵץ גְּבֵהַּ חֲמִשִּׁים אַמָּה וּבִבְקָר אָמַר לַמֶּלֶךְ וַיִּתְּלוּ אֶת מֶרְדֳּכִי עָלָיו וּבָא עִם הַמֶּלֶךְ אֶל הַמִּשְׁתָּה שָׁמַח וַיֵּיטֵב הַדָּבָר לִפְנֵי הָמֶן וַיַּעַשׂ הָעֵץ:

שם בכ"י פרינסטון, דף 549 בגיליון הכתיב ויעש, ז"ל: **מצ' בספ' הנקרא סיני, ויעץ כת' ויעש קר', וכן נדרש בספ' אבא גוריון¹⁶⁹, שנטל עיצה על איזה עץ רצה לתלות, ונתיעץ על דף שנטל מתיבתו של נח שעמדה בחצירו.**

ראיתי שהובא נוסח זה בספר גימטריאות לריה"ח ז"ל - אסתר¹⁷⁰: ויש ספרים מדויקים, שבמסורת כתיב: "ויעץ העץ"; ויש שכתוב: "ויעש העץ", ומנוקד 'העץ'. "ויעץ ויעש העץ", בגימטריא זהו באשתו - שזרש יעצה לעץ נ' אמות.

אמנם לדידי, מציאה חשובה היא. רי"י סטל מהדיר ספר "גימטריאות" לא מצא מקור, מלבד דברי ר"י החסיד ז"ל שם, וכן המיוחס - רוקח, עיין התוספות שלם - אסתר¹⁷¹. כאן הנה נגלה המקור בספר סיני.

שו"ת מהר"ם חלאווה¹⁷²: בכתבך ספרת כל משפטי פיך אמרת: נמצא חומש מוגה בתכלית ההגהה מחסרות ויתרות ופרשות ותגין, הכל כתיקון ס"ת, ובסוף כל סדר וחומש סכום אותיות ותיבות, ונעתקו ממנו ספרי תורה ופרשת נשיאים שבמדבר סיני ושבשלח לך כתובות בו ראשי שבטים בראשי שטות. וכך נמצא במסורת: שבטיא דבמדבר סיני ודויתורו בריש שיטיא. ואתה שמעת וידעת שהרב ר' ניסים ז"ל הרגיש בספר התמיד שבהיכל ברצלונה שהפרשיות הנז' היו מתחילין הפסוקין בראש שיטין ומסיימין בחצי שטין, ובטל התמיד, שאמ' שהוא כעין שירה, עד שהתקין והאריכו האותיות עד סוף כל שטה ושטה, ותמהת על הדבר מה נעשה למסורת, **ושני ספרים אחרים קדומים לקדומים: ספר כתר תורה וספר סיני** נמצאו הפרשיות /הנזכרות/ מתחילין בראשי שיטין ומסיימין בסוף שיטין, ובקשת להעמידך על דעתי.

גם בכ"י הספרייה הבריטית, לונדון, אנגליה Arundel Or 16 המאה י"ג, סגנון כתיבה היא אשכנזית באסתר! ע' V362 התייחסות לספר "סיני". אמנם נראה שזו הגהה מאוחרת, ולא נכתבה על ידי יד המסרן הראשי. מ"מ, אזכור ספר סיני שבמקורות אשכנזיים מעניין. הלא מתשובת מהר"ם חלאווה המשמעות שבספר היה, וכיצד הגיע למגיה הספרים מאשכנז?

שוב מצאנו בחומש רגנשבורג, מוזיאון ישראל, ירושלים, ישראל Ms. 180/052, 163, לכאורה נכתב בתחילה ויעץ העץ! עיין היטב בפנים, רק שהגיהו ותיקנו. דבר זה תואם למפורש שם לפני מגלת אסתר הערות מסורה בהן מוזכרות מגלות "מכתיבת ידו של ... יהודה חסיד בן ... שמואל", כנ"ל בשם ר"י החסיד. הלא רגנשבורג, עיר ר"י החסיד היה!

¹⁶⁹ ספרי דאגדתא על אסתר - מדרש אבא גוריון פרשה ה' וז', ע"ש.

¹⁷⁰ אות י"ב.

¹⁷¹ בעמוד ק"ג.

¹⁷² סימן קמ"ד. עיין http://www.herzog.ac.il/vtc/tvunot/mega4_ofer.pdf

Because¹⁷³ David bar Shabbetai was very clearly copying from a manuscript traceable to the circles of the *haside ashkenaz* (or 'the Pious of Germany')...

דברי הימים

ולא יוסיפו בני עולה לבלתו/לכלתו

דברי הימים א' פרק י"ז פסוק ט': וְשִׁמְתִּי מָקוֹם לְעַמִּי יִשְׂרָאֵל וְנִטְעַתִּיהֶן וְשָׁכַן תַּחְתָּיו וְלֹא יִרְגַּז עוֹד וְלֹא יוֹסִיפוּ בְנֵי-עוֹלָה לְבַלְתּוֹ כְּאֲשֶׁר בְּרָאשׁוֹנָה:

המנחת שי': ולא יוסיפו בני עולה לבלתו. פרק קמא דברכות, רב הונא רמי, כתיב לענותו וכתיב לכלותו. בתחלה לענותו ולבסוף לכלותו. ובפירש"י כתיב לענותו בספר [שמואל] וכתיב לכלותו בד"ה. בתחלה כשנבנה הבית נבנה ע"מ שלא לענות עוד אויבים לישראל, ולבסוף כשחטאו נגזר עליהם עינוי ותפלתם מגינה עליהם מן הכליון, ע"כ. נראה שבספרו ה' כתוב לכלותו בכ"ף, וכן פירש בעל מכלל יופי ענין כליה, ואף רד"ק הביא בספר שמואל מדרש הנזכר, ופירש כפירש"י. אמנם בספר השרשים הביאו בשרש בלה בבית, וכן בכל הספרים (זולתי מעט מזעיר) כתוב לבלתו בבי"ת:

שם ברכות¹⁷⁴: רב הונא רמי: **כתיב לענותו וכתיב לכלותו - בתחילה לענותו ולבסוף לכלותו.** ובגליון הש"ס - שבת¹⁷⁵: ובברכות דף ז' ע"ב כתי' לכלותו, ובספרי' שלנו בד"ה א' י"ז כתיב לבלותו.

ולא יוסיפו בני עולה לכלתו – וינה 15 415א

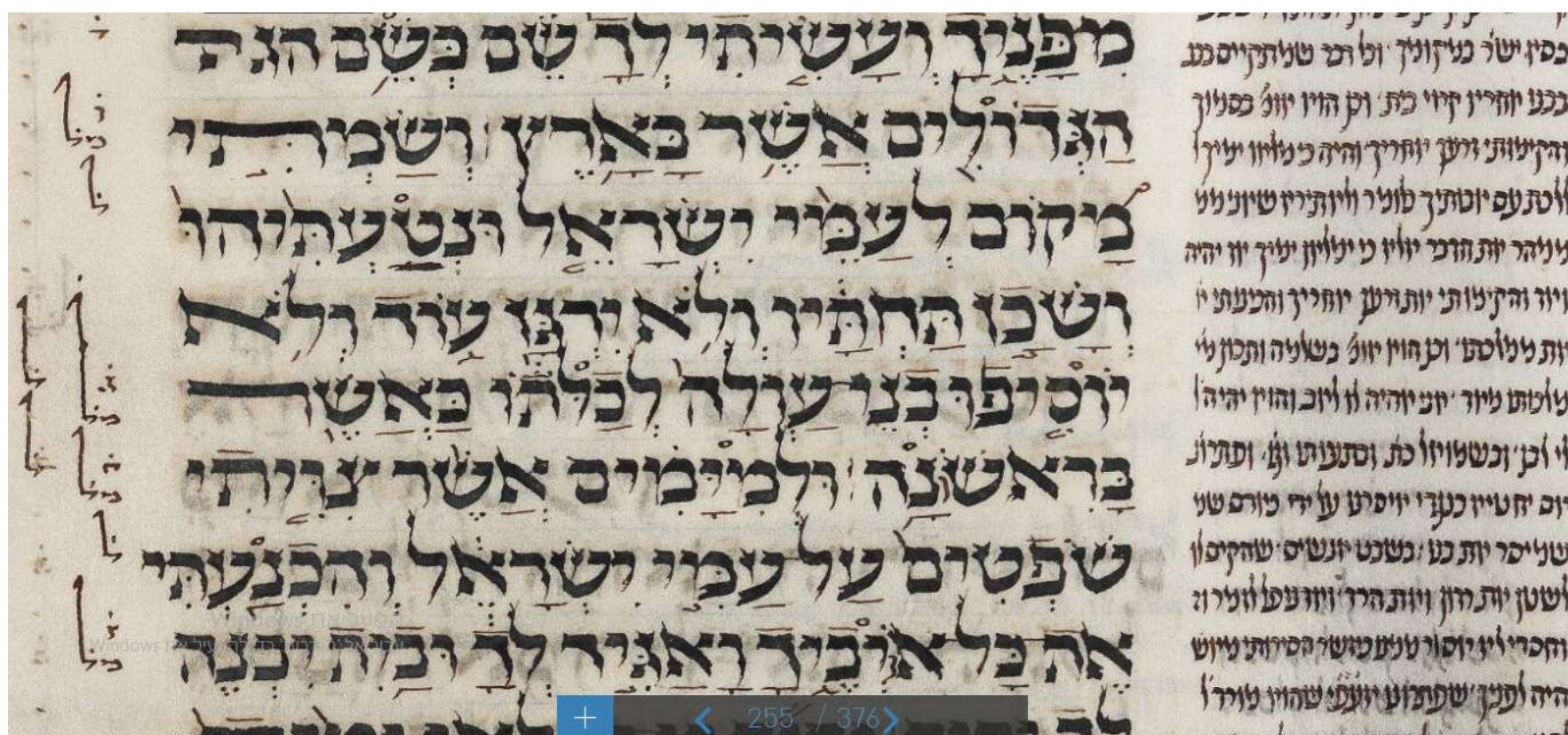
¹⁷³ <https://www.degruyter.com/view/book/9783110546422/10.1515/9783110546422-005.xml>

¹⁷⁴ ז', ב'.

¹⁷⁵ נ"ה, ב'.

ולא יוסיפו בני עולה לכלתו¹⁷⁶ – פרמה 2958 עמוד 250

ואחרי אֲחִיתָפֶל יְהוֹדָע בֶּן בְּנִיָּהוּ

דברי הימים א' פרק כ"ז פסוק ל"ד: **ואחרי אֲחִיתָפֶל יְהוֹדָע בֶּן בְּנִיָּהוּ וְאַבְיָתָר וְשָׂר צָבָא לְמֶלֶךְ יוֹאָב:**

ברכות¹⁷⁷: מיד יועצים באחיתופל ונמליכין בסנהדרין, ושואלין באורים ותומים. אמר רב יוסף: מאי קרא? - (דכתיב) ואחרי אחיתפל בניהו בן יהודע ואביתר ושר צבא למלך יואב. אחיתופל - זה יועץ, וכן הוא אומר ועצת אחיתפל אשר יעץ בימים ההם כאשר ישאל (איש) בדבר האלהים; בניהו בן

¹⁷⁶ וכן הוא במיוחס לרש"י שבכ"י שם.

¹⁷⁷ ג', ב'.

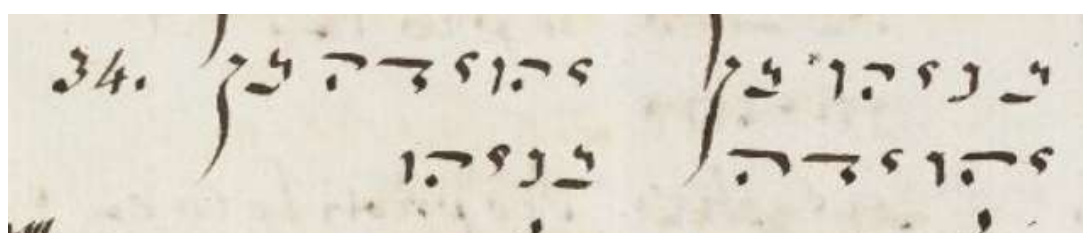
יהוידע - זה סנהדרין, ואביתר - אלו אורים ותומים, וכן הוא אומר: ובניהו בן יהוידע על הכרתי ועל הפלתי. כן סנהדרין¹⁷⁸.

התוספות שם ברכות: בניהו זה סנהדרין - מסברא אומר כן. אביתר אלו אורים ותומים וכן הוא אומר ובניהו בן יהוידע על הכרתי ועל הפלתי כלומר היה קודם להם אם כן אורים ותומים היו אחר בניהו. א"כ אביתר שהוזכר אחר בניהו היינו אורים ותומים כך פירש רש"י. ותימא לפירוש פשיטא דאביתר כהן היה בימי דוד שלא היה כהן אחר שכולם נהרגו בנוב עיר הכהנים ולמה צריך ראיה עליה. ועוד לגירסת הקונטרס בניהו בן יהוידע אין זה הפסוק בשום מקום. לכך (מפרש) [גריס] רבינו תם כדאי' (בדה"א כ"ז) ואחרי אחיתופל יהוידע בן בניהו זה סנהדרין, וכן הוא אומר ובניהו בן יהוידע על הכרתי ועל הפלתי, ופי' ר"ת דכרתי ופלתי היינו סנהדרין שכורתין דבריהם לאמתן ופלתי שמופלאים בהוראה כמו מופלא שבבית דין. וא"ת היכי פשיט יהוידע בן בניהו מבניהו בן יהוידע. וי"ל דמסתמא ממלא מקום אביו היה וכי היכי דאביו היה מסנהדרין גם הוא היה מהם.

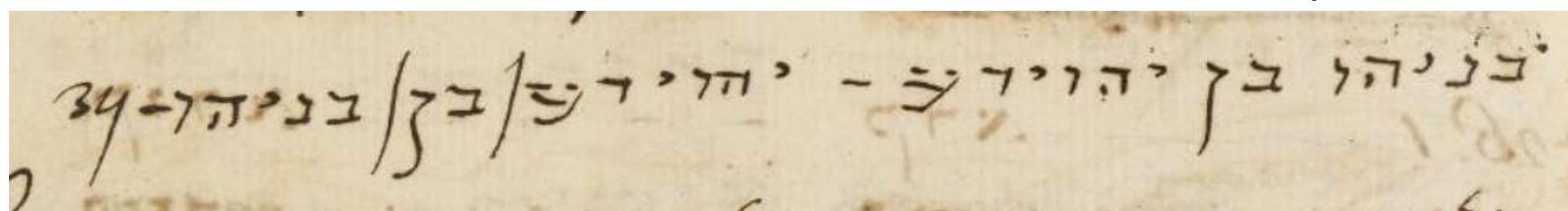
ספריית המדינה והאוניברסיטה של המבורג, המבורג, גרמניה Cod. hebr. 27, עמוד 118

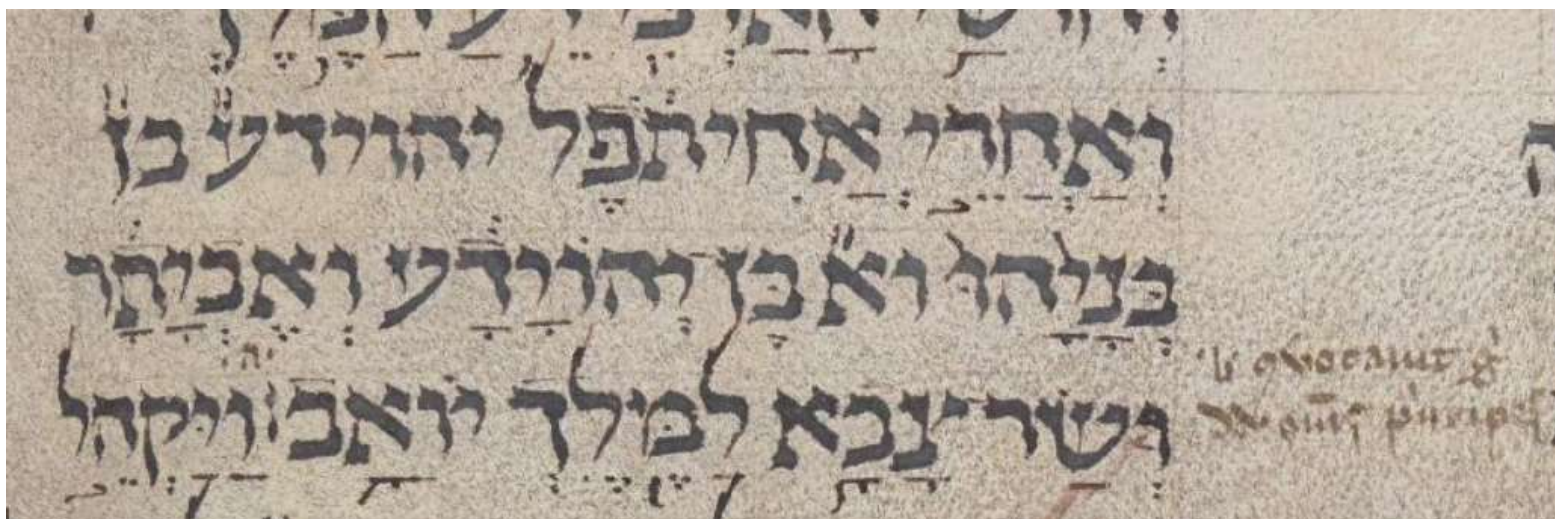
שינויי נוסח בנביאים וכתובים בכ"י משטרסבורג, ספריית פלטינה, פרמה, איטליה Cod. Parm. 2292, עמוד 102

שנוי נוסח בתנ"ך בכ"י מטורינו, ספריית פלטינה, פרמה, איטליה Cod. Parm. 2874, עמוד 287

¹⁷⁸ ט"ז, א'.

ויעתר/ויעתר לו

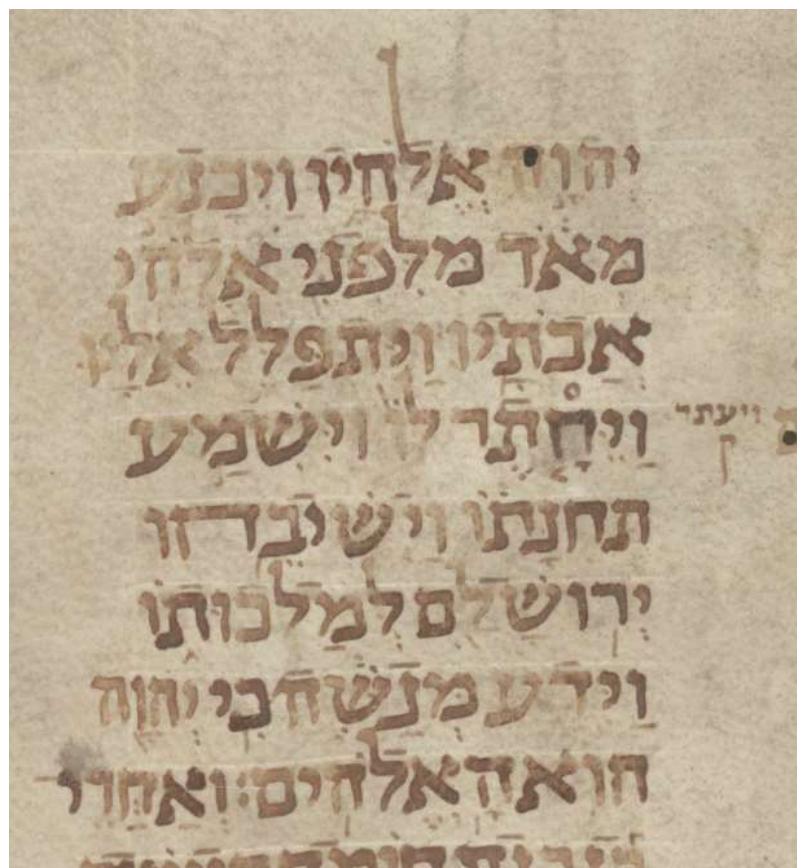
דברי הימים ב' פרק ל"ג פסוק י"ג: וַיִּתְפַּלֵּל אֵלָיו וַיַּעֲתֶר לוֹ וַיִּשְׁמַע תְּחִנָּתוֹ וַיְשִׁיבֵהוּ יְרוּשָׁלַם לְמַלְכוּתוֹ וַיַּדַּע מִנְּשָׂה כִּי ייִ הוּא הָאֱלֹהִים:

סנהדרין¹⁷⁹: אמר רבי יוחנן משום רבי שמעון בן יוחי: מאי דכתיב וישמע אליו ויעתר לו, ויעתר לו מיבעי ליה! - מלמד שעשה לו הקדוש ברוך הוא כמין מחתרת ברקיע, כדי לקבלו בתשובה, מפני מדת הדין.

ספריית הוטיקן, קרית הוטיקן, מדינת קרית הוטיקן Ms. Urb ebr. 1, 973ב

¹⁷⁹ ק"ג, א'.

שינויים נוספים

בייחוד הספר הפלאה שבערכין, להגאון ר"י פיק¹⁸⁰, ציין לדוגמאות רבות, שבהם לכאורה המסורה נוגדת תלמוד ומדרשים, אשר משם שאבנו רבים מן הכתיבים במאמר זה.

ועוד עזרנו מאוד, הספר שבט מיהודה¹⁸¹, לחכם אחד ממחברי ימינו, מורכבת רשימה מרשימה של ע"ט חילוקים ושינויים בין המסורת שלנו לדברי חז"ל בתנ"ך כולו. מסתבר שמקצתם אינם באמת שינויים, אלא מדרשים בשיטת אל תיקרי וכדומה, וכדברי המחבר שם בעצמו בפרוטרוט. חלקם מקורם בספר זוהר בלבד, ואולי הם בדרך רמז סוד, ולא בכתיב פשוט. אף בזה הרחיב שם בפנים. נדמה לי שעד מספר כ"א מדובר בשינויים מהתורה, ומכ"ב¹⁸² עד ע"ט יסודם בנביאים וכתובים, מניין נ"ח. סימניך כימי נ"ח זאת לי, שאינה נמנית שם, וכן נביא לבב חכמה חסר שם, מצאנוה בשדה יער.

מ"מ, יש לערוך כל אותם שינויים, מול שינויי הנוסחאות שבתנ"ך קניקוט¹⁸³ עפ"י כ694 כתבי יד ודפוסים ישנים ושאר מקורות שונים, וכך ייודע אם, באיזו מידה, והיכן נשאר כיום רושם של אותם מסורות שונות שבמדרשים ברבים מכ"י הקיימים בידינו, ולדוגמא בתורה;

ב. וילך למסעיו/למסעו. **לא מופיע בכ"י**. (מציין למספר 300 בלבד, היינו מנחת שי, כמפורש שם לעיל בעמ' 134). שם חלק א' עמ' 20.

ג. ויהי ריב/רב, **מופיע בכ"י אשכנזי אחד**, מספרו 18. (300 - מנחת שי כנ"ל). שם בעמ' 21.

¹⁸⁰ אות א' "מאה".

¹⁸¹ ב', עמוד 164 ואילך.

¹⁸² בעמ' 171.

¹⁸³ <https://archive.org/download/vetustestamentum01kenn/vetustestamentum01kenn.pdf>,
<https://archive.org/download/vetustestamentum02kenn/vetustestamentum02kenn.pdf>,
[https://www.academia.edu/37862623/Key according to Kennicott number with links to Ktiv cat
alog and often digitized manuscripts](https://www.academia.edu/37862623/Key_according_to_Kennicott_number_with_links_to_Ktiv_cat_alog_and_often_digitized_manuscripts)

ד. ביני וביניך/ובנך, **לא מופיע בכ"י**. (יש שם ובינך, ובניך בשני כ"י שמספרם 9, 13, וביניך). שם בעמ' 25.

ה. ולבני הפילגשים/ הפילגשם, חילוף מפורסם, **מופיע בכ"י רבים**. שם בעמ' 43.

ו. את צאן לבן הנותרת/הנתרת, **מופיע בכ"י רבים**. שם בעמ' 56.

ולדוגמא בנ"ך;

כב. ויאמרו אלינו זקנינו/זקננו, **מופיע בשני כ"י** שמספרם 99, 139. (300 - מנחת שי כנ"ל. ברבים אחרים מופיע זקנינו). שם בעמוד 456.

כג. וישפט את ישראל בימי פלשתים עשרים/ארבעים שנה, **לא מופיע בכ"י**. (מציין למספר 300 - מנחת שי כנ"ל, למספר H 650 שכמדומה הוא תלמוד הירושלמי, ראה המפורש שם לעיל בעמ' 148). שם בעמ' 505.

כד. ואת אשר ישכבון/ישכבון את הנשים, **לא מופיע בכ"י** ישכבון. (בפנים ישכבון, ר"ל כמדומני שכן הוא ברוב כ"י. גם מציין למספר 300 ישכבון, היינו מנחת שי כנ"ל). שם בעמ' 520.

כה. מעברים/מעבירם עם יי', **מופיע ב9 כתבי יד**. גם שם.

כו. ממערות/ממערכות פלשתים, לעיל.

כז. להברות/להכרות את דוד, לעיל.

כח. ולא יוסיפו בני עולה לבלתו/לכלתו, לעיל.

כט. ולקחתי מאתו מאומה/מומה, לעיל.

ל. מלאתי/מלתי משפט, ישנו **מופיע בכ"י אחד** מספרו 154. (300 - מנחת שי כנ"ל). חלק ב' עמ' 2.

תיעשה - חדשכם

למעשה, הנה עסקנו רבות אף במדרשי אגדה, ולא דווקא במדרשי הלכה, וגם בנ"ך ולא דווקא בתורה, ובכן הלכנו מן הכבד אל הקל, מעתיקא לחדתא, אך בעיקר מעניינים סבוכים שנויים במחלוקות, אל עניינים חלקים וקלים, מוכחים וברורים, מאחר שכבר כל המפרשים מתעסקים בשינויי הכתיב בתורה ומשמעותם, ובוודאי אין המלאכה, היינו מאמרי כאן, גמורה ולא שלימה.

הלא אף בתורה, הכתיבים מקשה "תיעשה" המנורה, ובראשי "חדשכם" (במליצה, הרי יהושע נטל היו"ד משרי, כך תיעשה נטלה היו"ד מחדשכם) ודאי מושפעים מן הדרשות, כמפורש בספרי הקדמונים, ומדוע לא ייתכן כן גם בנ"ך?

קו ועיקרון המנחה אצלנו הוא שהמקרה לא יתמיד, ואם יש שלושה ספרים למשל (כ"ש יותר מהם) בעלי כתיב שונה, הרי הם מן הסתם משקפים חילוף במסורת. כדוגמא, אכן חשדתי שמא כתיב "ממערכות פלשתים" (שמואל א' פרק י"ז פסוק כ"ג: וְהָיָא מְדַבֵּר עִמָּם וְהָנָה אִישׁ הַבְּנִים עוֹלָה גְלִיתַּת הַפְּלִשְׁתִּי שָׁמָּה מִגֵּת מַמְעָרוֹת מִפְּלִשְׁתִּים וְגו') שמצאנו בכ"י אשכנזי משובש אחד, היא טעות ממש, לכך בדקתי שם אצל קנקוט, חלק א' עמוד 540, המציין על 36 כתבי יד כאלו! אטו חסרים אנחנו מחלוקות מדינחאי מערבאי, או בן אשר - בן נפתלי?! (כתשובת הרשב"א בזה).

בני חת

המעין על מאמרי ישים לב, אשר רבים מן הכתיבים משונים שצינו בנ"ך, לא עוסקים בחסרות ויתרות, שלהם אמנם אין סוף וחקר, והם מ"קלי החילוף". יש מאידך לענ"ד הבדל משמעותי, כשמדובר

בכימי/כי מי, להברות/להכרות, לבלתו/לכלתו, מומה/מאומה, מערות/מערכות, וכל כיו"ב. כאן הבדלי קריאה ומשמעות שכיחי, טעויות לא שכיחי, יש בהם מסורת סופרים ברורה, ולענ"ד קשה לתלות אותם בסתם טעות בעלמא, באשר מדובר בקבוצה, ולא במיעוט יחידאי הבודד. כ"ש ש"חזי מאן גברא רבה קא מסהיד" על שינויים אלו, ה"ה חז"ל בעצמם. אף בן אשר - בן נפתלי, מדינחאי מערבאי, מעולם לא חלקו בחו"י, כ"א באופני הכתיב ממש.

עוד דבר. כשרש"י מעיד, כמשל, על שנת גאלי/גאולי באה, המופיע לפנינו בכתיב מלא, שהוא בכתיב חסר, ישנם אנשים "נלחצים" ומצטערים מזה, וכפי המשתקף במפרשים, אשר מעירים רבות אצל תופעות כאלו. מ"מ, מצווה וזכות רבה היא לענ"ד היא בכל כיו"ב, בירור מקח חז"ל (כמה דיות משתפכות, כמה קולמוסין משתברין, כדי לכתוב בני חת...). או רבותינו הראשונים נ"ע, למצוא אסמכתא קונקרטית "מהשטח", בקבוצות כ"י הקיימים בידינו בס"ד, ולא להסתפק כיום בסגנון הערה הנושנה, הנדושה: "בספר של רש"י היה נכתב כך", כפי שהורגלנו מדורות שאכן לא יכלו לבדוק דברים אלו בעצמם.

לדוגמה נוספת, שבת¹⁸⁴: והכתיב מעברים! - אמר רב הונא בריה דרב יהושע: מעברים כתיב. או בראשית רבה (וילנא) פרשת וירא¹⁸⁵: דא"ר יוחנן ויאמרו אלינו זקננו וכל יושבי ארצנו זקננו כתיב וכו' וכ"ה בילקוט.

בעצם, מטרתי הייתה להראות, אך קיום אותם נוסחים משונים במדרשים, במקצת כ"י ששרדו בידינו, וכמעט לא ראיתי מי שעשה העבודה הזאת, דהיינו בקשת וחיפוש ספרי כ"י ישנים, תומכים בכתיבי מדרש משונים, אלא בדרך כלל מסתפקים בהערה המציינת שבספרים שלנו זה אחרת, ותל"מ. מעולם לא טענתי שאלה היו רוב ועיקר (אעפ"י שלמפרע למדנו בחלקם, אשר אמנם שימשו רוב ועיקר במקומם ובזמנם).

ממילא, לא בדקתי כ"י רבים מדי, אלא אם מצאתי את מבוקשי פעם, פעמיים שלוש, שמחתי כמוצא שלל של שרידים, מעין הכתיב במדרשי רבותינו ז"ל, שכל דבריהם כגחלי אש, אשר אותם רשמתי, כבפנים. לא שמרתי גם אצלי רשומי כ"י שגרתיים, בעלי כתיב רגיל מקובל.

אך כ"א יכול בנקל לבדוק אצל קניקוט, לקבל אינדיקציה על אחוז של כ"א מצורות אלה המשונות וכיו"ב בכ"י הקיימים, ביחס אל נוסח המסורה הסטנדרטית.

רשימה חלקית של כ"י אשכנזיים לנביאים וכתובים בחיבור זה

1. ספריית המדינה והאוניברסיטה של המבורג, המבורג, גרמניה 3 Cod. hebr. 26269 F¹⁸⁶, נביאים, מאה י"ב, אשכנזית

¹⁸⁴ נ"ה, ב'.

¹⁸⁵ פרשה מ"ט סימן ט'.

¹⁸⁶

https://web.nli.org.il/sites/NLI/Hebrew/digitallibrary/pages/viewer.aspx?presentorid=MANUSCRIPTS_&docid=PNX_MANUSCRIPTS990001673020205171-1#|FL52172232
https://web.nli.org.il/sites/NLI/Hebrew/digitallibrary/pages/viewer.aspx?presentorid=MANUSCRIPTS_&docid=PNX_MANUSCRIPTS990001673020205171-2

2. המבורג 48¹⁸⁷, כתובים (תהלים ואיוב), מאה י"ב-י"ג, אשכנזית
3. וינה 15 10141 F¹⁸⁸, נביאים וכתובים, מאה י"ב, אשכנזית
4. הספרייה הבריטית, לונדון, אנגליה 189¹⁸⁹ F 5048 Add. 21161, נביאים וכתובים (קטעים), מאה י"ב, אשכנזית, עם מסורה קטנה, דומה לכ"י רויכלן 3 שבספריית קרלסרוה
5. ספריית אוניברסיטת לייפציג, לייפציג, גרמניה Ms. B.H. fol. 1, תורה, הפטרות ומגלות, מאה י"ג, אשכנזית, ההפטרות נכתבו בסיום כל פרשה, עם מסורה קטנה וגדולה, בשוליים הערות במסורה בהן מוזכרים "ס' מנ[חם] מיואני" (25ב), "ס' יוס' טוב עלם" (31א), "רבינו גרשום מאור הגולה" (35א) ועוד, וחלקים מ"תרגום ירושלמי", כמדומה שכתב-יד זה משקף יותר מכל כתב-יד אחר הידוע לנו את הנוסח המקורי של פירוש רש"י לתורה, שהיו משולבים בו הגהות והוספות מידי תלמידו ר' "שמעיה" ובכללן: תיקונים והשלמות של רש"י עצמו שנמסרו בידי ר' שמעיה, הגהות ופרושים משל ר' שמעיה, וקטעי מדרש גדולים ודיונים נרחבים שלוקטו על ידי ר' שמעיה והסמיכם לכתובים. וכן הוסיף המעתיק ר' "מכיר" הגהות מעטות משלו ומשל אביו "קרשביא", קולופון (דף 204ב): "חזק מכיר בר קרשביא"
6. פרמה 2355¹⁹⁰, כתובים (תהלים): עם ניקוד וטעמים, מסורה קטנה וגדולה, מאה י"ג (סוף המאה), אשכנזית, כמו כן חלוקת המזמורים שונה מהמקובל
7. פרמה 2958¹⁹¹, כתובים: עם ניקוד וטעמים, מסורה קטנה וגדולה, מאה י"ג, אשכנזית
8. ספריית פלטינה, פרמה, איטליה Cod. Parm. 3105, נביאים: עם ניקוד וטעמים, מסורה קטנה וגדולה, מאה י"ב-י"ג, אשכנזית

נספח בדבר תגי התפילין

הרמב"ם בהלכות ספר תורה¹⁹²: ויזהר בתגין ובמניינם--יש אות שיש עליה תג אחד, ויש אות שיש עליה שבעה; וכל התגין--כצורת זין הן, דקין כחוט השערה. כל הדברים האלו, לא נאמרו אלא למצוה מן המובחר; ואם שינה בתיקון זה, או שלא דיקדק בתגין, וכתב האותיות כולן כתקן, או שקירב את

187

https://web.nli.org.il/sites/NLI/Hebrew/digitallibrary/pages/viewer.aspx?&presentorid=MANUSCRIPTS&docid=PNX_MANUSCRIPTS990001352090205171-1#|FL39236497

188

https://web.nli.org.il/sites/NLI/Hebrew/digitallibrary/pages/viewer.aspx?&presentorid=MANUSCRIPTS&docid=PNX_MANUSCRIPTS990001691770205171-1

http://www.bl.uk/manuscripts/Viewer.aspx?ref=add_ms_21161_fs001r 189

190

https://web.nli.org.il/sites/NLI/Hebrew/digitallibrary/pages/viewer.aspx?presentorid=MANUSCRIPTS&docid=PNX_MANUSCRIPTS990000841360205171-1#|FL15116394

191

https://web.nli.org.il/sites/NLI/Hebrew/digitallibrary/pages/viewer.aspx?presentorid=MANUSCRIPTS&docid=PNX_MANUSCRIPTS990000829940205171-1#|FL22285806

192 פרק ז'.

השיטין, או הרחיקן, או האריך בהן, או קיצרן--הואיל ולא הדביק אות לאות, ולא חיסר ולא הותיר, ולא הפסיד צורת אות אחת, ולא שינה בפתוחות וסתומות--הרי זה ספר כשר.

ברם לא ביאר כלל, מה הם פרטי התגים, או מניין נדע אותם. במגדל עוז: ויזהר באותיות גדולות כו' עד כשר. בספר תגין: ספר תגין הרי מוכר וידוע, אך לא ידוע עד היכן ספר תגי שלנו נוגע ללשון הרמב"ם, אם אמנם מכוון הרמב"ם אליו דווקא, או אולי הסתמך על מקורות אחרים, וגם לא ידוע אם נוסח הספר תגי שלפנינו נותר כפי שנמסר בימי הרמב"ם. יש לציין המציאות, שבעל מגדל עוז עצמו העתיק גרסה השונה והייחודית שלו בספר תגי¹⁹³.

אכן, הרמב"ם בעצמו מפרש בתשובות¹⁹⁴: ומקצת החכמים חושבים, שזאת הדעה מוטעית, ואין המחלוקת, שנפלה במספרם [של תגין], מחייבת להשמיטם, הואיל ויש מחלוקת גם במספר הפרשיות, ובדבר הסתומות והפתוחות מהן, ואין זה מחייב להשמיטן, והם כותבים אותם על פי הדעה המפורסמת. וזה הראוי, ואל זאת הדעה נוטה אני. עכ"ל.

הוא אומר שהרמב"ם סתם וסמך "עפ"י הדעה המפורסמת", אך בכ"ז עדיין סתום, מהי הדעה המפורסמת שע"פ כותבים אותה, ואשר מסתמא עפ"י תייג רמב"ם ס"ת שכתב כהלכתו, וכלשונו: וזה הראוי, ואל זאת הדעה נוטה אני.

אמנם בחיבורו פ"ב מהלכות תפילין לשונו: וצריך להיזהר בתגין של אותיות, והן כמו זיינין זקופות על האות שיש לה תג, כמה שהן כתובין בספר תורה; ואלו הן האותיות המתוייגות שבארבע פרשיות האלו: - פרשה ראשונה--יש בה אות אחת בלבד, והיא מים סתומה של "מימים" (שמות יג, י), עליה שלושה זיינין. - פרשה שנייה--יש בה חמש אותיות, וכל אחת מהן הא, ועל כל הא מחמשתן ארבעה זיינין; והן הא של "ונתנה" (שמות יג, יא), והא ראשונה ואחרונה של "כי הקשה" (שמות יג, טו), והא של "ויהרג" (שם), והא של "ידכה" (שמות יג, טז). - פרשה שלישית--יש בה חמש אותיות, ואלו הן: קוף של "ובקומך" (דברים ו, ז), יש עליה שלושה זיינין; וקוף של "וקשרתם" (דברים ו, ח), יש עליה שלושה זיינין; וטית טית פא של "לטטפת" (שם), על כל אות משלושתן ארבעה זיינין. - פרשה רביעית--יש בה חמש אותיות, ואלו הן: פא של "ואספת" (דברים יא, ד), יש עליה שלושה זיינין; ותיו של "ואספת", יש עליה זין אחד; וטית טית פא של "לטוטפת" (דברים יא, ח), על כל אחת משלושתן ארבעה זיינין. - כל האותיות המתוייגות, שש עשרה; ואם לא עשה התגין, או הוסיף וגרע בהן--לא פסל.

בפשטות "כמה שהן כתובין בס"ת" ר"ל בצורת תגין הנ"ל בדבריו. מ"מ, לא ברור מקור רמב"ם ברשימת תגים אלו. מסתבר שרוב ראשונים מעתיקים תגי הספר שימושא רבא¹⁹⁵, בעוד הרמב"ם מחדש תגין הללו, ולא מצאו המפרשים מוצא שיטתו.

ראשונים מעטים נמשכים אחרי הרמב"ם. אחד מהם אולי הינו בהגהות מיימוניות. אמנם לשון המקורי של הגה"מ, מופיע בדפו"ר - קושטא, עיי"ש. רי"ח המוזכר בדבריו הוא ר"י החסיד, משם מעתיק לשון האומר שהתגין הינם הל"מ, ראה החיבור כתרי אותיות תפילין. הרב בעל הגה"מ מציין לסמ"ג,

¹⁹³ ראה חיצו גיבורים ח' עמ' ת"ד הערה 7.

¹⁹⁴ שו"ת הרמב"ם סימן קנ"ד, וע"ע בנוסחאות אחרות.

¹⁹⁵ עיין <http://sofrus.com/tefillin/tagin-shemushei-rabbah>, קובץ ראשונים שעל צורת אותיות עמ' 158.

שמעתיק דברי הרמב"ם לבדו (וכפי שכל הסמ"ג, רובו מבוסס על לשון הרמב"ם). בלשוננו ס"ע = סדר עולם, מאת רבי שמחה משפירא. בעוה"ר, ספר זה הוא בחזקת אבוד.

מ"מ, למעשה, הגה"מ מעתיק לשון התרומה, ומוסיף כי: **אכן בסמ"ג לא הזכיר כל זה, כי אם לשון רבנו המחבר [=רמב"ם], ורא"ם (יראים) כתב ענין התגין בענין אחר וכו' ושוב ממשיך להביא מלשון התרומה ועוד, ומוסיף: ובס"ה [=הסמ"ג] כתב ממש כרבנו המחבר [=רמב"ם], ודלא [כרי"ח] וכו'**

אולי יש משמעות מסוימת של דחייה, ועכ"פ אין הכרח בדבריו, והלא מאסף ומסדר כל השיטות, ולא מסיים "וכן עיקר" או "והכי קיי"ל". אך בעיקר יש להדגיש, שדרך בעל הגה"מ להימשך אחרי הסמ"ג, ראה הספר כללי הפוסקים והוראה¹⁹⁶. בקיצור, סמ"ג והגה"מ, שניהם חיבורים אשר מושרשים מראש ברמב"ם.

משקל מכריע אולי יש לתת אל כגון המנהיג ז"ל מפרובאנס, שידע על כולם, והכיר את כולם, וכאן הביא לשון השימו"ר, ולא זכר כלל לשון הרמב"ם, ללמדך כי כך דעת רוב פוסקים מלפני הרמב"ם ואחריו, ול"ד האשכנזיים, ראה האשכול, מספר העיתים, אשר מלפניו. ואחריו, ר"י מלוניל, שהיה חסיד הרמב"ם, מביא לשון השימו"ר בלבד, וכן הרי"ד, ובספר שבלי הלקט. עוד מצאתי שגם בעל העיטור מעתיק דברי השימו"ר בלבד. מי שגם חשוב להכרעה הוא רבינו המאירי, אשר בקרית ספר שלו ח"ב, הוא כותב פחות או יותר כפי השימוש"ר.

מלבד סמ"ג שמיוסד על הרמב"ם, והגה"מ בעקבותיו, (וכן הכלבו - ואורחות חיים, מבוסס על הרמב"ם, ראה המבואות שלהם). אף מרדכי - הלכות קטנות (שמעתיק דברי הרמב"ם בלבד), מפוקפק ייחוסו¹⁹⁷. רק רא"ש עם טור ראיתי שמעתיקים לשון הרמב"ם אחרי השימו"ר:

בהלכות קטנות לרא"ש - קיצור הלכות תפילין: כתוב בשמושא רבא ורב אלפס הביאו בהלכותיו אמר רבא **כל אלפא ביתא דאתוותא דתגי דהוו בתפילין כ"ה**. ואלו הן ח"ץ ו"ס ש"י ל"מ ע"ת בפרשת קדש. בפ"ר הז"ם א"ך דק"ח כ"ה ט"ט בפרשת והיה כי יבאך. ודמזזה שבעה שעטנ"ז ג"ץ בפרשת שמע והיה אם שמוע. וזהו פירושן. ח"ץ דחמץ ד' ד' תגי ו"ס דהיבוס ג' ג' תגי. למ"ע דלמען ד' ד' תגי ת' דתורת ג' תגי. ב' דיביאך פ"ר דפטר ג' ג' תגי. הז"ם דהזכרים ג' ג' תגי. א"ך דישראל ד' ד' תגי. ד' דיד ק' דהקשה ח' דלשלחנו ד' תגי. כ"ה דידכה ג' ג' תגי. ט"ט דלטוטפת ה' ה' תגי. שעטנ"ז ג"ץ ש"ע דשמע ט"ט דלטוטפת ד' ד' תגי ג' דנפשך ז' ז' דמזוזות ג' דדגנך י' דהארץ ג' ג' תגי. אמר רבא כל תפילי דלא בדיקי בהני אתוותא פסילי. והני זיוני דמפרשי הכא היינו תגים גדולים אבל תגים קטנים מה לו להזכיר שעטנ"ז ג"ץ הלא בכל מקום שיש אלו האותיות צריכין תגים קטנים. כדאיתא בפרק הקומץ רבה, ובגמ' דידן לא הוזכרו כלל אלו התגין, ולא מסתבר כלל למיפסל תפילין בשביל חסרון אלו התגין, והרבה דברים כתב בשמושא רבא שאין לסמוך עליהם. והרמב"ם לא כתבם בספרו, אך כתב אחרים וכו' הלכך טוב שיעשו כולן, כי אין פסול ושנוי, לא בתוספת ולא בגרעון. העתיק דבריו בנו הגדול בטור אורח חיים¹⁹⁸.

¹⁹⁶ עמ' רס"ו.

¹⁹⁷ ראה <http://forum.otzar.org/viewtopic.php?t=24169>

¹⁹⁸ סימן ל"ו.

מ"מ, אין ספק כי המקור של תגי הרמב"ם, בספר תגי המפורסם¹⁹⁹, וכפי המבורר ברשימה המסודרת שלפנינו²⁰⁰:

ספר תגי	רמב"ם	שימוש רבא	אות	
X	X	/	ח' דחמץ	1.
X	X	/	ץ' דחמץ	2.
X	X	/	ו' ס' דהיבוס	3.
X	X	/	ש' דאשר	4.
X	X	/	י' לה' / לי	5.
X	X	/	ל'מ'ע' למען	6.
X	X	/	ת' דתהיה	7.
X	X	/	ת' דתורת	8.
/	/	X	ם' דמימים	9.
X	X	/	ב' יביאך	10.
/	/	X	ה' דונתנה	11.
X	X	/	פ' דפטר	12.
X	X	/	ר' דפטר	13.
X	X	/	ה'ז'ם' דהזכרים	14.
X	X	/	א'ך' דישראלך	15.
X	X	/	ד' דיד	16.
/	/	/	ק' דהקשה	17.

¹⁹⁹ ראה המעיין מ"ו בעמ' 23. פתיחתו במחזור ויטרי סימן תקכ"א: והדין ספר תאגי דאסיק עלי הכהן מן שתיים עשרה אבנים שהקים יהושע בגלגל ומסרן לשמואל ושמואל מסרן לפלטי בן ליש. ופלטי בן ליש מסרן לאחיתופל. ואחיתופל לאחיה השילוני. ואחיה לאליו. ואליו לאלישע. ואלישע ליהוידע הכהן. ויהוידע לנביאים: וקברוהו באסקופת בית מקדשא. וכד עקרן אסקופת בית מקדשא בשני יהויכין מלך יהודה אשכחיה יחזקאל ואתייה לבבל. ובשניה כורש מלך פרס כד אסיק עזרא עשרה יוחסין מבבל אשכחיה עזרא להדין ספר ואסקיה לירושלם והגיע אצל מנחם. ומנחם מסרו לר' נחוניא בן הקנה. ור' נחוניא לר' אלעזר בן ערך. ור' אלעזר בן ערך לר' יהושע ור' יהושע לר' עקיבא. ור' עקיבא לר' יהודה. ור' יהודה לר' מיישא. ור' מיישא לר' נחום הלבלר. ור' נחום הלבלר מסרו לר': רמב"ן - פרשת כי תבוא: וכתבת עליהן את כל דברי התורה הזאת וכו' ומצינו בספר תאגי, שהיתה כל התורה כתובה בהן [באבנים] מבראשית עד לעיני כל ישראל בתאגיה וזיוניה, ומשם נעתקו התאגין בכל התורה. ויתכן שהיו האבנים גדולות מאד, או שהיה ממעשה הנסים: וע"ע בתורה שלימה כ"ט עמ' פ"ז, ובמאמר The 12th–13th Century Torah Scroll in Bologna, בהערה 61, <http://imhm.blogspot.com/2015/03>, נוסח אחר בהקדמת תגי, הנזכר בלשון רבי אפרים מבון. גם בירושתנו ז' עמוד כ"א.

²⁰⁰ מידידי הרב ר"ז קנופלט שליט"א מברוקלין ניו יורק.

18.	ח' דלשלחנו	/	X	X
19.	ה' דויהרג	X	/	/
20.	כ'ה' דידכה	/	כ'X ה' /	כ'X ה' /
21.	ש' דשמע	/ (יל"ע אולי הכוונה לתגים רגילים. אבל עיין רא"ש, מאירי, וכ"י לייפציג)	X	X
22.	ק' ובקומך	X	/	/
23.	ק' וקשרתם	X	/	/
24.	ט'ט' לטוטפת	/	/	/
25.	פ' לטוטפת	X	/	/
26.	ת' דואספת	X	/	/ (עיי"ש)

אמנם, ישנם שני שינויים מעטים בין הרמב"ם לספר תגי שלפנינו, והם שניים שהם אחד;

1. רמב"ם: פרשה שלישית יש בה חמש אותיות ואלו הן וכו' וטי"ת טי"ת פ"א של לטטפת על כל אות משלשתן ארבע זייני"ן. לפנינו בספר תגי: פ"א של לטטפת דג' זיאוני.
2. גם מלשון הרמב"ם: פרשה רביעית יש בה חמש אותיות וכו' וטי"ת טי"ת פ"א של לטוטפת על כל אחת משלשתן ארבע זייני"ן. לפנינו בספר תגי: פ"א של לטוטפת דג' זיאוני.

מ"מ, לכאורה נכונו דבריו, כי כאן המקור של הרמב"ם, ולכך כתב שם: וצריך להזהר בתגין של אותיות והן כמו זיינין זקופות שיש להן תג, **כמו שהן כתובין בספר תורה**, ואלו הן האותיות המתויגות שבארבע פרשיות אלו וכו' והלא אילו התגים של ס"ת.

תגי מזוזה המפורשים ברמב"ם, למשל, אינם נוגעים בתגין הכתובים בס"ת כלל. אכן, הרמב"ם לא מזכיר שם ס"ת, כמו בתגי התפילין הנ"ל. כבר עמד ע"ז רבינו הגרי"ז זצ"ל לדרכו. מכאן סיוע גדול לדבריו.

מ"מ, בדבר זה הנקודה והחידוש של הרמב"ם לעומת שימושא רבא, עם כל הראשונים בעקבות שימו"ר, מפני שהשימו"ר ושאר הראשונים, מייחדים תגין לתפילין. הרמב"ם מחדש להעתיק תגין הכתובים בס"ת תוך תפילין.

לכן גם לא עמד ע"ז שום אחד מעשרות ומאות מפרשי הרמב"ם, ראשונים ואחרונים, מבקשי מקורותיו, ולדוגמא, ביד פשוטה נכתב: בענין התגין בתפילין רבו השיטות, וכמו שהזכיר רבינו בתשובתו הנ"ל, והוא בדק ושקל את כל המסורות שהיו לפניו, והכריע כיד ה' הטובה עליו, אבל לא זכיתי למצוא המקור ממנו שאב. עכ"ל. בלא ספק, כאן גילוי משמעותי!

אמנם דבר זה נמצא מפורש מכבר בקרית מלך למרן רשכבה"ג שליט"א, שם בהלכות תפילין הכותב: פרשה ראשונה כו', ספר תאגי ע"ש. עכ"ל.

עוד קודם לכולם, רבי משה בן זאברה, הכותב בספר מלאכת הסופר²⁰¹: **ובידי היה ספר התגי דאסיק עלי הכהן משנים עשר אבנים שהקים יהושע בגלגל וכו' ומאלה התגין, הם אותם התגין שכתב הרמב"ם ז"ל בתפילין.**

עכ"פ, מגילוי הקשר בין הרמב"ם לספר תגי יש ללמוד, כי מלבד התפילין, הנה הרמב"ם מסתמא תייג עפ"י הספר תגי, גם בס"ת שלו, מתחילתו ועד סופו! והיא עצמה הדעה המפורסמת שציין הרמב"ם בתשובתו הנ"ל.

אכן, גם אם נחלקו בתגים שאר ספרים, רשימת תגים אשר בספר תגי הרשמי, כמעט לא חלו בה חילוקים ושינויים מאז עד היום²⁰², לפי היחס שראינו וזהות מוחלטת כמעט, בין התגים בתפילין לרמב"ם לבין ספר תגי העיקרי שלפנינו, והרי היא בגדר דעה האחידה והמפורסמת. אף כמדומני שלא מצאנו בימינו רשימות שונות מתקופה ההיא חולקות כלפי התגים בספר תגי²⁰³, כפי הנמצא בפרשיות. אפשר שגם בימי הרמב"ם, אמנם נחלקו ספרים שונים במנהגי התגים, אך לא ברשימות מפורשות כמו בפרשיות.

²⁰¹ בעמ' נ'.

²⁰² ראה חיצו גיבורים ח' עמ' ת"ד הערה 7.

²⁰³ ראה חיצו גיבורים שם בעמ' ת"ה הערה 10.

